

M:2

59.454

SZENT ISTVÁN DIPLOMÁCIÁJA

TÖRTÉNELMI TANULMÁNY

HORVÁTH JENŐ

EGYETEMI RENDKIVÜLI TANÁR

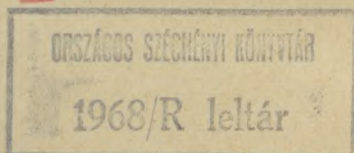
B U D A P E S T, 1 9 3 7.

Anyámnak

*egy feledhetetlen élet emlékéül
fiúi hódolattal teszem hamvaihoz
e csekélyke munkát.*

3
M 19.454:2

A kiadásért felel: Dr. Horváth Jenő.

E l ő s z ó.

Jelen munkának semmi más célja nincs, mint hogy némi adalékkal járuljon a magyar állam korai összeköttetéseinek történetéhez.

Budapest, 1936. november hó.

Horváth Jenő.

I. A honfoglalás és honalapítás.

A források tanúsága szerint a magyarok orosz földről költöztek a Duna-medencébe. Népi jellegük nem Ázsiában, hanem ugyanazon a keleteurópai területen alakult ki, ahol a germán és szláv népcsaládok laktak. Oroszországi tartózkodásuknak feltehetőleg olyan változás — a besenyők megjelenése — vetett véget, ami ottmaradásukat megnehezítette. Azért kedvező alkalommal új hazát kerestek, amelyet többé nem hagytak el, mert annak biztonságáról kellően gondoskodni tudtak. Röviden így lehet összefoglalni a honfoglalás történetét.

Hogy a Duna-medencébe való vándorlás orosz földről, a Kárpátokon át történt, azt a vonatkozó források általában mondják. De abban már eltérők a vélemények, hogy a magyarok orosz földön kikkel és milyen körülmények között voltak együtt. A kutatás mai állása szerint az orosz síkságon abban az időben három népelem élt: a turániak (finnek stb), a szlávok és a germán skandinávok (normannok), akik az előbbi népeket államokban egyesítették. A dél-orosz steppéken nomád besenyők tanyáztak.

Az a vörös fonál tehát, amely a politikai helyzet megismerésében tovább vezet, a normann államalakítás volt.

A normannokat Svédország felől a Volga folyó dél felé vezette. Így váltak el a finnektől rőthajúaknak nevezett „orosz” normannok (finn *ruotsi*, szláv nyelven *rus*, görögül *rhos* = rőthajú emberek) az otthon hagyott normannoktól, akiket akkor még *varégeknek* hívtak. Így vonultak a később varégeknek hívott oroszországi normannok egyrészt a Volga mentén az arabok felé, amit a Svédországban bőségben talált arab pénzleletek bizonyítanak, másrészt a Dnjeper vonalán keresztül Kiev (norm. Kaenugard) és Konstantinápoly (norm. Miklegard) felé. A normannok akkor érték el a Fekete tengert és a görög határt, amikor a magyarok keletről jövet a Kárpátok felé vol-

tak útban. Ez a találkozás kísérte őket 895-ben a Dunamedencébe, ahonnan még sokáig fenntartották összeköttetéseiket az orosz föld népeivel és azoknak normann fejedelmeivel.

Nem lesz érdektelen egy pillanatra megállnunk annál a két római uralkodónál, akiknek szomszédságában a magyarok államot alapítottak.

A Keletrómai Birodalom trónján VI. Bölcs Leó császár ült (886—912), akire nézve az aldunai kérdést időszerűvé tette az, hogy a kievi normannok elérték a bizánci határt, Simeon bolgár cár pedig a kedvező alkalmat felhasználva bolgár birodalmát fel akarta szabadítani a görög uralom alól. Leó császár szövetségeseket keresett és így jelentek meg a római szemhatáron az akkor *Ugri* néven ismert magyarok, akik a császár szövetségében felvették a harcot a bolgárokkal. Ez utóbbiak a korabeli források szerint kénytelenek voltak a Dunamedencében bírt — erdélyi és duna-tiszai — területeiket a magyaroknak átengedni.¹ A magyarok tehát új hazájukat a görög császár hallgatólagos jóváhagyása mellett, legalább is nem a császár ellenére foglalták el. Az új földet abból a hadjáratból ismerték, amelyet Arnulf nyugatrómai császár szövetségében a morvák ellen vívtak. Miután pedig a bolgárok és a morvák részben római területen éltek, a Dunamedence birtokbavételével a két római birodalom, nem pedig azok a szláv alakulatok szenvedtek megrövidülést, amelyek nyugati vagy keletrómai felsőbbbség alatt világosan meghatározható határokkal nem, csak törzsi autonómiával rendelkeztek.

Bizáncban ekkor indult meg az a térítőmozgalom, amely az orosz föld népeit — a bolgárokon keresztül — a görög egyház és államrend keretébe vonni törekedett és amelynek folytán a görög egyház és a bizánci befolyás érdekköre észak felé tágult. Cyrill és Methodios macedóniai bolgár-görög térítők működése idejében a bolgárok után a morvák, feltehetőleg azonban a magyarok sem kerültek el, hogy a görög egyház érdekkörén kívül maradjanak.²

A két római császárságon és az oroszországi normann államokon kívüli Európával a honfoglaló magyarságnak alig volt valami érintkezése.³

¹ *Moravcsik Gy.*: A magyar történet bizánci forrásai. Budapest 1934. 130—2. l.

² A részletekről *Thallóczy L.*: Adalék az ó-hit történetéhez Magyarországon. Századok XXX. Budapest 1896. 199. l., *Pauler Gy.*: Mi köze a görög egyháznak a magyarok megtéréséhez? U. ott XXXIV. Budapest 1900. 363. l. Helyreigazítása *Karácsonyi I.* tanulmányának: Mi köze a görög egyháznak a magyarok megtéréséhez. Katholikus Szemle XIV. Budapest 1900. 306. l.)

³ *Márki S.*: Európa politikai constellatiója a honfoglalás idejében. Hunyadmegyei történelmi társulat évkönyve. VIII.

Messzemenő volna talán az a feltevés, hogy VI. Leó bizánci császár és Oleg kievi fejedelem 907-diki és 911-diki szerződése, amelyeknek fontosságát nem lehet figyelmen kívül hagynunk,⁴ a magyarok mögött az esetleges visszavonulás útját elzárták, mert a magyarság részben Kiev felől kelt át a Kárpátokon.⁵ Az a vonal, amelyről a Dunamedencébe vonultak, a kiev—bizánci kapcsolat vonala volt.⁶ Az orosz földre vezető utat a beköltözött magyarság hosszabb ideig nyitva tartotta és ebből nemcsak arra kell gondolnunk, hogy a magyar nép vezetői a szabad visszavonulás útját biztosítani törekedtek, hanem arra is, hogy az esetleges visszavonulás célpontja nem ellenséges volt, hanem baráti terület lehetett. A honfoglaló magyarság első orientációjának tehát az orosz-normann orientációt kell tekintenünk.⁷

II. Határozott és szabad államterület.

A Dunamedencében alapított magyar államnak kezdettől fogva felismerhető jellemvonása volt az, hogy területe — a régebbi bárbar alakulatoktól eltérőleg — meg volt határozva. Mivel pedig a Kárpátok, az Alpok, a Dráva, Száva és Duna vonalától elhatárolt terület birtoklását a honfoglalás után semmiféle más állam nem tette vitássá, a magyarságnak azt jogilag szabad területként — *nemine contradicente* — kellett birtokba vennie.¹

Csak utólag merült fel az az aggodalom, hogy a Dunamedence a honfoglalás idején jogilag nem volt szabad terület. A források világánál mindössze annyi állapítható meg, hogy nem lehetett annyira

⁴ Konstantinápoly, 907 és 912 szeptember 14. *Dölger F.*: Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit. I. Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches. 1. München 1924. 65—67. l. 594. és 556. szám. — Megújítva 944-ben II. Romanos bizánci császár és Igor kievi fejedelem között. U. ott 80. l. 647. szám.

⁵ Ennek emlékeként írta meg Árpád vezér és Oleg kievi fejedelem viszonyát A *kíávi csata* című eposzban Debreczeni Márton költő (1802—51).

⁶ E kapcsolat története főleg egyházi viszonylatokban van feldolgozva.

⁷ A kérdés fontosságát elsőnek *Engel János Keresztély* (1770—1814) történetíró ismerte fel, az ő nyomán pedig *Thallóczy Lajos*. A korabeli orosz-magyar kapcsolatok története nem nyert feldolgozást. V. ö. *Thallóczy L.*: Johann Christian von Engel und seine Korrespondenz, 1770—1814. München 1915 és *Krupnitsky B.*: Johann Christian von Engel und die Geschichte der Ukraine. Berlin 1931.

¹ A honfoglalás kútfőit egybeállították *Pauler és Szilágyi*: A magyar honfoglalás kútfői. Budapest 1900.

lakatlannak tekinteni, amennyire azt egyesek — így Nagy Alfréd angol király és Regino prumi apát — mondták; viszont a birtoklás elsőbbsége, az *incolatus* kérdésében sem az nem nyert igazolást, hogy a terület külön államot vagy államokat alkotott, sem pedig, hogy azt más szuverén államok alkatrészének vagy tartozékának tekintették. Ez utóbbiról csak a két római birodalommal kapcsolatban és ott is csak általánosságban lehetett szó.

A történelmi kritika egyes népek őslakó voltát vizsgálva éppen azokat hagyta figyelmen kívül, kiknek a Dunamedencében való lakása nem szenvedett kétséget, a bolgárokat. A magyarok a bolgárokkal kapcsolatban jelentek meg az aldunai területeken; a bolgárok ellen állottak a segítségüket kérő bizánci császár oldalára és a bolgárok bosszúja elől vonultak a Dunamedencébe, honnan a bolgárok elvonultak. A bolgárok abban az időben az araboktól lekötött kelet-római birodalom északi határvonalán szabadon terjeszkedtek az aldunai síkságon át Erdély, a Dunán keresztül a magyar alföld, a Száva mögött a frank birodalom felé.² Az ő közvetítésükkel terjeszkedett a görög egyház is, amely a morvákban új hívekre talált (Cyrill és Methodios missziója). Nem lehet ugyan kicsinyre szabnunk — mint egyesek teszik, — a morva birodalmat, de ha elfogadjuk is, hogy Pannónia rövid ideig morva felsőség alá tartozott, ez viszont nem jelentette a morva *incolatus*.³ Általánosan ismert dolog az, hogy a morva birodalmat, amelynek határait, sőt nemzeti jellegét sem lehet megállapítani, Arnulf német császár a magyarok szövetségében döntötte meg;⁴ amint a bolgár hatalom ellenében a bizánci császár szintén a magyarokra támaszkodott. Ez látszólag azt jelentette, hogy a magyarok a két római császárnak azért segítettek, hogy lázadó alattvalóik, a bolgárok és morvák megtörésével az utóbbiaktól bírt Dunamedencét megszerezzék. A közelebbi vizsgálat azonban nem ezt a képet, hanem a két római hatalomnak a bolgár és morva terü-

² Pauler Gy.: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest 1900. 145—48. I. Fehér G.: Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V—XI. Jahrhunderten. Pécs 1921., A bolgár egyház kísérletei és sikerei hazánkban. Századok LXI—LXII. Budapest 1927—28. 1—20. 1.

³ Huber A.: Die Ausdehnung des grossmährischen Reiches. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. II. Innsbruck 1887. 372—74. I. Loserth I. ugyanarról u. ott.

⁴ Kadlec Karel szerint a cseh állam csak Morvaország bukása után alakul meg és nem foglalta magában a magyarországi szlovákokat (les Slovaques de Hongrie qui avaient appartenu à l'empire de Svatopluk, n'appartiennent plus à cette nouvelle formation). Kadlec K.: Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples slaves. Paris 1933. 194. 1.

leteken át a Dunamedencébe való nyomulását állítja elének. Erre mutat az, hogy a bizánci kormányzat a bolgárokat a magyarokkal szemben magokra hagyta, a németek pedig a magukhoz vont csehekkel együtt vonultak a morvák ellen. Ha tehát a bolgár és morva hatalmaknak, Szvatopluk morva fejedelem (871—93) és Simeon bolgár cár (893—927) birodalmainak megdőntése a nyugati és keleti római uralom felsőbbségének helyreállítását jelentette, úgy a magyarok a két római birodalom előnyomulását akadályozták meg azzal, hogy a Dunamedencét birtokba vették. A csehek a magyarokkal együtt harcoltak a morvák ellen, a morvák bukása után azonban már nem tudták megakadályozni, hogy országukat a németek be ne kebelezzék. A morvaszlávok a cseheknek a német uralom alá való helyezkedése folytán a német és magyar államok közé kerülve felmorzsolódtak. A csehek a német államba olvadtak be.⁵

A vonatkozó források szerint a nyugatrómai birodalomhoz tartozó morvák alatt a honfoglalás idején szláv törzsek is éltek. Nemzeti jellegük azonban nem alakult ki olyan határozottan, hogy szlovén vagy szlovák fejedelemségekről beszélhetnénk, amelyek biztos határokkal és szabad kormányzattal rendelkeztek. Legfeljebb olyan törzsi alakulatokról, amelyek a Duna két partján, a Balaton mellett és Nyitra körül frank uralom alatt éltek. A cseh történetírás eredetileg ugyanezen a nézeten volt⁶ és csak attól kezdve nyúlt a magyar állam területén lakó szlovákok felé, mióta Csehország a magyar felvidéken át az orosz hatalommal igyekezett szomszédságba jutni.⁷

⁵ „Ungarn hat sich früh und gänzlich zur Selbstständigkeit befreit, Böhmen ist umgekehrt aus ihr völlig ins Reich hinübergelitten.“ *Aubin H.*: Die Ostgrenze des alten deutschen Reiches. Entstehung und staatsrechtlicher Charakter. Historische Vierteljahrschrift XXVIII. Leipzig 1933. 249. l.

⁶ *Kadlec Karel* szerint a magyarok a morva birodalom felbomlása után ellenállás nélkül foglalták el Pannóniát, amiből azt lehet következtetni, hogy egyedül a morvák tudtak volna ellenállni nekik. *Cambridge Medieval History*. IV. Cambridge 1923. 211. l. — *Krofta Kamill* szerint a morva birodalom Szvatopluk halála után magától indult bomlásnak és a magyarok a honfoglalás után csak a halálos döfést adták meg neki. U. ott VI. Cambridge 1929. 425. l. Tudományos megalapozást kívánt adni *Mazurek*: *Dejiny Madaru a Uhorskeho statu*. Prága 1934.

⁷ *Chaloupecky V.* szerint (Stare Slovensko. Pozsony 1923) Felsőmagyarország a cseh birodalomhoz tartozott. *Prokes Jarosláv* szerint (*Histoire tchécoslovaque*. Prága 1927. 26—27. l.) a magyarok a cseh-szláv nemzetegységet semmisítették meg; azt a nagy szláv birodalmat, amely — a csak 1867 óta létező — Ausztria-Magyarország egész területén készült megalakulni, valamint az orosz hatalom felé vonuló „természetes korridor” megteremtését; Szlovákiának Csehországtól való elszakítását. Az *incolatus* kérdését a cseh hatalmi tervek anteda-

Ugyanilyen alapon bizonyították az *incolatus* a görög és török elnyomás elől Magyarországra menekült balkáni szerbek és románok. A szerbek és a magyarok között azonban a honfoglalás idején a Duna és a Száva vonalán a bolgárok laktak és legfeljebb azoknak a szlávoknak a jellege vitás, akik a horvát és a magyar államok között, a Dráva—Száva vonalán helyezkedtek el. Azok azonban sem horvátok, sem szerbek nem, hanem szlovének lehettek, legalább is a Szlavónia szó erre mutat. A horvát állam a Gvozd hegységtől a tenger felé terült el, tehát Magyarországgal csak a bolgárok visszavonulása és a magyar fennhatóságnak a szlovén törzsektől lakott erdővidékre való kiterjesztése, a pécsi és kalocsai püspökségek alapítása után került közvetlen szomszédságba.

A román *incolatus* kérdése Magyarországot annyiban érdekli, hogy a román bevándorlók idővel az általuk lakott területeket magoknak követelték. A szerb és román *incolatus* bizonyításától különbözik a balkáni szerbeknek és románoknak az a törekvése, hogy Magyarország vonatkozó részeit, ahol a görögök, majd a törökök elől menedéket találtak, 1878-ban alakult államaikba kebelezzék. Itt tehát a kérdésnek három fokozatával állunk szemben: az *incolatus* kérdésének tudományos vizsgálatával; a balkáni szerb és román bevándorlók politikai érvényesülésével a magyar állam határain belül; a balkáni szerb és román államok annexiós törekvéseivel, amelyeknek szolgálatába később az előbbi két kérdést állították.

A románoknál még a fentiekén kívül a román eredet kérdése is számba jön. Ez azonban terjedelmes irodalmánál fogva külön tudományszakká lett, amelyben az *incolatus* kérdése csak azért áll a középpontban, hogy a románoknak Erdélyhez való jogát a folytonosság alapján bizonyítsa. Ebben a vitában merev ellentétben állnak egymással szemben azok, akik a folytonosságot és azok, akik ennek az ellenkezőjét bizonyítják. A folytonosság érveit *Xenopol* és *Jorga Miklós* professzorok foglalták rendszerbe; az ellenkező érveket *Rösler* német tudós, *Hunfalvy Pál*, *Jancsó Benedek*. *Giurescu* legújabb műve az egyik, *Tamás Lajosé* a másik oldalon, áthidalást kerestek az ellentétes felfogások között. Egyesek szerint egyes rómaiaknak Dáciában maradása kizárva nem volt ugyan, ez azonban a birtoklás folytonosságának bizonyítékát nem képezheti, mert Erdély kimutathatólag más népek birtokában volt, mint a rómaiak és

tálásával igyekezett megoldani. Ezen az alapon *Schneider Fedor* középkori történelmi kézikönyve a morvákat már egyszerűen szlovákoknak mondja. Mittelalter bis zur Mitte des XIII. Jahrhunderts. Leipzig—Wien 1929. 144—45. l.

mert a románoknak a rómaiakkal való azonossága nem nyert beigazolást; a jelenlegi románság bolgár területről vándorolt a Dunamedencébe és erős görög-szláv hatás alól kell kihámozni azt a latin jelleget, amelyet Itáliából a VI. században magával hozott.⁸

Nem feledkezhetünk meg a német *incolatus*ról sem. A német kutatók azonban magok állapították meg azt, hogy a frank időkből származó germán (frank-német) telepek elsorvadtak.⁹ Ami megmaradt, az mindössze a salzburgi érsekség egyházi fennhatósága volt. A megtelepedő magyarság azonban ennek a viszonylatnak is véget vetett, mert a salzburgi papok a magyar uralom alá került szlávok-ról azt írták, hogy azok a magyarokkal fogtak össze a németek ellen.¹⁰

A Dunamedence birtokbavételének tehát nem voltak olyan akadályai, amelyek a birtoklás jogát megingatták. A megtelepedés sem akkor vette kezdetét, amikor a kalandozások véget értek,¹¹ hanem akkor, amikor az új haza megtartása lehetségesnek mutatkozott. Az, hogy a telepeket védelmező gyepűvonal nem ért a Kárpátok vonaláig,

⁸ A román eredetről mint bolgár-román problémáról: *Tzenoff G.*: Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven. Berlin 1930., *Mutačiev P.*: Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens. Szófia 1932. — A román *incolatus* kérdését román szempontból tárgyalták *Seton-Watson R. W.*: A history of the Rumanians. Cambridge 1934., *Jorga Miklós*: La place des Roumains dans l'histoire universelle. I. Bukarest 1935., *Giurescu C. C.*: Istoria Românilor. I. Bukarest 1935. II. kiadás 1936. — A kérdés tudományos vonatkozásainak jelenlegi állásáról v. ö. *Tamás L.*: Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Budapest 1935. Politikai vonatkozásairól *Jancsó Benedek* munkáin kívül *Horváth J.*: Erdély és a románság kialakulása. Történelmi Tanulmányok. II. kiadás. Budapest 1936. 258—72. l.

⁹ *Pukánszky Béla* (Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn. I. Münster 1931. 20. l.) nem vette figyelembe a vonatkozó kutatások eredményeit, amelyeket egymás után tártak fel *Schünemann Konrád* (Die Deutschen in Ungarn bis zum XII. Jahrhundert. Berlin 1923. 26—28. l., *Moór E.*: Zur Siedlungsgeschichte der deutsch-ungarischen Sprachgrenze. Ungarische Jahrbücher IX. Berlin 1929. 41—67., 230—55. l. V. ö. *Steinhausen W.*: Die Ortsnamen des Burgenlandes als siedlungsgeschichtliche Quellen. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. XLV. Innsbruck 1931. 281—321. l. — Az országhatár alakulásáról *Aubin H.*: Die Ostgrenze des altdeutschen Reiches. Entstehung und staatsrechtlicher Charakter. Historische Vierteljahrschrift XXVIII. Leipzig 1933

¹⁰ Közölve *Pauler—Szilágyi*: A magyar honfoglalás kútfői. Budapest 1900. 327. l. *Marczali H.*: A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Budapest 1901. 21—26. l.

¹¹ Egyes német történetrókok a 955-diki vereségtől számítják a megtelepedést (*Schünemann*), holott e vereséggel csak német földön értek véget a kalandozások. A kalandozások nem a politikailag konstituált nemzet hadjáratai, hanem az attól megalkotott állam helyzetét biztosító vállalkozások voltak.

nem jelentette azt, hogy a magyarság csak a Duna—Tisza-vidéket uralta, mert a gyeplövonalon kívül eső lakatlan erdőségeket a megtelepedett magyarság a szükség szerint ellenmondás nélkül vonta művelés alá; arról, hogy azok idegen államok birtokába mentek vagy menjenek át, a források mit sem tudnak.¹²

A honfoglalást e szerint olyan birtokbavételként kell felfognunk, amely más nemzetek és államok ellenmondása nélkül ment végbe. Annál inkább, mert a korabeli írók — Regino prümi apát¹³ és Nagy Alfréd angol király¹⁴ — Magyarországot lakatlan pusztaságnak — „solitudo“, „westenne“ — ismerték. Még ha nem is vesszük ezt szó szerint, akkor sem lehetne azt állítanunk, hogy a Dunamedence államot vagy államokat alkotó, politikailag szervezett nemzetek vagy sűrűn lakó népek hazája volt; sem azt, hogy a magyarok virágzó államokat semmisítettek meg, nemzeteket hajtottak idegen uralom alá, népeket pusztítottak el. Ha ezeket nem lehet állítani, úgy a magyaroknak a szerzett hazához való jogcímük semmivel sem kisebb, mint azoké a nyugati nemzeteké, amelyek hasonló területeken más népek megsemmisítésével alapítottak államokat.

A magyar nemzetnek a magyar állam területéhez való jogát csak akkor kellett bizonyítania, mikor a szomszédos kormányok annak felosztására szövetkeztek.¹⁵

¹² A határok tanulmányozásában a gyeplővonalakat nem a magyar állam külső, hanem belső, tehát magyar telepek határaiként kell tekintenünk. E vonalak csak egyes vonalakon estek össze, a honfoglalás után kisebb-nagyobb távolság választotta el őket egymástól. — V. ö. Erdélyi L.: Magyarország legrégebb földrajza. Földrajzi Közlemények. Budapest 1915. Fehér G.: Magyarország területe a X-dik század közepén Konstantinos Porphyrogenetos De administrando imperioja alapján. Századok LV—LVI. Budapest 21—22. 351—80. l. és Ungarische Jahrbücher II. Berlin 1922. 32—69. l. Gombos F. A.: Történetünk első századaiból. Századok XXXV. Budapest 1901. Hóman B.: A honfoglaló törzsek megtelepedése. Turul 1912., A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. Budapest 1923., Karácsonyi J.: Halavány vonások hazánk Szent István korabeli határairol. Századok XXXV. Budapest 1901. Kring M.: A magyar államhatár kialakulásáról. A bécsi magyar történelmi intézet évkönyve. III. Budapest 1934. Macartney C. A.: The Magyars in the ninth century. Cambridge 1930. Mályusz E.: Turóc megye kialakulása. Budapest 1922. Melich J.: A honfoglaláskori Magyarország. Budapest 1925. Pauler Gy.: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest 1900. Tagányi K.: Gyepű és gyepűelve. Magyar Nyelv Budapest 1913.

¹³ Pauler—Szilágyi i. m. 322. l.

¹⁴ U. ott 314—15. l.

¹⁵ Ebben a vonatkozásban a kezdeményezés érdeme Karácsonyi János püspököt illette meg (A magyar nemzet történeti joga hazánk területéhez a Kárpátoktól az Adriáig. Nagyvárad 1916., II. kiadás: Történelmi jogunk hazánk területi egységéhez. Budapest 1921.). Az ő elgondolásán épült fel az ezeréves

Az így létrejött antedatálások cáfolata viszont nem meríti ki a honfoglalás körülményeit, mert a magyar állam nyugat felé annak a Karoling birodalomnak lett jogutódává, amelyet Arnulf császár akart helyreállítani, de amely fia, Gyermeke Lajos kezéből 911-ben kihullott. A Karolingok hatalma keleten a német törzsek aspirációi között darabokra tört és az a darab, amely keleten csatlakozott volna hozzájuk, a magyarok birtokába került. A Karolingok idejéből származó gyenge frank telepek elsorvadtak; a bajorok még száz év múlva is alig érték el a magyar határt. Ugyanakkor délen alig volna lehetséges kimutatni, hogy Erdély és a Duna—Száva vonal a bizánci állam integráns része volt. Az a bolgár terjeszkedés, amely a Keletrómai Birodalomból észak felé indult, görög támogatás hiányában — a magyarok a keletrómai császár szövetségesei voltak — megállott. Ez tehát Bizánc hallgatólagos hozzájárulását jelentette ahhoz, hogy a *turkok* Etelközből a Dunamedencébe költözködtek.¹⁶ Tekintettel arra, hogy a nyugati és keleti római birodalmak sem Pannónia, sem Dácia fölé nem terjesztették ki szuverénitásukat, a határaikhoz csatlakozó területen megtelepedett magyarokkal szemben a visszacsatolás jogán sem a német, sem a görög császárságok sem akkor, sem később nem támasztottak igényeket a Dunamedence birtokára.

III. Bizánc támadása.

A Keletrómai Birodalomról csak a legújabb kutatás állapította meg azt, hogy a korai középkorban Róma fontosságát messze túlhaladta.

A Római Birodalom 395-ben két egyenlő jogú birodalomra oszlott és a nyugatrómai birodalom elmúlása folytán (476) a keletrómai császár az osztatlan Római Birodalom uralkodója lett. A VI-dik században a Földközi tenger egész partvidékét birtokba vette, a ró-

magyar állam területvédelmének tudományos irodalma, helyesebben a magyar állam területi alakulásának felkutatása.

¹⁶ A honfoglalásnak a két római birodalommal való kapcsolatát a következő bizánci okmányok mutatják: 893. VI. Leó császár az etelközi magyaroktól szövetséget kér a bolgárok ellen. *Dölger* id. m. I. München 1923. 63. l., 519. szám. — 894. Magyar követség Arnulf császárhoz Regensburgba. U. ott 63. l., 525. szám. — 896. béke a magyarokkal, amit a honfoglalással teremtett helyzet elismerésének tekinthetünk. U. ott 64. l., 532. szám. — 896. bizánci követség Arnulf császárhoz Regensburgba, miben a két császár hallgatólagos állásfoglalását láthatjuk, mert ez állásfoglalást Magyarország ellen intézett támadás sem kelet, sem nyugat császára részéről nem követte. U. ott 64. l., 533. szám.

mai provinciákat meghódító barbár királyok, akiknek országai szuverenitással nem bírhattak, tőle várták és kérték elismerésüket és megerősítésüket. Itália fölött a ravennai *exarcha*, Róma fölött a bizánci *dux*, a délitáliai tartomány (*thema*) fölött a bizánci *katapanos* rendelkeztek

A nyugati történetírás figyelmét ettől a jogban és hatalomban korlátlaná lett római őrbirodalomtól egyrészt a görög forradalom diadala, keletnek a latin nyugattól való elszakadása, másrészt a latin nyugatnak a görög uralom alól való felszabadulása és a latinságnak a barbárok segítségével külön hatalommá való szervezkedése fordította el.

A magyarok a honfoglalás után sem a latin nyugathoz, sem a görög kelethez nem csatlakoztak, bár a nyugati latin és a keleti görög egyház egyformán gyökeret vert a Dunamedencében. Ma már nem tudjuk, miként vélekedtek arról, hogy egyesek a Karolingok széttöredezett birodalmát egyesíteni törekedtek¹ és hogy a németek királyát 962-ben Rómában császárrá koronázták, de feltehetőleg aggodalomba ejtette őket az, hogy a keletrómai császár a kihívásra fegyveres készülődéssel válaszolt, mert ez az indokolt aggodalom bírta rá vezetőiket arra, hogy a keleti támadással szemben a nyugat védelmét szorgalmazzák.

Ekkor tűnt ki, hogy milyen nagy veszedelmet rejtett magában a déli részeken a bolgár-görög befolyás, amely nagyobb mértékben maradt meg, mint azt kézükönyveink mutatják.² Ha nem is bírt nagy jelentőséggel az, hogy a görög egyház *Turkia* élére görög püspököket állított, azzal kellett bírnia Joannes Tzimiskes császár elhatározásának, hogy mielőtt a Száva mentében Ottó császár ellen vonul, az Alduna körül rendet fog teremteni. A politika súlypontja ismét az Alduna vidékén állapodott meg, ahonnan a magyarok a Dunamedencébe jöttek. Szvjatoszláv kievi fejedelem normann-orosz-magyar hadakkal közeledett, a bolgárok pedig nem tudták vagy nem akarták őket feltartóztatni.³ A császár maga vonult hadba és 971. április 12-dikén bolgár földön semmisítette meg Szvjatoszláv seregét. A fejedelem ennek ellenére is bolgár földön maradt, mire a besenyő-

¹ A Karoling államok újraegyesítéséről érdekes adatokat nyújtott Schulze A.: Kaiserpolitik und Einheitsgedanke in den karolingischen Nachfolgestaaten, 876—962. Berlin 1926.

² A korabeli magyar sírok normann-bizánci emlékeiről Moravcsik id. m. 126. és köv. ll. A délmagyarországi görög egyházzal v. ö. alább.

³ Skylitzes bizánci történetíró szerint a császár hiába követelte a bolgároktól a magyarok visszaszorítását. Moravcsik id. m. 172. l.

ket irányította ellene, Bulgáriát megszállotta, Boris cárt internálta (971—72). Félő volt, hogy a bizánci haderő az oroszok veresége után a bolgár-magyar határvidék felé vonul és hogy Bulgária elpusztítása és bekebelezése után Magyarországra kerül a sor.⁴

Nagy Ottó koronázása nemcsak a császári cím felvétele miatt jelentett sérelmet, hanem azért is, mert Itáliába vonulását és a 961-diki páviai koronázást a *Regnum Italiae*, tehát a délitáliai és szicíliai görög területek birtokára való igény bejelentésének tekintették. Nagy Ottó tehát Itália birtokáért nyílt háborúban állott a Keletrómai Birodalommal. Konstantinápolyi követségei, fiának görög házassága csak olyan kísérleteknek voltak tekinthetők, amelyek a háborúnak békés úton, házasság és szövetség útján való befejezését kívánták biztosítani. Hogy ez mennyire nem sikerült, azt Liudprand cremonai püspök 968-diki konstantinápolyi küldetése mutatta.⁵

Még nagyobb veszedelmet rejtett magában az az eshetőség, hogy a Rómában megkoronázott *imperator*, a Konstantinápolyban uralkodó *basileustól* kéri elismertetését, megegyezésük esetén pedig Magyarország a két római birodalom malomkövei közé kerül. Liudprand cremonai püspök 968-diki, Gero kölni érsek 971-diki követségei, a 972. április 14-diki fényes római esküvő, amelyen Ottó császár fia Theophano bizánci hercegnőnek esküdött hűséget, alig maradhattak hatás nélkül a külső hatalomtól el nem ismert magyar államban, ahol éppen akkor vették a hírt, hogy a menyasszony unokafivére, Joannes Tzimiskes császár az Alduna mentén Szilisztria ostromához fogott és ahol a két római hatalom közös támadásától kellett tartani. Miután a kievi fejedelemség Szvjatoszláv halála (972) után belső háború színterévé lett, az adott körülmények magok érlelték meg Géza fejedelemnek azt az elhatározását, hogy a keleti császár támadása ellenében a nyugati császárhoz küldje követeit. Az elhatározás azt is mutatta, hogy az orosz síkság felől már nem lehetett segítségre számítani. Az ott maradt magyarok künn rekedtek.⁶

A német-római császárság megalkotása és a bizánci ellenhatás

⁴ A részletekről *Lintzel M.*: Studien über Liudprand von Cremona. Berlin 1933.

⁵ Az eseményeket részletesen elmondotta *Schlumberger G. L.*: Un empereur byzantin au Xe siècle. Nicéphore Phocas. Paris 1890. 577—99. l., L'épopée byzantine. I. Jean Tzimiskès, Basile II, 969—89. Párizs 1896. 151—68. l.; újabban *Runciman S.*: A history of the first Bulgarian Empire. London 1931.

⁶ Ilyen magyarként mutatta be *Pivány Jenő* azt a Tyrkert is, aki a *Heimskringla* szerint Amerika 1000-diki felfedezésében részt vett. *Pivány J.*: Magyar volt-e a Heimskringla Tyrkerje? Századok XLII. Budapest 1909. 570. l., Magyar-amerikai történelmi kapcsolatok. Budapest 1926. 5—8. l.

folytán a magyarok éppen úgy válságos helyzetbe kerültek, mint egykor a hunnok és avarok, akik magokra maradvá elpusztultak.

IV. A nyugati császár keleti politikája.

Bizánci szemmel nézve a Dunavidék csak határvédelmi szempontból bírt fontossággal. Fejedelmét a császári udvarban a bese nyők fejedelmével helyezték egy vonalba, kit szükség esetén a bolgárok és magyarok ellen fordítottak. Egyes írók szerint ez utóbbi veszedelem közvetlensége bírta rá a magyarokat arra, hogy követek jelentek a nyugati császár előtt és attól térítőket kértek, tehát a nyugati kereszténységhez kívántak csatlakozni. Tekintettel arra, hogy a magyarokkal együtt orosz és bolgár követek jelenlétéről is olvassunk, azt gondolhatnánk, hogy a három nemzet követi Bizánc fenyegető támadása ellen kértek oltalmat. Mivel azonban a források cseh, lengyel és görög követekről is szólnak, fel kell tennünk, hogy Nagy Ottó Quedlinburgban a keleti ügyek általános rendezésével foglalkozott.

A mai német történetírás szerint a császár addigi mulasztásait kívánta helyrehozni és ezen az alapon támadta meg *Georg von Below* az Ottó császárok itáliai politikáját, amely őket a keleti határok biztosításától eltérítette.¹ A gondosan felépített támadás a németeket megosztotta. Voltak, akik *Giesebrecht* és *Schaefer Dietrich* nyomán megmaradtak a középkori „nagy német” császárság csodálatában, mint *Haller János* tette.² Mások, mint *Kern Frigyes*,³ *Schneider Fedor*,⁴ *Schmeidler Bernát*,⁵ *Hampe Károly*⁶ a Sybel—Below-féle „kisémet” iskolához csatlakoztak.⁷

Brackmann Albert az ellentéteket áthidalni törekedett. Vélemé-

¹ *Below G.*: Der deutsche Staat des Mittelalters. I. kötet. Leipzig 1914. II. kiadás 1925., különösen pedig Die italienische Politik des deutschen Mittelalters. München 1927.

² *Haller J.*: Das altdeutsche Kaisertum. Stuttgart 1926., Von den Karolingern zu den Staufern, 900—1250. Leipzig 1934.

³ *Kern F.*: Der deutsche Staat und die Politik des Mittelalters., Der deutsche Staat und die Politik des Römerzuges. Politik und Geschichte. Gedächtnisschrift für Georg von Below. Berlin 1928. 32—74. l.

⁴ *Schneider F.*: Mittelalter. Leipzig—Wien 1929.

⁵ *Schmeidler B.*: Below 1927-diki művének ismertetése. Historische Zeitschrift, CXL. München 1929. 386—92. l.

⁶ *Hampe K.*: Das Hochmittelalter, 900—1250. Berlin 1932. 45. l.

⁷ A vitáról *Schneider F.*: Neuere Anschauungen der deutschen Historiker zur Beurteilung der deutschen Kaiserpolitik des Mittelalters. Weimar 1934., Hos-

nye szerint a keleti erő kifejtéséhez a római fedezet volt szükséges.⁸ Erre mutatott az, hogy a római koronázást (962. február 2.) nyomon követte a magdeburgi érsekség megalapítása (962. február 12.) és a szlávok térítése. Csak egy évtizeddel azután jött azonban a keleti orientáció második hulláma: 973. január 11. VI. Benedek pápa trónralépése; 973. március 23. a magyar küldöttség Quedlinburgban; 973. áprilisban a prágai püspökség alapítása és a Dunamedence megtérítésének terve; 973. május 7. Nagy Ottó halála.

Prága megalapítása tehát a magdeburgi program kiegészítésének volt tekinthető, bár ebből még nem lehet levonni azt a következtetést, hogy amint Ottó Magdeburgból Lengyelországot illesztette a német hatalom érdekkörébe, úgy életbenmaradása esetén Prágából Magyarországot hódította volna meg.⁹

Pannónia vikáriátusát VI. Benedek pápa Frigyes salzburgi érsekre ruházta, ez azonban nem foglalta magában Magyarországot, még kevésbé a Dunamedence területét. Frigyes érsek alantasának, Piligrim passauai püspöknek (971—91) már csak Ostmark jutott, ennek területe viszont akkor még Bécsig sem ért. Az apostoli munkában az elsőség mégis Piligrimet illette meg.

Püspökké szentelése után értesült arról a nyugtalanságról, amelyet a magyarok között a bizánci támadás veszélye okozott és nyomban szolgálatára sietett a nyugat felé tekintő Géza fejedelemnek. Nemcsak azzal, hogy Magyarországgal az érintkezést előmozdította, mert abban az időben Passautól állandóan küldöttek utaztak kelet felé, ahol az Enns folyón túl Attila mesés birodalma elterült; hanem azzal is, hogy a német és hun mondákat egybeforrasztva érzelmileg is közelebb kívánta hozni a magyarokat és a németeket.¹⁰ Így lett Piligrim a *Nibelungenlied* egyik megalkotója. Bár szerzőségét magya-

tenkamp H.: Die mittelalterliche Kaiserpolitik in der deutschen Historiographie seit von Sybel und Ficker. Berlin 1934.

⁸ Brackmann A.: Der Streit um die deutsche Kaiserpolitik des Mittelalters. Velhagen und Klasings Monatshefte. XLIII. Bielefeld 1929. 443—49. I., Die Ostpolitik Ottos des Großen. Historische Zeitschrift CXXXIV. München 1926. 242—56. I., Otto der Große. Menschen, die Geschichte machten. II. kötet. Wien 1931. II. kiadás I. kötet 1932., Der römische Erneuerungsgedanke und seine Bedeutung für die Reichspolitik der deutschen Kaiserzeit. Berlin 1932.

⁹ Brackmann A.: Die politische Entwicklung Osteuropas von X. bis zum XV. Jahrhundert. Deutschland und Polen. Beiträge zu ihren geschichtlichen Beziehungen. München 1933. 28—39. I.

¹⁰ Annak a germán mondának, amely Attilát burgundi királyleánnyal ölette meg, a nyomait nem lehet messzebb visszavinni a IX—XI. századnál (*Moravcsik Gy.*: Körösi Csoma Archivum. II. Budapest 1927).

rok és németek egyformán elvitatták tőle,¹¹ a kérdést nem lehet eldöntöttnek tartani.¹² *Riezler* bajor történetíró szerint,¹³ aki neki több tekintetben igazságot szolgáltatott, a salzburgi érsek féltékenysége és Ottó császár halála folytán Piligrim a magyaroktól remélte Pannónia egyházi kormányzatának megszerzését és ezért hamisította mindazokat az okmányokat, amelyekkel Lorch megszűnt érsekségét kívánta életre keltetni.¹⁴ A hamisításban ennek ellenére sem láthatunk mást, mint hamisítást; már pedig a magyar történetírás nem a lorchi akták hitelességét van hivatva lerontani, hanem azt a buzgalmat kell értékelnie, amellyel Piligrim a nehéz helyzetbe került Magyarországon — mert a bizánci támadás 972 óta nem szűnt meg — tőle telhetőleg segíteni, azt a keresztény nyugat érdekkörébe vonni törekedett.¹⁵ Munkájának sikerét nagy mértékben előmozdította Bizáncnak az a törekvése, hogy a Rómában megkoronázott nyugati császárt a bizánci kézben levő Délitalia meghódításától eltérítse, mert ezzel Nagy Ottót a Bizánctól fenyegetett Magyarország oldalára állította. Viszont Piligrimnek az volt a szerencsétlensége, hogy a Bizánc ellen fordult Nagy Ottó röviddel azután elhalt, utódai pedig kelet helyett dél felé, a Dunamedence helyett Róma felé fordultak.

A 973-diki követküldésnek történelmi fontosságú következménye Magyarországnak a nyugati kereszténységhez való csatlakozása volt.

V. A nyugati császár római politikája.

A nyugatrómai császárság helyreállítását, illetőleg egy latin császárság felállítását a Keletrómai Birodalom elgörögösödése vonta maga után. A görögök a latin Itáliát a magát rómainak nevező ke-

¹¹ A terjedelmes irodalomból v. ö. a svájci *Heusler A.*: *Nibelungensage und Nibelungenlied*. Dortmund 1922. III. kiadás 1929. és *Deutsche Literaturzeitung* 1927. *Hóman B.*: X. és XI. századi történelmi elemek a Nibelungénekekben. Egyetemes Philologiai Közlöny XLVII. 1923., *Geschichtliches im Nibelungenlied*. Berlin 1924. A magyar hunhagyomány és hunmonda. Budapest 1925., *Pukánszky B.*: *Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn*, I. Münster 1931. 11—12. l.

¹² *Schröfl A.*: *Der Urdichter des Liedes von der Nibelunge Not und die Lösung der Nibelungenfrage*. München 1927., *Und dennoch — die Nibelungenfrage gelöst!* München 1931.

¹³ *Geschichte Bayerns*. II. kiadás. I. Gotha 1927. 591. és köv. ll.

¹⁴ *Dümmler E.*: *Piligrim von Passau und das Erzbistum Lorch*. Leipzig 1854., *Über die Entstehung der Lorcher Fälschungen*. Berlin 1898., *Lehr W.*: *Piligrim, Bischof von Passau und die Lorcher Fälschungen*. Berlin 1909.

¹⁵ *Juritsch G.*: *Geschichte der Babenberger und ihrer Länder*, 976—1246. Innsbruck 1894. 19—23. l.

letrómai császár személyében görög uralkodó rendelkezése alá helyezték. Innen származik annak a bizánci előnyomulásnak a fontossága, melynek részleteit — a görög befolyás megerősödését az Al-duna vonalán, az adriai területeken és Itáliában, — csak újabban kezdik felderíteni.¹

A helyzet előnyeit Aistulf longobárd király azzal igyekezett kihasználni, hogy 751-ben a ravennai *exarchátust* megdöntötte. Attól kezdve azonban, hogy északon a longobardok, délen a görögök rendelkeztek, Róma latinságának attól kellett tartania, hogy az örök város fölött a két ellenség egymásnak nyújt kezét. Ez ellen a vesze-delem ellen fordult Róma latin származású püspöke, II. István pápa Pipin frank királyhoz és ruházta rá a római *dux* címet — a *basileus* megkérdezése nélkül. Ugyanígy kente fel utóda, III. Leó pápa, 800. karácsony napján Károly frank királyt a tudat alatt még létező egyetemes római közösség császárává, ami a *basileust* háborúra bírta. Ugyanígyen háború követte a 962-diki római császárkoronázást. Amíg azonban a frankok hatalmának súlypontját a Rajna körül keresték, addig Nagy Ottó hatalma csak az északnémet területek felől nézve fordult — mint azt a poroszok látják — a lengyel és balti területek felé.² Ugyanakkor délen vasfalként nehezedett a bizánci határokra és a Dunamedencére, tehát egyszerre két irányban indult el kelet felé. Csehország és a morva örgrófság folytatásaként, — mert azok a Német Birodalom részei voltak, — Ostmark (Ausztia), Steiermark, Karinthia, Krainmark (Krajna, *ukrajna*, határvidék), Friaul és Verona német örgrófságok nemcsak a bizánci előnyomulás vonalán alakultak meg, hanem a keletrómai területekkel együtt Magyarországot is elvágták a nyugattól.³ Ha ez a nyugattól való elszakítás és elszigetelés, Magyarországnak a támadásba indult bizánci hatalom útvonalába való szorítása sem tartotta vissza Géza fejedelmet attól, hogy a nyugathoz csatlakozzék, úgy ebben már nem elég a bizánci

¹ *Albertini A.*: Per una esposizione del diritto bizantino con riguardo all'Italia. Imola 1927, alapvető munka. *Banescu N.*: La domination byzantine sur les régions du Bas-Danube. Bulletin Sect. Hist. Académie Roumaine. XIII. Bukarest 1927. 20—22. l., *Gay J.*: L'Italie méridionale et l'empire byzantin, 867—1071. Párizs 1903. *Guldencrone H. grófnő*: L'Italie byzantine, 400—1050. Párizs 1914. A magyar állam területén érvényesült egyházi, kulturális és politikai jellegű bizánci befolyás története nincsen megírva.

² *Kehr P.*: Das Erzbistum Magdeburg und die erste Organisation der christlichen Kirche in Polen. Berlin 1920.

³ *Hofmeister A.*: Markgrafen und Markgrafschaften im italienischen Königreiche, 774—962. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband VII. Innsbruck 1907. 215—428. l.

támadás erejét látnunk. Azt is észre kell vennünk, hogy a magyar kormányzat a nyugati kereszténységben nem csupán a német hatalmat látta. Mint ahogy ez volt az, amely a *basileus* támadása előtt a német védővonal végén annak a latin Rómának fényeként gyúlt ki, amelynek ereje később Prága és Passau, a német és szláv térítés erejét meghaladta. Ha tehát az a római politika, melynek Németország keleti orientációja áldozatul esett, ellensúlyává alakult annak a német hatalmi politikának, amely a magyar állam függetlenségére és biztonságára nézve komoly veszedelmet jelenthetett, úgy nem volna könnyű megállapítani, mennyiben jelentett a quedlinburgi követküldés Magyarországra nézve német orientációt. Annál inkább, mert alig tehető fel, hogy Géza fejedelem vagy a magyar közvélemény mást keresett volna vele, mint a függetlenként megalkotott magyar állam biztonságát és biztosítását.

Erre pedig a legfőbb ideje volt, mert amíg Igor kievi fejedelem 971-ben új szerződésre lépett Joannes Tzimiskes bizánci császárral és a jó viszonyt helyreállítva Magyarország helyett Bizánc mellé állott,⁴ addig a császár 976-ban megkezdte leszámolását a bolgárokkal. Ugyanakkor a bizánci arany forradalmat idézett elő a velencei *ducatusban* és ezzel sikerült a német hatalom védelmi vonalát átörötnie. A forradalom emberei Candiano IV. Pietro doge (959—76) palotáját 976. augusztus 12-én felgyújtották, a dogét fiával együtt meggyilkolták. Ma már tudjuk, hogy ennek okát a Nagy Ottó családjába való beházasodásban kell keresnünk, mert a doge a német császárné unokahugát, a Karoling Waldrada tusciai grófnőt vette feleségül. Orseolo Pietrót is feltehetőleg azért választották udódává, mert Bizánc embere volt; 979-ben pedig azért üzték el, mert előde példája nyomán ő is a nyugati császár oldalára állott át, ellenjelöltje, Candiano Vitalis viszont a görögök embere volt. III. Ottó császár fegyverrel válaszolt Velence pártütésére és 982—83. hadjárata idején a várost, a régóta bírni vágyott — *più desiderata* — Vencét megszállotta, hűségre térítette, az özvegygé lett Waldradát pedig kártalanította.⁵ Hadainak elvonulása után Velence a nyugati császár

⁴ Az orosz-görög szerződések (907., 911., 944., 971.) méltatását adta *Taube M. báró*: Études sur le développement historique du droit international dans l'Europe orientale. Hága 1927. 405—12. l.

⁵ A 983-diki eseményekről *Lenel W.*: Die angebliche Unterwerfung Venedigs, 983. Historische Zeitschrift. CLII. München 1935. 457—80. l. — Velence viszonyáról *Fanta*: Die Verträge der Kaiser mit Venedig bis zum Jahre 983, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband I. Innsbruck 1885. 51—128. l. *Lenel W.*: Uebergang Venedigs von faktischer zu no-

hűbérese maradt, de hogy ez csak a külső látszat volt, azt mi sem mutatta inkább, mint hogy a 991-ben dogevá megválasztott Orseolo Péter fia, II. Péter, mindkét császárral jó viszonyt keresett. Az a két kiváltságlevél azonban, amelyeket 992-ben a keleti és nyugati császároktól kapott, abban különböztek egymástól, hogy amíg III. Ottó császár mühlhauseni levele a régi előjogokat erősítette meg, addig a görög *chrysobulla* mögött olyan államközi szerződés lapang, amely Velencét a Keletrómai Birodalom szolgálatába állította.⁶ Velence hajóinak a bizánci-olasz viszonylatban való felhasználása nemcsak az Adriát alakította át zárt tengerré, de Magyarországra nézve is fontossá tette azt, hogy a dráva—szávaközi szláv telepeken át a tengerhez, Róma és a nyugat felé keressen utat és szabadulni törekedjék abból a gyűrűből, amely Bizánc felől halálos öleléssel vette körül. Az elszigetelés veszedelmét még inkább megnövelte az, hogy a nyugati császári trónon görög hercegnő fia ült, aki görög menyasszonyt keresett magának. Miután Vladimir kievi fejedelem 989-ben bizánci császártól kapott koronát és feleséget,⁷ megtérése

mineller Abhängigkeit von Byzanz. Byzantinische Zeitschrift III. München 1894. — V. ö. *Kehr P.*: Rom und Venedig bis ins XII. Jahrhundert. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken. XIX. Róma 1927. 1—180. l. *Schmeidler B.*: Venedig und das Deutsche Reich, 983—1024. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. XXV. Innsbruck 1904. 545—75. l., Nochmals: Venedig und das Deutsche Reich. Historische Zeitschrift. CXI. München 1935. 229—77. l., Die Unterwerfung Venedigs durch Otto III, 983. U. ott CLIII. München 1936. 538—43. l.

⁶ Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und neueren Zeit. I. *Dölger F.*: Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches. 1. München 1924. 100. l. 781. szám. Közlötték *Tafel* és *Thomas*: Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig, 814—1299. I. Wien 1856. 36—39. l. A szerződés éle az arabokon kívül a németek ellen is irányult, mert II. Ottó csapatai Délitáliát kiűrtették és helyöket görög csapatok foglalták el.

⁷ *Dölger* id. m. I. 99. l., 778. szám. Nem lényegtelen hozzátennünk, hogy a kievi egyház feje, a metropolita, 1051-ig bizánci görög pap volt. Arról, hogy a kievi orosz állam hűbérese volt-e a bizánci császárságnak, v. ö. *Vasiliev A. A.*: Was Old Russia a vassal state of Byzantium? Speculum VII. Cambridge. Mass. 1931. 350. l. — A megtérésről *Baumgarten N.*: St. Vladimir et la conversion de la Russie. Róma 1932. és Olaf Trygvuson, roi de Norvège, et ses relations avec Saint Vladimir de Russie. Róma 1931. — A megtérés politikai hatása egyrészt abban mutatkozott, hogy Anna bizánci hercegnő a bolgárölő Basileios császár nővére volt, másrészt pedig abban, hogy ettől kezdve vállalkozó természetű normannok egyre nagyobb számban jelentek meg Konstantinápolyban és léptek szászári szolgálatba (a részletekről *Riant P.*: Expéditions et pèlerinages des Scandinaves en Terre Sainte aux temps des croisades. Párizs 1865). Természetesen a skandináv-görög kereskedelem is megélénkült és Kiev skandináv-görög érintkezés középpontját alkotta. Basileios császár a kapcsolatot egyelőre a bol-

után pedig Bizáncnak ígért katonai támogatást, az orosz síkság felől sem lehetett támogatást várni. A keletrómai császár esetleges szövetsége sürgetővé tette az elhatározást. A 992-diki *chrysobullát* követte az a kísérlet, hogy Orseolo Pétert házasság útján még jobban belevonják a bizánci érdekkörbe,⁸ 998—99. Velence jogilag már Dalmácia birtokába jutott, tehát szövetségének ellenértékét is felkínálták neki.⁹

Bizánci szövetségben bírta tehát hódolatra Dalmáciát Orseolo Péter doge abban a tüntető hadjáratban, amelyre 1000. május 9-én elindult, de amelyről talán helyesebb volna azt mondanunk, hogy a bolgár felkelésektől megrendített bizánci uralmat és rendet segített a dalmáciai *thémában* helyreállítani. Legalább az a *dux Dalmatiae* cím, amit Dalmáciából hazavitt, bizánci elismerését jelentette szolgálatainak.¹⁰ A dalmáciai hadjárat nem volt olyan elszigetelt vállalkozás, amilyennek azt a régebbi történetírás tartotta. *Vojnovics gróf* igen helyesen hozta összefüggésbe azt Basileios császár bolgár hadjáratával, mert nem szabad felednünk, hogy az a második bolgár birodalom, amelyet a 972-diki görög megszállás után Sámuel cár megszervezett, nem az Alduna mellett, hanem Macedóniában feküdt és a régi római Ochridán keresztül az Adriai tengerig terjedt. Ha tehát a császár a bolgárok hatalmát meg akarta törni, akkor Velence szolgálatai értékesek lehettek neki és ez az érték volt az, ami a dogénak a dalmáciai *dux* címet, Velencének pedig a Dalmáciára való jogcímet megszerezte. Sámuel cár 995-ben Szalonikit foglalta el, de 996-ban a thermopylai szorosban vereség érte és csapatai Szalonikit elhagyva észak felé vonultak vissza. Ekkor tagadta meg Orseolo Péter a balkáni szláv törzsfjedelmeknek fizetett adót és küldötte hajóit a dalmát partok felé, ahol István horvát király fiai egymás ellen harcoltak a trónért. Zára lakói már 998-ban Velencéhez folyamodtak, a doge azonban a *basileus* hozzájárulása nélkül nem akart határozni; 998-ban saját fiát, Orseolo Jánost indította Konstantinápolyba, hol Dalmáciát a doge jogkörébe utalták át. Ezek után a dalmát városok 999-ben együtt fordultak Orseolo Péterhez, tehát az

gárok erejének megtörésére értékesítette. Így indult meg 991-ben a második bolgár háború, ami a magyaroknál, akik délen a bolgárokkal érintkeztek, kétségtelenül izgalmat keltett.

⁸ *Dölger* id. m. I. 102. l. 794. szám.

⁹ U. ott I. 102. l., 789. szám.

¹⁰ A részletekről *Sisics F.*: Geschichte der Kroaten. I. Zagreb 1917. 196—98. l. főleg *Kohlschütter O.* munkája nyomán: Venedig unter dem Herzog Peter II. Orseolo, 991—1009. Göttingen 1868.

1000-ben a *basileus*nak már nemcsak hozzájárulásával, hanem annak megbízottjaként vette birtokba Dalmáciát.¹¹

Ha ezek után a dalmáciai hadjáratot a velencei doge, vagy a dalmáciai horvátok egyéni vállalkozása helyett akként fogjuk fel, hogy azzal Bizánc a bolgár-horvát területen át Velencéig terjeszkedett; és hogy ennek folytán a bizánci császár Nagy Ottónál is határozottabban és fenyegetőbben vágta el Magyarországot a tengertől, akkor fel kell tennünk a kérdést, vajjon mindezekkel nem állott-e okozati összefüggésben Géza fiának, a kereszténnyé lett István fejedelemnek az az elhatározása, hogy az egymáshoz közeledő császárok helyett közvetlenül Rómához folyamodjék.

A kérdésnek egyházi vonatkozásai sem hiányoztak, mert egyidejűleg a római latin és a konstantinápolyi görög egyházak is szembe fordultak egymással. Basileos szászár 996-ban Sisinnios személyében egyik tisztviselőjét tette patriarkává (996—98) és ugyanakkor a pápai szék betöltését is magának igényelte. Így tette magát ellenpápává a görög származású Joannes Philagatos, aki Ottó császár mellé állott és akit e miatt Bizáncban árulónak tekintettek.¹² Basileiosnak és patriarkáinak — mert Sisinnios utóda Sergius (998—1019) még élesebbé tette a harcot — támadása Rómában azt a benyomást keltette, hogy kelet felől általános támadás indult meg a nyugati egyház és a pápaság ellen. Ilyen körülmények között Magyarország látszott annak a gátnak, amelyet Bizánccal szembe lehetett állítani és ha ebből a szempontból vizsgáljuk a királyság megalapítását, akkor nem fog különösnek látszani az a feltevés, hogy Róma több jogot és több szabadságot igyekezett Szent Istvánnak és országának adni, mert annak ellenében Rómának is több és nagyobb szolgálatokra volt szüksége.

Így történt, hogy II. Szilveszter pápa 1001-ben Szent Istvánnak királyi koronát küldött és őt egyik római császárhoz sem tartozó szuverén uralkodónak ismerte el.

A római gondolat mindkét római császár frontját keresztültörve tette le magyar földön azt a diadémot, amelyet a magyar nemzet

¹¹ Voinovitch L. gróf: Histoire de Dalmatie. II. kiadás I. Párizs 1935. 313—324. l.

¹² A kalábriai görög Joannes Philagathos piacenzai érsek, Theophano császárné védence, volt az, akit III. Ottó koronázása után, 995-ben, Konstantinápolyba küldött, de aki császári hercegnő helyett Leó bizánci követet hozta magával. Bár ezzel a Leóval tette magát ellenpápává (XVI. Joannes), az megvétéssel nyilatkozott róla, III. Ottó pedig 998-ban kivégeztette. A részletekről Schramm P. E.: Neun Briefe des byzantinischen Gesandten Leo von seiner Reise zu Otto III, 997—98. Byzantinische Zeitschrift XXV. München 1925. 99—105. l.

azóta Szent István magyar államának, ezen állam függetlenségének és szuverénitásának szimbolumaként őríz és tisztel.

Hogy mennyi része volt ebben annak a gondolatnak, amelyet a német történetírás III. Ottó egyéniségére épít, az különálló kérdés. Theophano bizánci hercegnő fia 994-ben, alig 14 éves korában lépett a császári trónra és alig volt 16 éves, amikor 996-ban Itáliába vonult, hogy elképzelt anyai örökségét, a görög Délitáliát megszerezze. Hogy annak uraként a régi római birodalom egységének helyreállítására gondolt, azt pecsétjének *Renovatio Imperii Romanorum* felírása mutatta.¹³ II. Szilveszter pápa nem gondolta, hogy ezt a *basileus* jóváhagyása, vagy Bizánc erejének megtörése nélkül megvalósítani lehetne. Éppen ő volt az, aki előbbi urának, Capet Lajos francia királynak 988-ban a *basileustól* kért megerősítést, Róbert francia királynak pedig görög feleséget szerzett.¹⁴ Ugyanígy járt el Németországban is — mert Gallia és Germánia római provinciák voltak, — mert Joannes Philagathos, itáliai görög érseket küldötte¹⁵ Konstantinápolyba, hogy III. Ottónak bizánci feleséget hozzon. A nyugati császárság elismerését tehát a két római birodalom kölcsönös megegyezésével szorgalmazta. III. Ottó azonban éppen akkor — 1002. január 24-én — hűnta le szemeit, mikor a görög menyasszony Bariban partra lépett.¹⁶

Nem könnyű tehát megállapítani azt a politikát, amelyet Gerbert és III. Ottó folytattak és legfőbb ideje volt figyelmeztetni azokat a történetírókat, akik az eseményektől elkalandozva olyan elméletekben keresik a magyarázatot, amelyeknek a valóban megtörtént dolgokkal semmi kapcsolatuk nincsen, a vonatkozó személyeknek nem mindig volt sejtelmök arról, amit később nekik tulajdonítottak.¹⁷ Ha

¹³ Schramm F. E.: Kaiser, Rom und Renovatio. Leipzig 1929. 118. l.

¹⁴ Schramm P. E.: Kaiser, Basileus und Papst in der Zeit der Ottonen. Historische Zeitschrift CXXXIX. München 1924.

¹⁵ III. Ottó 998-ban, 1001-ben és 1002-ben küldött követeket Konstantinápolyba. Követei 1001-ben Arnulf milánói érsek, 1002-ben Joannes Philagathos voltak, tehát állandóan maga szorgalmazta elismertetését.

¹⁶ A német-bizánci kapcsolatokról *Mystakidis B. A.*: Byzantinisch-deutsche Beziehungen zur Zeit der Ottonen. Tübingen 1892.

¹⁷ Erre mutatott rá *Menno Ter Braak* hollandi történetíró: Kaiser Otto III. Ideal und Praxis im frühen Mittelalter. Amsterdam 1928., valamint német ismeretője, *Schneider Fedor*: Historische Zeitschrift CXL. München 1929. 132—35. l. III. Ottó világpolitikájának legjobb ismertetését szerző adta művének harmadik fejezetében: Staat und Kirche, Kaiser und Reich, Universalgedanke und Staatenbildung in ihrem Verständnis zur Politik Ottos III. Ehhez csatlakozott *Hampe Károly* is: Kaiser Otto III und Rom. Historische Zeitschrift CXL. München 1929. 513—33. l. *Schneider* megkísérelte, hogy Ottó császár politikájának felderítésében

nem elméletekből, hanem a valóságból indulunk ki, akkor Rómának az oroszországi normann fejedelmekkel, a magyarokkal és a keletrómai fennhatóság alatt élt horvátokkal felvett kapcsolatai épp oly kevésbé jelentették egy római német birodalom alakításának tervét, amint nem jelentették azt Gerbert nyugateurópai kapcsolatai.

Ezért alapjában elhibázott dolog a magyar királyság létrejöttének gyökereit idegen elgondolásokban elhelyeznünk.

A német történetírás nem tudta eldönteni, vajjon az Ottó császároknak Itáliát magában foglaló és a római gondolattal megalkotott birodalma¹⁸ német vagy római, nemzeti vagy univerzális jellegű hatalom volt-e? Magyar szempontból ez a kérdés nem pusztán azért bír kisebb fontossággal, mert a magyar állam az Ottó császárok sem német, sem római, sem nemzeti, sem univerzális jellegű német vagy római birodalmának részét nem alkotta,¹⁹ hanem azért is, mert a magyar királyi koronát II. Szilveszter pápától nyerte. Hogy a pápa bulla kíséretében küldötte azt meg, amely bullát a történelmi kritika hamisnak találta,²⁰ és hogy Szent István magyar királyságát

„a valóságból induljon ki”. A korai középkorról írt kézikönyvében abban vélte megállapítani a valóságot, hogy a német hatalom Itáliába vonulása után lombardokkal vette körül magát és hogy a német kormányzat lombard tanácsosainak terveit hajtotta végre (Mittelalter. Wien 1929). — A súlypont mindenképen Dél-Itália megszerzésére és megtartására, tehát a két császár harcára esett, amit gyakran szem elől tévesztenek. A részletekről Gay J.: *L'Italie méridionale et l'empire byzantin, 867—1071.* Párizs 1904. — *Previte-Orton* szerint II. Szilveszter és III. Ottó felfogásai jelentékenyen eltértek egymástól. (Cambridge Medieval History. III. Cambridge 1924. 173. l.).

¹⁸ *Schneider F.*: Rom und Romgedanke im Mittelalter. München 1926. (ism. *Schramm P. E.*: Historische Zeitschrift CXXXV. München 1927. 261—66. l.). *Pfeil E.*: Die fränkische und deutsche Romidee des frühen Mittelalters. München 1929.

¹⁹ *Rüsen W.*: Der Weltherrschaftsgedanke und das deutsche Kaisertum im Mittelalter. Halle 1913., *Schliker R.*: Weltherrschaftsgedanke und altdeutsches Kaisertum. Eine Untersuchung über die Bedeutung des Weltherrschaftsgedankens für die Staatsidee des deutschen Mittelalters vom X—XII. Jahrhundert. Tübingen. 1934. Az a feltevés, hogy Szent István tudta, miszerint „országa a római birodalom részévé vált,” és hogy királysága „III. Ottó világbirodalmának részeként” alakult meg, nem bizonyítható. *Balogh J.*: A magyar királyság alapításának világpolitikai háttere. Századok LXVI. Budapest 1932. 166. l. Ebben az esetben Magyarország egy német államalakulat részét alkotta volna, mi az összes felfogásokkal ellentétben áll. További részletekről *Tower V.*: A pápák szerepe hazánk megmentésében és fennmaradásában. Budapest 1935. 7—11. l.

²⁰ A bulla kérdését elintézte ugyan *Karácsonyi János* (Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla. Budapest 1891) ez azonban pusztán a formai részre vonatkozik. Ettől független az a kérdés, vajjon miben állott és milyen határig ment az a patronátusi jog, amelyet Szilveszter pápa Magyarország királyára ruházott. *Fraknoi Vilmos* püspök Asztrik apát jelentését, amely a pápa

Rómának ajánlotta-e fel, amint azt a legendán és a hagyományokon kívül a körülmények mutatni látszanak, az nem gyengíti, csak erősíti azt a valóságot, hogy Magyarország uralkodója éppen azért fordult a római pápához, akinek országa nem a materiális világból való volt, hanem a lelkeken nyugodott, mert Magyarország állami szuverénitását és nemzeti függetlenségét a német és görög római császárok hatalmi törekvéseivel szemben megerősíteni, nem pedig gyengíteni törekedett.

vonatkozó nyilatkozatát tartalmazta, nem vonja ugyan kétségbe, de azt mondja, hogy „a szentszék egyházi joghatóságának ilyen — a pápai és fejedelmi jogokra kiterjedő — átruházása világi fejedelmre: a történelem lapjain elszigetelten álló eset.” Ehhez a megállapításához írt jegyzetében hozzáteszi, miszerint „egészen más természetű az a kiváltság, amit a XII. század elején II. Orbán pápa a szicíliai fejedelmre ruházott; csak a pápai követek rendelkezéseinek végrehajtását bízta rá; noha később ezen a címen a szicíliai királyok sokkal szélesebbkörű hatalmat ragadtak magukhoz”. (*Fraknoi V.*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékkel. I. Budapest 1901. 11. és 358. l.). A fentiekből kitűnik, hogy a pápa Magyarország királyának olyan különleges jogokat engedélyezett, amelyek kizárták azt, hogy a magyar egyház más — pl. a német birodalmi — egyház keretébe tartozzék. Abból, hogy Asztrik apát, később esztergomi érsek, németországi zsinatokon vett részt, egyáltalában nem következik az, hogy a német birodalmi egyház kötelékébe tartozott (*Pukánszky B.*: Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn. Münster 1931. 11. l.), mert középkori zsinatoknál idegen főpapok gyakran megjelentek. — Nyomai vannak annak, hogy Szilveszter pápa külön rendelkezés útján ruházott Szent Istvánra egyes apostoli jogokat (*Fraknoi V.* id. m. 11. és köv. 11.), de a vonatkozó írások hamisaknak bizonyultak vagy lappanganak. *Fraknoi* tévesen teszi II. Orbán rendelkezéseit a XII. század elejére, mert a *legatio* jogával az 1098. július 5-diki bullában ruházta fel a szicíliai grófot. Hogy a magyar és szicíliai államok között ebben a tekintetben hasonlóság volt, azt *Gerhoh von Reichersberg De investigatione Antichristi* című munkájában állapította meg: „*Regnum Siculorum eque ut Ungarorum Regnum se in tantum segregaverunt, ut in eis non recipiantur appellationes vel admittantur legationes, cenobia et alia servientium Dei habitacula gravantes.*” A szicíliai analógia fontosságát helyesen ismerte fel *Jordan* francia történétíró, amikor erre hivatkozva úgy vélte, hogy itt nem elméletekből, hanem abból a tényállásból kell kiindulni hogy — amint az más országokban történt — a király püspököket nevezett ki. Nagy Ottó is alapított püspökségeket, a magdeburgi érsekség is az ő alapítása volt. Ugyanígy tett Szent Olaf is. Helyesen állapította meg *Jordan* azt, hogy a *Jaffé* gyűjteményében említett Szilveszter-bulla „legalább is nagyon gyanús”, de tartalmát a hagyomány megerősítette és alapja igaz lehet. (Le fameux privilège est au moins très suspect. Mais toutes les assertions n'en sont pas fausses, loin de là. Quelques-unes sont bien attestées par ailleurs. Et il est fort possible que celle là soit véritable. En tous cas la tradition hongroise l'acceptait. *Jordan E.*: La politique ecclésiastique de Roger I et les origines de la „Légation sicilienne”. Le Moyen Âge XXXIII. Párizs 1922. 263—64. l. V. ö. *Caspar E.*: Die Legatengewalt der normannisch-sizilischen

Magyarország semmiféle német vagy görög, nyugati vagy keleti, nemzeti vagy univerzális birodalomnak vagy politikai alakulatnak részévé vagy függőségévé nem alakult. Amint hogy a magyar állam éppen azért, mert a koronát nem egy földi állam uralkodójától, nem is egyes államok fölött álló császártól, hanem ugyanattól a pápától kapta, kitől a császárok magok kapták, semmiféle idegen állami vagy államjogi közösségben fel nem olvadt. Mi több, áthidalhatatlanná lett az ellentét a nyugati hűbéri fejlődéssel, mert a magyar állam rendje a királyi hatalom és a szabad magyar jogainak a korona fogalmában való egyesítésén épült fel. A gondolat fölött a hűbéri államrend cseh-német hulláma nem tudott úrrá lenni; amint hogy innen származott a közeli hasonlóság az angol jogfejlődéssel, amely az angol-szász időben a hűbéri elemet szintén nélkülözte.²¹

Ezen a ponton a fogalmaknak erősebb tisztázása válik szükségessé. Már *Brackmann* intette a történetírókat attól, hogy az univerzális — római — császárság gondolatát és politikáját nemzeti, még kevésbé egy nemzet szempontjából vagy eljárásából ítélik meg.²² Ha azonban az univerzális császárság politikai főhatalmat jelentett, akkor az Magyarország fölött épp oly kevésbé gyakorolhatott joghatóságot, amint nem gyakorolt Franciaország és Anglia fölött sem. Annál kevésbé állhat meg ez a feltevés, ha Nagy Ottó császárságát a Karoling birodalom területén kialakult nyugati államokra vonatkoztatjuk, mert ott is legfeljebb elsőbbségről, de nem fennható-

Herrscher im XII. Jahrhundert. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken. VI. Róma 1904. és külön is. *Kehr P.*: Die Belehnungen der süditalienischen Normannenfürsten durch die Päpste, 1059—1192. Festschrift Hans Nabholz. Zürich 1934. 55—88. l. és Berlin 1934. Az angol esetekről *Bloch M.*: La vie de Saint Édouard le Confesseur par Osbert de Clare. *Analecta Bollandiana* XLI. Bruxelles 1923. 51. l. (Az 1065. december 28. alatt kiállított hamis pápai bulla kapcsán.) Ha tehát kétséges is a legátusi jog formai adományozása, amint azt legújabbban *Váczy János* írta (Szent István mint pápai legátus. A bécsi gróf Klebelsberg Kunó történelmi intézet évkönyve. IV. Budapest 1934. 27—41. l.), francia bírálójával (*Revue historique*. CLXXVII. Párizs 1936. 187—88. l.) a kérdés tartalmi részét és a hagyomány történetét is megvizsgálandónak tartjuk. V. ö. *Knappek* művét a magyar királyok és a római Szentszék eljárásáról a püspöki székek betöltésénél a X—XIV. századokban. Pozsony 1934.

²¹ A cseh-német hatásról *Kadlec* és *Steinacker* nyomán *Eckhart F.*: Jog- és alkotmánytörténet. *Hóman B.*: A magyar történetírás új útjai. Budapest 1931. 269—320. l. Bírálata adta *Nagy M.*: A magyar jog- és alkotmánytörténet új megvilágításban. Budapesti Szemle CCXXIV. Budapest 1932. — Az angol hasonlóságról *Andrássy Gyula gróf*: Anglia és Magyarország alkotmányos fejlődése. U. ott CCVI. Budapest 1927. 161. l.

²² *Historische Zeitschrift*. CXXXIX. München 1929. 35. l.

ságról lehetett szó. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy Nagy Ottó maga sem a nyugati államrend meghódítására, hanem annak keretén belül az elsőbbség biztosítására törekedett. Erre mutat az, hogy római koronázásával más *imperatorokat* állított versenyen kívül.²³ Mikor a 962-diki római koronázás híre angol földre érkezett, Edgárt 973-ban „minden angolok királyává” (*Albionis imperator augustus*) koronázták;²⁴ Aragónia királya, III. Ramiro pedig 974-ben egyenesen a *basileus* címet vette fel.²⁵ Mindez azt a benyomást keltette, hogy a nyugat barbár királyai a római jogfolytonosság birtokát élvező *basileus* univerzális jogkörét kívánták magok között felosztani; hogy a *basileustól* elszakadt nyugati provinciákban megtelepedett barbár királyok a római császár jogán az elsőbbség birtokába jutni törekedtek. A németek sikere jobban érintette a franciákat, akik a 962-diki császárkoronázás után háttérbe szorulva érezték magukat, mint a magyarokat, akiknek állama mindkét római birodalom határain kívül esett, sem a római német *imperator*, sem a bizánci görög *basileus* jogkörébe nem tartozott. A franciák megrövidülését jelentette az, hogy a Burgundia királyság és Itália — *Regnum Italiae* — felé vezető útvonal 951-ben a német király birtokába került. Egyébként a nyugatrómai császárság jellege még mindig éppen úgy közelebbi meghatározásra vár, mint magáé a német királyság államjogáé is.²⁶

VI. A szász hatalom összeomlása.

Azoknak a német történetíróknak a figyelmét, akik *Below* nyomán indulva helytelenítették az Ottó császárok itáliai politikáját, elkerülni látszott az a körülmény, hogy a szász néptörzs nagyobb területen alkotott államokat, mint azt eddig hitték. Szokatlan és merész dolog volna együtt adni elő az angol- és németországi szász nép történetét, mert azok kezdettől nem együtt alkottak államokat, de a

²³ Schuster A.: Der weströmische Kaisergedanke außerhalb des einstigen Karolingerreiches im Hochmittelalter. München 1926.

²⁴ Dictionary of National Biography. VI. London 1908. 367. l.

²⁵ A további részletekről Hüffer H.: Die leonenischen Hegemoniebestrebungen und Kaisertitel. Spanische Forschungen. I. 3. Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens. III. München 1931. 337—84. l., Das spanische Kaisertum der Könige von Leon-Kastilien. Münster 1931., La idea imperial Espanola. Madrid 1933.

²⁶ A hűbériségre vonatkozó kutatástól eltérőleg a korai német államjoggal foglalkozott Bögl O.: Die Auffassung von Königtum und Staat im Zeitalter der sächsischen Könige und Kaiser. Erlangen 1932.

kulturális és politikai kapcsolatok szálait a normannok ellen való közös védekezés erősítette meg. Ebből a szempontból helyezte az újabb kutatás bizonyos fokig közös alapra történetüket és állapította meg, hogyan térítették meg az angolországi szászok a németországi szászokat és hogyan védekeztek hosszú időn át közös erővel a normannok ellen, akik felé az Ottó császároknak fordulniuk kellett volna.¹

A normannok háttal a sarkvidéknek fordulva széles vonalban karolták át a két szász államot: Angliát (England) és a németországi szász hercegséget (Saksland). A két szász állam között vitt az út a fríz, flamand és francia területek felé (Frankland); ezt az utat zárták el Nagy Alfréd és Nagy Ottó királyok országai. Ebből következik, hogy a két szász államnak a normannokkal való barátkozása vagy velők szemben való védekezése közös érdekük volt.² Németország keresztény térítői nagyrészt angolszász papok voltak; a Karolingok az angolországi pusztítás hírére a szász hercegséget hatalmas védőbástyává kívánták kiépíteni. Német Lajos, a Kelet-Frankóniának nevezett Németország utolsó Karoling uralkodója 852-ben külön szász hercegséget alapított, Liudolfhoz, az első szász herceghez pedig saját leányát adta feleségül. Az sem volt véletlen, hogy Liudolf és Karoling Oda fia, Fenséges Ottó szász herceg (megh. 912), Nagy Alfréd angolszász királlyal (871—901) állott összeköttetésben és hogy Ottó fia, Nagy Ottó, Nagy Alfréd unokáját, Edith angol hercegnőt (megh. 947) vette feleségül. Abból, hogy Nagy Alfréd leányát az aquitániai herceg bírta nőül,³ Clunyban pedig az a gondolat merült fel, hogy a magyarokat Aquitániában az arabok ellen lehetne felhasználni,⁴ kezdetleges angol és francia kapcsolatok felderítésére is lehet következtetnünk.⁵ A fentiek alapján tehát nem lehet azt mondanunk, hogy a szász és az angolországi szászokkal

¹ Erről adott összefoglalást *Strasser K. Th.*: Sachsen und Angelsachsen. Hamburg 1931.

² A normannokkal való kereskedést a szászok közvetítették; a *saxa* név a normannoknál kereskedőt jelentett. *Dopsch A.*: Die Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit vornehmlich in Deutschland. II. kiadás. II. kötet. Weimar 1922. 196. l.

³ *Richard A.*: Histoire des comtes de Poitou. I. Párizs 1903. 65. l.

⁴ *Poupardin R.*: Le royaume de Provence sous les Carolingiens, 855—933. Párizs 1901. 369—72. l.

⁵ Anglia és a Juravidék között élénk volt az összeköttetés. Nagy Alfréd Gergely nevű fia, bencés szerzetes, Einsiedeln apátja volt. Edvárd wessexi király leányai közül Eadgifu 919-ben Egyszerű Károly frank királynak, Aelgifu (Adela) Ebolus aquitániai grófnak, Edith 930-ban Ottó német királynak nyújtotta kezét.

kapcsolatban álló Nagy Ottó semmi ürt sem hagyott maga mögött, amikor angol felesége halála után, 951-ben, a normannok ellen épített védővonalat elhagyva Itáliába vonult. Ennek folytán állott be az az elhidegülés, amit csak 959-ben lehetett elsimítani. Legalább is ekkor küldött követet Edgár királyhoz Nagy Ottó és ekkor jött létre az a *pactum pacis*, amelynek emléke megmaradt.⁶ Talán még azt sem lehet mondanunk, hogy nem volt-e valami összefüggés az említett fordulat és azon lázadás között, amelyet az új orientáció ellen Edith királyné fia, Liudolf herceg szervezett, valamint Nagy Ottónak azon elhatározása között, hogy az új orientációt 967-ben Liudolf kizárásával Adelheid császárnétól született fiának, Ottó hercegnek megkoronázásával erősítse meg.

Annyi bizonyos, hogy Szászországot 961-ben Billung Hermannra bízta és hogy a szász császár helyett attól kezdve a Billungok védelmezték Németország keleti határait (961—1106). Ettől kezdve csak a térítés maradt meg a német hatalmi politika fegyverei között. Ennek a hatalmas és nem pusztán kulturális jellegű politikának a története azonban mindeddig nem nyert a részleteket egybefoglaló feldolgozást.⁷

A normann hatalom porölycsapásai előbb az anglokat sújtották és talán nem volt véletlen az, hogy Nagy Ottónak Itáliába való vonulását (951) nyomon követték a normann betörések. Tanácstalan Edvárd király alatt (978—1016) a nép már csak nehezen tudta fizetni a *Danegeld* név alatt ismert megalázó idegen adót; Szent Briccius éjjelén, 1002. november 13-án az angol vidékeken minden dánt legyilkoltak. A történetírás ezt az utóbbi dátumot nem kötötte ugyan össze III. Ottó császár halálával, akinek tetemeit az ellenséges támadások folytán alig tudták Itáliából hazaszállítani, de a mai kutatások már együtt értékelik a kettős katasztrófát: a szász hatalom összeomlását német földön és a brit szigeteken.

II. Henrik császár ugyan szintén a szász fejedelmi házból származott, de bár ő feladta elődeinek itáliai terveit, amelyeket meghiúsultaknak kell tartanunk a miatt, hogy Délitáliát nem tudták meghódítani és így a *Regnum Italiae* csonka maradt, Anglia felé sem vette fel a régi politika fonalát.

A két szász állam között akkor már megszakadt az összeköttetés, a megoszlást pedig pusztulás követte. Anglia 1013-ban a dánok

⁶ Hellmann S.: Zu Florence von Worcester. Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte. XLI. Berlin 1917. 314. l.

⁷ Áttekintést nyújtott Kirchberg J.: Kaiseridee und Mission unter den Sackenkaisern und den ersten Saliern von Otto I bis Heinrich III. Berlin 1934.

birtokába került; Készületlen Aethelred király Normandiában keresett menekülést; idősebbik fia, Vasbordájú Edmund király, 1016-ban gyilkos merényletnek esett áldozatul; a fiatalabb Edvárd — Hitvalló Edvárd (1016—66) — a normandiai normannokat tette örökösévé. A százszok csillaga tehát egyenes vonalban és egyszerre hanyatlott alá a két Sakslandban. Az angol királyság területe nagyrészt a dánok birtokában volt, koronáját a normannok igényelték. Maga Edvárd király frank befolyás alatt lélekben és szokásokban teljesen átalakult, amint hogy a normandiai normannok is olyan frank hatás alatt éltek, amelynek francia patinája már egyre világosabban volt felismerhető. Kevesen vették észre, hogy az utolsó szász császár után Németországban is frank császárok jöttek és hogy alig járnánk messze a valóságtól, ha azt mondanánk, hogy az aláhanyatló százszok vonaláról Európa és a nyugat védelme a frankokra szállott át vagy vonult vissza.⁸

Ebben a tragikus keretben váratlanul bukkan fel az a feltevés, hogy Nagy Knut király elől, aki Angliát uralta, Vasbordájú Edmund fiait Szent István udvarába menekültek. A valóságban senki sem tudta, hová lett 1016-ban a két kisfiú, Edmund és Edvárd, akik atyjok halála után a dánoknak, főleg Knut királynak (Nagy Kanut) útjában állottak. Amíg nagybátyjok, Hitvalló Edvárd, akinek gyermekei nem voltak, reménytelen szomorúságában normandiai rokonnaira hagyta birodalmát, addig Knut más úton kívánt megszabadulni jogszerű örököseitől. A London falai közt elhalt Aethelred özvegyét, a fővárost vitézül védő Emma királynét 1017-ben feleségül vette, a kezébe került árvákat pedig, kiket a százszok Hitvalló Edvárd jogos örököseinek tekintettek és akiket a hagyomány szerint Knut éppen ezért ki akart végeztetni, Dániába — tehát nem Magyarországra, mint egyesek hitték — küldötte. Az árvákat azonban ott is megsajnálták és anyjuknak, Eadgíl svéd hercegnőnek hazájába továbbították, ahol akkor nagybátyjok, Szent Olaf uralkodott. Olaf halála (1022) után a gyermekek a svéd király nővérének Ingegárd hercegnőnek udvarába kerültek, aki 1019 óta Jaroszláv kievi fejedelemnek volt a felesége. Innen származott a jól értesült Ádám brémai püspöknek az az állítása, hogy a hercegeket Oroszországba száműzték (*in Russiam exilio damnati sunt*). Bár a hagyomány szerint Szent István országába kerültek, akkor már nem ő, hanem ellenfelei voltak

⁸ A német királyság első évszázadában a külső kapcsolatok történetét nem írták meg. Futólagos áttekintést adott *Mommsen E. Th.*: Studien zum Ideengehalt der deutschen Aussenpolitik im Zeitalter der Ottonen und Salier. Berlin, 1930.

azok, akik az oroszokkal összeköttetésben állottak. A magyar királyi udvar tehát, ahol az utolsó szász császár nővére volt a királyné, a frank-norman nyomán elől visszavonuló szászok menedékhelye volt.

Azóta Kievben is megváltozott a helyzet. Vladimir fejedelem, Szvjatoszláv természetes fia (980—1015), 988-ban a keresztény hitre tért. Igaz, hogy a keresztiséget Bizáncból fogadta el és hogy a görög egyház a maga papjait küldte Kievbe, de a normannok sem akarták elveszíteni kievi rokonaikat. Tryggveson Olaf norvég király (995—1000) három kievi utazása kétségtelenül kapcsolatban állott a megtérést követő bizánci befolyás növekedésével.⁹ Talán még érdekesebb az, hogy lengyel és magyar területen át a római latin egyház is Kiev felé indult. Az orosz krónikák szerint 991—94. két, 1000-ben pedig egy harmadik pápai kiküldött jelent meg, tehát II. Szilveszter keleti politikájában a magyar, lengyel és orosz kérdések együtt szerepeltek.¹⁰ Így érkezett Kievbe querfurti Brunó bencés szerzetes, Szent Romuald barátja és tanítványa 1007-ben; ezen az úton tehát a kutatás még új adatokat deríthet fel.

A források szerint Szent Colman is Magyarország felé igyekezett, amikor osztrák területen, a Duna mentében megölték. A történetírók szerint Szentföldre igyekvő ír zarándok vértanúságáról van szó, de annak is nyomai vannak, hogy a magyar király szívós küzdelmet folytatott Colman hamvaiért; hogy Szent Colman tisztelete Magyarországon sokáig élt és hogy legnagyobb királyaink egyike, Kálmán király, ennek a tiszteletnek köszönte Kálmán nevét.¹¹

Szent István udvarának a szászokkal fenntartott kapcsolatai tehát messzebbmenőknek látszanak, mint azt első pillanatra gondolni lehetne. Annnyira, hogy amikor a szász államok után a normann hullám a második — frank — védővonálhoz érkezett, a nyugati karoling

⁹ A részletekről *Baumgarten N.*: Olaf Tryggvason, roi de Norvège, et ses relations avec Saint Vladimir de Russie. Róma 1931., Saint Vladimir et la conversion de la Russie. Róma 1932. Az izlandi *Heimskringla* egyéb adatairól *Monsen Erling* kiadásában: *Heimskringla or the lives of the Norse kings*. Cambridge 1928. 115—217. l.

¹⁰ *Taube* id. m. 432—35. l.

¹¹ Szent Colmanról *Juhász K.*: Sankt Koloman, der einstige Schutzpatron Niederösterreichs. Linzer theologisch-praktische Quartalschrift. Linz 1916. V. ö. Századok LI. Budapest 1917. 180—82. l. — *Fest S.*: A legrégebbi érintkezés Anglia és Magyarország között. Budapesti Szemle CCXXXVI. Budapest 1935. 109—12. l.

¹² *Fest S.*: Szent Margit skóciai királyné magyar származása. Budapesti Szemle. Budapest 276—85. l. A régebbi források valóban így tartották; első ízben *Messenius János* svéd drámaíró, aki szerint Edmund herceg Szent István-

államközösség ellen intézett támadás Magyarországot nem hagyta érintetlenül.

VII. A nyugati orientáció kezdetei.

Géza fejedelemnek Quedlinburgba küldött követsége és fiának, István fejedelemnek német házassága egyes írókban azt a benyomást keltette, hogy a magyar királyság Németországtól nem függetlenül alakult meg.¹ Németek után induló magyar történetírók is vallották azt, ami a korabeli magyar közvéleménynek aggodalma volt, hogy a nyugat felől kiemelkedő német hatalom és a német térítők a függetlenségre károsan hatottak és csak részben nyugtatta meg őket az, ha német papok között szlávok is akadtak.² Még nagyobb megnyugvást keltett az olasz térítők megjelenése,³ de a valóságos helyzet megállapítása csak annak a legújabb kutatásnak köszönhető, amelyik az egybetartozó német-szláv-olasz frontvonal mögött a magyar királyság megalapítójának, a nagy nyugati eszmeáramlatokkal való egybekapcsolódását állapította meg;⁴ azt, hogy a magyarok nemzeti jellegű kultúrközösségek helyett a nyugati kereszténység egyetemes-ségéhez csatlakoztak.

Így jutott el történetírásunk a clunyóta mozgalomhoz.

Már Nagy Károly megkísérelte, hogy az egyházi műveltség központjait, a kolostorokat, megreformálja. Felismervén fontosságát annak a kísérletnek, amelyet ezen a téren Benedek apát megindított, Aquitániában — tehát Galliának abban a részében, ahol sűrűbb volt a lakosság, mint a gyéren lakott északi erdőségekben, — királlyá tett

nak Hedvig nevű leányát vette nőül (Wertner id. m. 52—54. l.). Az angol krónikák Ágota hercegnőt részben Henrik császár, részben Salamon király leányának tartották, tehát az S betű alapján a *Stephanus* és *Salamon* neveket felcserélték. Aeldred rievaulxi apát szerint Szent István saját leányát adta feleségül Edmund herceghez: *Edmundo filiam suam dedit uxorem*.

¹ A német térítés története külön megírva nincsen. Összefoglaló kísérletet adott *Schünemann K.*: Ungarn in der Missions- und Kirchenpolitik der sächsischen Kaiser. Deutsch-ungarische Heimatsblätter. I. Budapest 1929. 65—71., 119—123. l.

² A szláv térítés fontosságát *Békefi Remig* emelte ki. Ez a fontosság azonban nem ment és nem is mehetett el addig a határig, ameddig *Racski Ferenc* horvát történetíró elvitte, mert az ő nyomán *Léger Lajos* francia szlávista, még előbb *Sayous Edvárd* a magyar államot szláv alakulatnak tekintették (*Histoire générale des Hongrois*, I. Párizs 1876. 112. l.).

³ *Volf Gy.*: Az egyházi szláv nyelv hazája és a magyar honfoglalás. Nyelvtudományi Közlemények XXVII. Budapest 1897.

⁴ *Hóman Bálint*: Magyar történet. I. Budapest 1935. 187—91. l.

fia, Jámbor Lajos, Benedeket bízta meg a reformok végrehajtásával. Sehol nem volt nagyobb szükség erre a munkára, mint abban az országban, ahol karthagóiak és arabok, görögök és latinok, góthok, spanyolok és franciák keveredtek egymással. Ezen a Galliának nevezett, az araboktól támadott latin-góth vidéken alapította meg Lajos császár Béziers és Montpellier között az aniane-i kolostort, ahonnan Benedek apát reformmozgalma elindult.⁵ Onnan indultak el azok a bencések, is, akiknek újabb reformmozgalmát a burgundi Clunyban 910-ben alapított kolostoruk indította meg.⁶ A keresztes háború is abból a mozgalmából táplálkozott, amely Gallia déli részeit a clunyóta bencések vezetése alatt a betörő moszlimok uralma alól felszabadítani törekedett. Az arabok az Alpok szorosáiban fogták el Cluny apátját, Majolust és ettől kezdve Cluny állott élére annak a mozgalomnak, amely a Rhône vonalától indulva haladt azután tovább Aquitánia, majd Kasztília területén.

A clunyóta mozgalom azonban nem elégedett meg az egyházi reformokkal.⁷ A nyugati államok egymás után felkarolták; mivel pedig ezek az államok Nagy Károly egykori birodalmának részeiben alakultak és uralkodóikra nézve nem volt közömbös az, hogy országaikat a Karolingok jogán bírták: a karoling jog, amely nekik elismerést adott, volt az az alap, amelyre a clunyóta egyház a nyugati közösséget építeni törekedett. Itt már hiába keressük a *basileust*, mert a clunyóták a latin egyház kizárólagosságának hívei voltak; itt már csak a latin Róma gondolatát találjuk meg, amelyet különválasztottak a német hatalomtól, mert itt egy nyugati, római-latin kö-

⁵ Aniane-i Benedek reformtörekvéseiről *Narberhaus J.*: Benedikt von Aniane. Werk und Persönlichkeit. Münster 1930. *Ruckert W.*: Aniane und Gallone. Diplomatisch-kritische Untersuchungen zur Geschichte der Reform des Benediktiner-Ordens im IX. und X. Jahrhundert. Leipzig 1891.

⁶ Cluny történetét megírták *Evans J.*: Monastic life in Cluny 910—1157. Oxford 1931., *Pignot*: Histoire de Cluny. 3 kötet. Paris 1888., *Smith L. M.*: Cluny in the XIth and XIIth Centuries. London 1930.

⁷ Az egyházi reform történetéről *Sackur E.*: Die Cluniacenser in ihrer kirchlichen und allgemeingeschichtlichen Wirksamkeit bis zur Mitte des XI. Jahrhunderts. 2 kötet. Halle 1892—94. A mozgalom politikai jellegéről *Brackmann A.*: Die politische Wirkung der kluniazensischen Bewegung. Historische Zeitschrift CXXXIX. München 1929. 34—47. I. A mozgalom magyarországi vonatkozásairól *Hóman Bálint* nyomán *Galla F.*: A clunyi reform hatása Magyarországon. Pécs 1931. (bírálatát adta *Deér J.*: Századok LXVII. Budapest 1933. 437—45. I.). A politikai vonatkozásokat összefoglalta *Horváth J.*: Az Árpádok diplomáciája, 1001—1250. Budapest 1935. 176—87. I., A clunyóta mozgalom és Magyarország. A francia-magyar érintkezés kezdetei. Történelmi tanulmányok. Budapest 1936. 291—303. I.

zösséghez és nem egy római alapon felépített német birodalomhoz való csatlakozásról volt szó. Amit Magyarország nyugodtan megtehetett, amint hogy valóban ezt tette meg, mert a nyugateurópai államok, a clunyótáktól uralt nyugati közösség tagjai, szintén nem tartoztak a német birodalomhoz, azzal semmiféle államjogi kapcsolatban nem állottak.

A Karolingok jogán alapította meg államát a Rhône folyó mellett Boso viennei gróf, akit 879-ben királlyá koronáztak és aki Arelatum területére tartott igényt. A Karolingok jogán koronáztatta meg magát Boso fiával, a gyermek Lajossal, szemben 887-ben, a rhóne menti Saint Maurice-ban Rudolf gróf és alapította meg Burgundiát. A Karolingok jogán igyekezett Lombardiát megszerezni Nagy Károly dédunokája, friauli Berengár is, aki ellen a Karoling Arnulf császár a magyarok segítségéhez folyamodott. Nagy Károlynak egy másik dédunokája, Bertha tusciai örgrófné, viszont Berengár ellen Boso fiát, Provence és Arelatum ifjú királyát hívta segítségül. Lajos 901-ben átkelt az Alpokon és császárrá tette magát, de provencei csapatai 905-ben vereséget szenvedtek, ő maga fogságba került és Vak Lajosként került vissza viennei udvarába, mely birtokaiból megmaradt. Oda követte őt vetélytársa, Rudolf király is, aki Adelhaid nevű leányát adta hozzá és hű tanácsadója maradt a vak császárnak. Mi több, a viennei udvarban telepedett meg Bertha grófné Hugó nevű fia is, aki azután 924-ben a provencei csapatok élén újból átkelt az Alpokon, Berengárt megverte és megölette, magát pedig Itália királyává koronáztatta (926).

A provencei csapatok nyomán francia bencések — Cluny papjai⁸ — árasztották el Itáliát, amely Szavójától Velencéig, délen Monte Cassino apátság vonaláig francia befolyás alá került.⁹ Ezt a francia befolyást erősítette meg az a házasság, amelyet 937-ben arles-i Hugó, aki Provence-t Vak Lajos halála (928) után 933-ban Rudolf burgundi királynak engedte át,¹⁰ Rudolf király özvegyével, Karoling

⁸ Odo apát működéséről Hessel A.: Odo von Cluni und das französische Kulturproblem im früheren Mittelalter. Historische Zeitschrift CXXVIII. München 1923.

⁹ A provencei befolyásról és a francia-olasz kapcsolatokról Previte-Orton, C. W.: Italy and Provence, 900—950. English Historical Review XXXII. London 1917. 335—47. 1.

¹⁰ Hofmeister Adolf (Deutschland und Burgund im früheren Mittelalter. Leipzig 1914. 42. és köv. ll.) innen számítja Provence és Itália kettéválását. A vonatkozó vitáról v. ö. még Grieser R.: Das Arelat in der europäischen Politik. Jenen 1925. 5—6. 1., Hartmann L. M.: Geschichte Italiens im Mittelalter. III. Gotha 1914. 196. 1., Manteyer G.: La Provence. Párizs 1908. 135. 1.

Berthával kötött meg. A házasságból új bonyodalmak keletkeztek. Hugó ugyanis Bertha kezével Itáliára emelt jogát erősítette meg és ezért adta Bertha leányát, burgundi Adelhaidot saját fiához, Lothár herceghez, ki atyjától Itáliát örökölte. Ivreai Berengár azonban Hugó királyt 946-ban Itália elhagyására kényszerítette. 948-ban elhalván, fia, Lothár követte a trónon, de 950-ben Lothár is elhalt. Berengár most elérkezettnek hitte az időt Iália birtokba vételére. Nyomban fegyvert fogott; Lothár özvegyét, a burgundi Adelhaidot elfogatta és a birtokába került Karoling hercegnő jogán Itáliát magának igényelte. Ivrea örgrófja tehát *Regnum Italiae* örökjogát erőszakkal szerezte meg. Maga Nagy Ottó sietett 951-ben a Karoling hercegnő megszábadítására. Miután angolszász neje már 947-ben elhalt, a megszábadított Adelhaid kezével magának szerezte meg *Regnum Italiaet*. A magyarok, akik a lombardiai—burgundiai útvonalat annyira megszerették, hogy Flodoard feljegyzése szerint 951-ben az egész nyarat Aquitániában töltötték, Nagy Ottó megjelenése után elmaradtak. Nagy Ottó és Adelhaid házassága után Burgundia Itália helyett Németország oldalára állott és ez tette lehetővé Nagy Ottó itáliai vállalkozását. Burgundia olasz igényeit a szász királyok vették át, akik a Karolingok örökségét keresték Itália területén; ezzel az alpesi hágók használata nyugatról keletre tolódott el.¹¹

Kevesen kutatták eddig, hogy a *basileushoz* való igazodással szemben hogyan és mennyire érvényesült az a clunyóta-francia befolyás, amelyet Adelhaid, aki férjének Nagy Károly császári trónját szerezte meg, egy hosszú életen át, 999-ig képviselt férje, fia és unokája, I., II. és III. Ottó császárok oldalán. Mögötte diadallal vonult be Aquitánia és Burgundia felől az a nagy szellemi áramlat, amely az egyházi reformokkal együtt a mozgalom politikai jellegét is magával hozta.

A mozgalom Burgundiából Svábszágon keresztül jutott bajor területre. Adelhaid, II. Rudolf burgundi király leánya hozta magával, aki Clunynek nagy tisztelője volt. Ő fejezte be az anyjától, Bertha királynétól még 962-ben megkezdett templom építését Peterlingenben és helyezte Cluny rendelkezése alá;¹² amint a clunyóta

¹¹ Érdekes részleteket nyújtottak Schrod K.: Reichsstrassen und Reichsverwaltung im Königreich Italien, 754—1197. Stuttgart 1931. és Tyler J. E.: Alpine Passes during the Middle Ages, 962—1250. Oxford 1930.

¹² A peterlingeni bencés kolostor fontossága főleg abban állott, hogy Elszázon (Colmar) át Lotharingia felé terjeszkedett. Colmar mellett állott az Eggenheim grófok vára és ebből a Clunyval szoros kapcsolatban álló családból származott a clunyóta eszmék egyik nagy harcosa, IX. Leó pápa. Sackur id. m. I. 218—21. 1.

császárné udvarában nyert nevelést Gizella magyar királyné is. Sajnálatos, hogy sem a sváb törzsnek, sem a sváb területnek olyan történetével nem rendelkezünk, amely a nyugati eszméknek a bajor-magyar területek felé való továbbítását feltárná. Pedig a korai német császárság orientációja nemcsak déli (olasz), hanem egyúttal dél-nyugati (burgundi) orientáció is volt. Egy pillantás a térképre arról győz meg bennünket, hogy a német földtől délre — Svábországon és Bajorországon át — Arelatum és Itália területek el. A császári kormányzat abban az időben a sváb hercegségen nyugodott, amelyet még Ottó freisingi püspök is úgy ismert, hogy a birodalom súlypontja ott van: „*ubi maxima vis Regni esse noscitur*“. Éppen ezért az Arelatum, Provence és Burgundia felé utat nyitó Svábországnak a német államban kezdettől fogva különleges volt a helyzete.¹³ Nagy Ottó 949-ben elsőszülött fiát, Liudolf herceget, a trón örökösét, állította élére, aki, mikor angol anyja halála után Ottó herceg aquitániai Adelhaidot vette feleségül, 953-ban atyja ellen fogott fegyvert. Ottó erre Svábországot 954-ben Burchardnak adta oda, ki Ottó fivérének, Henrik bajor hercegnek (megh. 955) volt a veje. Egyesek szerint a bajor-sváb küzdelemben, amely a szász császárok két ága, Liudolf sváb és Henrik bajor herceg között kitört, a magyarok is résztvettek, mert Bajorországon keresztül egyenesen Svábország felé vették útjokat.¹⁴ Az öreg Burchard halála (973. november 12.) után Adelhaid császárné annyira tartott a bajor-sváb unió hatalmától, hogy a sváb hercegséget az özveggyé lett Hedvig bajor hercegnőtől (megh. 994) elvette és Liudolf (megh. 957) fiára, Ottóra (megh. 982) ruházta át. Amikor Hedvig fia, Henrik bajor herceg 976-ban ellene támadt, a bajor hercegséget is Ottó sváb hercegnek adta oda, Bajorország tehát 976 óta sváb felsőség alatt állott és így nyílt meg az út a burgundi-sváb befolyás előtt, amely Cluny papjait és eszméit kelet felé vitte. Henrik viszont a burgundi-sváb házból nősült és Welf Gizellával kötött házasságából született Gizella nevű leánya 995-ben István magyar fejedelemnek nyújtotta kezét. Nem elegendő tehát benne német hercegnőt látnunk; még a bajor meghatározás is alig elégséges, mert legalább is annyi volt benne a burgundi-sváb vér és természet, amennyire bajor jellegét tehetjük.

Ennél messzebbmenőleg azt is megállapíthatjuk, hogy Henrik

¹³ Lintzel M.: Heinrich I und das Herzogtum Schwaben. Historische Vierteljahrschrift XXIV. Leipzig 1927.

¹⁴ Gebhardt B.: Handbuch der deutschen Geschichte. VII. kiadás. I. Stuttgart 1930. 231. l. V. ö. Fischer W. A.: Das Verhältnis Ottos des Grossen zu seinem Sohne Liudolf und zu seiner Gemahlin Adelheid. Wolfenbüttel 1903.

bajor hercegnek a dunai térítésben kifejtett buzgósága mögött olyan tervek rejtőzhetnek, amiket nem nehéz feltételezni, de amiknek megállapítása elég volt ahhoz, hogy vállalkozását a szász-porosz területekről a balti vidékek felé tekintő német történetírók egyéni akciónak nyilvánítsák.¹⁵

Ezért nem látja Gizellában az újabb kutatás azt a német hercegnőt, aki a német befolyást Magyarország felé vitte, hanem azt, aki sváb és burgundi kapcsolataival a német hatalom vasfalán keresztül a clunyóta mozgalom papjait és embereit segítette Magyarország felé. Megnövelte a nyugati befolyást az, hogy III. Ottó halála után a német korona Gizella fivérének, Henrik bajor hercegnek birtokába került és hogy ezzel még erősebbé lett az a kapcsolat, amely Burgundián, Svábszágon keresztül a Karoling birodalom területén alakult nyugati államok és Magyarország között megindult.

Ma már sokan vélik úgy, hogy a Karolingok birodalma egyetlen közösséget alkotott.¹⁶ Még a Karoling örökösöknél is észrevehető volt az a törekvés, hogy az örökjog kapcsán egy elképzelt közösséghez tartozzanak, amely az ő idejökben már nem létezett. A franciák a frankok örökségét akarták átvenni Párizs körül, idővel Galliában és mindazokon a területeken, ahol Nagy Károly uralkodott, akinek személyét ezért igyekeztek magoknak lefoglalni később a franciák és a németek császárai és történetírói.¹⁷ Ma már kevesen tudják, hogy amikor Capet Hugó 987-ben a francia trónra lépett, előbb ki kellett elégítenie Karoling Arnulfot, akit Reims érsekévé tett meg. Pedig ez az Arnulf éppen olyan törvénytelen fiú volt, mint az a másik Arnulf, aki a magyar honfoglalás idejében a Karoling birodalom egységének helyreállításáért folytatott emberfeletti küzdelmet. Arnulf érsek azonban többnek érezte magát Hugó királynál, és ezért ültette az első Kapeting aurillaci Gerbertet az utolsó Karoling helyébe (991); bár

¹⁵ Így Kohlenberger R.: Die Vorgänge des Thronstreits während der Unmündigkeit Ottos III, 983—85. Erlangen 1931 (idézve Historische Zeitschrift CXLV. München 1932. 634. l.).

¹⁶ Faulhaber R.: Der Reichseinheitsgedanke in der Literatur der Karolingerzeit bis zum Vertrag von Verdun. Berlin 1931. Flach J.: Les origines de l'ancienne France. III. Párizs 1904. IV. 1. §. L'unité des Regnum Francorum et la prééminence impériale. 163—73. 1. 3. §. Les royautés nouvelles et le droit royal carolingien. 173. és köv. II. Auzias L.: L'origine carolingienne des ducs féodaux d'Aquitaine et des rois capétiens. Revue historique CLXXIII. Párizs 1934. 91—101. I. V. ö. Schulze A.: Kaiserpolitik und Einheitsgedanke in den karolingischen Nachfolgestaaten, 876—962. Berlin 1926.

¹⁷ Karl der Grosse oder Charlemagne? Acht Antworten deutscher Geschichtsforscher. Berlin 1935.

magá nem sokáig állott védence mögött, pedig ez a Kapetingokat a Karolingok jogos örököseinek nyilvánította.¹⁸ Mivel Nagy Ottó Karoling hercegnőt vett feleségül, Gerbert a Kapetingoktól a Liudolfingokhoz való csatlakozást nem a franciáktól a németekhez való átállásként, hanem akként fogta fel, hogy a Karoling közösség határain belül maradt. Ezen a határon belül ugyanis a Karoling utódok legitim jogon uralkodtak; a legitimitáshoz viszont a Karolingoktól való leszármazás volt szükséges.¹⁹

Ez magyarázza meg azt, hogy az egykori Karoling birodalom területén alakult államok birtoklási jogát az egyes uralkodók a Karolingoktól való leszármazás bizonyításával igyekeztek igazolni. Ennek általánosan elfogadott szükségszerűségét állapította meg Suger saint-denis-i apát, aki szerint a Kapetingok a Karolingok jogán uralkodtak Franciaország fölött — *Francia jure regio Francorum Francis subiecta esto*.²⁰ Ugyanezt a szükségességet mutatta Németországban annak bizonyítása, hogy a 911-ben trónra lépett Konrád király a Karolingoktól származott.²¹ A jogfolytonosságot bizonyította az is, hogy a Keletfrankóniának nevezett Németországban előbb a franciaországi frankokkal rokon frank törzs vette át a vezetést és csak 919-ben szállott az át a szász törzsre, amely germán jellegét jobban megőrizte. A burgundi királyi házat Karoling háznak tekintették és így vándorolt az 1006-ban fiágon kihalt Karolingok joga Burgundiából a sváb hercegségen át Bajorország és Magyarország felé. A magyar udvar szempontjából tehát a Karoling leszármazás jelentős fontossággal bírt.

VIII. A nyugati orientáció. 995—1024.

Szent István házasságától (995) és trónralépésétől (997) kezdve a nyugati orientáció híve volt. Nemcsak a Karolingokhoz számított felesége, Gizella bajor hercegnő útján, de lélekben is csatlakozott ahhoz a nyugati Karoling közösséghez, amely fölött akkor a clunyóta

¹⁸ A részletekről Schramm és Lot F.: *Études sur le règne de Hugues Capet et la fin du Xe siècle*. Párizs 1903. Hampe Károly: *Historische Zeitschrift*, CXL. München 1929. 516—18. l.

¹⁹ Arnulf érseket V. Gergely pápa 997-ben visszahelyezte méltóságába; mikor Gerbert a pápai székre került, 999-ben ő is megerősítette (megh. 1021).

²⁰ Suger apát: *Gesta Ludovici regis cognomento Grossi*. 27. §. — V. ö. Viollet P.: *La question de la légitimité à l'avènement de Hugues Capet*. Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. XXXIV. Párizs 1892. 257—88. l.

²¹ Kimpfen E.: *Die Abstammung Konrads I und Heinrichs I von Karl dem Grossen*. *Historische Vierteljahrschrift* XXIX. Berlin 1935. 722—67. l.

mozgalom szelleme uralkodott.¹ Szemmelláthatólag politikai kapcsolatait is főleg azokkal a hatalmakkal egészítette ki, amelyekre Clunyból — az auvergnei Szent Odilo apát (994—1048) irányítása mellett — az európai közösséget állították.

Cluny papjai azonban nem pusztán a sváb-bajor kolostorokon át keresték érvényesülésük irányait. Sokkal terjedelmesebb forrásanyag áll rendelkezésünkre délfrancia területen, ahonnan a mozgalom hódító útjára indult és ahonnan — Odilo és Szilveszter pápa hazájából — a mozgalom egyszerre haladt az Alpokon át Velence és a 954-ben Clunyból helyreállított Monte Cassinón, Aquitánián keresztül a spanyol-arab területek felé. Arab utazók és írók magok állapították meg az összeköttetést a spanyol és a dunai területek, a keresztény zarándokok ugyanezt az útvonalat követték Pannónia és Compostela között. Ma már tudjuk, milyen széleskörű egyházi és politikai tevékenységet fejtettek ki a burgundiai Cluny és a provençei (marseillei) Szent Viktor apátságok a Rhône vonalától nyugat felé aquitániai, navarrai, aragóniai és katalóniai területen, amerre aurillaci Gerbert járt; és kelet felé, amerre a német politikának irányt, a magyar királynak koronát adtak.

Aurillaci Gerbert — Róbert francia király és III. Ottó német császár nevelője — aki maga is Cluny tanítványa volt, nagy hírnévnek örvendett, de azt a bűvös kört, amelyet a legenda személye köré vont, a későbbi kritika sem tudta segsemmisíteni; főleg ez volt az oka, hogy szentté avatása mindeddig nem történt meg.² Katalóniában,

¹ Szent István és Gizella élete mindenkor kedvelt tárgya volt a történetírásnak. Szent István életének történetét újabban *Horn Emil*: Saint-Étienne, roi apostolique de Hongrie. Párizs 1899. és *Karácsonyi János*: Szent István élete. Budapest 1906. Gizella királynéről *Rankl, Schmid és Vértess*: Gizella, Magyarország első királynéja, Szent István hitvese. Székesfehérvár 1935.

² Magyarország különösen hálás aurillaci Gerbert iránt, de a külföldön is megnyilvánult érdeklődés ellenére még mindig nem bírjuk a részletekre kiterjedő életrajzát. A vonatkozó kutatást leveleinek kritikai kiadása indította meg, amelyet a francia *Havet* és az orosz *Bubnov* eszközöltek (*Havet J.*: Lettres de Gerbert, 983—97. Párizs 1889. *Bubnov N.*: Die Sammlung der Briefe Gerberts als historische Quelle. 2 kötet. Petrograd 1888—91.). V. ö. még *Schramm P. E.*: Die Briefe Kaiser Ottos III und Gerbert von Reims aus dem Jahre. Archiv für Urkundenforschung IX. Berlin 1927., *Uhlirz M.*: Studien zu Gerbert von Aurillac. U. ott XI. Berlin 1930. 391—422. I., és 1935. 437—74. I. *Pivec K.*: Die Briefsammlung Gerberts von Aurillac. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichte. XLIX. Innsbruck 1935. 15—95. I. Egyéniségét méltatták *Eichengrün F.*: Gerbert (Silvester II) als Persönlichkeit. Leipzig 1928. Magyarban *Lukinich I.*: II. Szilveszter pápa. Kolozsvár 1901. — A magyar vonatkozásokról a franciák közül első ízben az auvergnei De la Salle Rochemaure herceg, a barce-

Franciaországban, Itáliában és Magyarországon megannyi oldalról nézve mindenütt új vonásokat árul el. Mint Cluny lelkes híve, legnagyobb képviselője volt annak a gondolatnak, hogy a latin nyugatot Compostelától kezdve Aquitánián és Burgundián, Szavóján és Lombardián keresztül Magyarorszáig, sőt ettől túlmenőleg a lengyel és orosz területek felé összekötötte. Ugyanezen az úton járt Orseolo Péter doge, ki fejedelemségéről lemondva, Guarinus apát — Sergius ravennai herceg fia — kíséretében a távoli Katalónia egyik bencés kolostorában vonta meg magát. Oda ment Szent Romuald is, aki Cuxából visszatérve Magyarországra készült, majd Monte Cassino vidékén halt el. Ugyanezt az útvonalat mutatta Cluny apátja, Szent Odilo, aki Szent Istvánnal levelezett és akinek 997—99. római útja fontos eseményekkel, többek között Szent István házasságának következményeivel, esett össze. Ugyanezt azok a francia papok, akik Szent István országába jöttek. Végül Szent Gellért, akinek csanádi akadémiáján franciák tanultak. Itt tehát egy Velencén át nyugat felé menő kapcsolattal állunk szemben, amelynek szálai Clunyba vezetnek. Hozzá kell tennünk, hogy a clunyóta mozgalom keleti politikájának intéző helye Monte Cassino bencés apátsága volt. Monte Cassino kiváltságaival ruházta fel Szent István a pannonthalmi bencés apátságot;³ onnan lett pannonthalmi apáttá Henrik, tehát a kapcsolat Velencén és Rómán keresztül már Szent István idejében megvolt.⁴

Ez a nagy latin közösség volt az, amely a Karolingoknak már csak a hagyományban élt birodalmából a burgundi-sváb-bajor terüle-

lonai akadémia tagja emlékezett meg, aki 1909. április 2-án a budapesti Szent István Társulatban tartott előadást róla. Újabban Jean de Bonnefon francia író, 1923. május 19-én a Magyar Tudományos Akadémiában (*Jean de Bonnefon: Gerbert en Auvergne. Écho du Danube*, Budapest, 1923. május 27.). Fraknoi Vilmos püspök 1900-ban, a magyar királyság kilencedik centenáriuma idején kezdeményezte azt, hogy Szilveszter pápa római sírján emléket állítsanak. XIII. Leó pápa 1902-ben engedélyezte, az emlékművet pedig 1910. április 16-án avatták fel. Az avató beszédben Széchenyi Miklós gróf győri püspök De la Salle Roche-maure herceg és Jean de Bonnefon megállapításaival egybehangzóan jelölte meg a koronaküldés fontosságát, hogy II. Szilveszter pápa Magyarország függetlenségének nemzetközi elismerést adott. — Az aurillaci bencés kolostort 895-ben Szent Geraldus gróf alapította; fontosságát később spanyol (katalóniai) kapcsolatai adták meg.

³ *Szentpétery I.*: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. Budapest 1923. 1—2. l.

⁴ *Katholikus Szemle* XXIII. Budapest 1909. 904. l. *Pauler* szerint Szent István az apátságnak értékes keresztet küldött ajándékba, Magyarország részére pedig szerzeteseket kért. *Pauler Gy.*: A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. II. kiadás. III. Budapest 1899. 76. l.

teken és Velencén át megnyert magyar államot egyenlő jogú tagként vonta be a nyugati államrendbe.

Ha egymás mellé tesszük a korabeli eseményeket, akkor nem nehéz meggyőződnünk arról, hogy a Karoling legitimitás jogának burgundi-sváb-bajor földön át való közvetítése és annak Rómától való elismerése; Szent Istvánnak nem egy nagyobb világi német vagy római birodalom része fölött uralkodó fejedelemként, hanem nyugati szabású szuverén királyként való elismerése annak a Magyarországnak szólt, amely a Duna középső vonalát uralva leginkább látszott hivatottnak arra, hogy az orosz síkságtól az adriai partok és Itália felé előnyomuló bizánci-görög hatalommal szemben a latin nyugat védőbástyáját alkossa.

Ma már alig szenvedhet kétséget, hogy Basileios császár bolgár hadjáratai, a velencei köztársaság megnyerése, a császári rendelkezés alatt álló konstantinápolyi patriarcha szembefordulása Szilveszter pápával, a görög csapatok előnyomulása Dél-Itália területén: mindez hatékonyan közrejátszott abban, hogy a Karolingok családi körébe vont magyar fejedelmet a nyugati császár hallgatólagos jóváhagyása mellett a nyugati királyokkal egyenjogú királyként állítsák szembe a bizánci hatalommal, amelynek északi határain az ő állama már széles vonalban megállapodott politikai alakulat volt. Sem az nem képezheti tehát vita tárgyát, hogy Erdély hozzátartozott-e, mert annak birtoklása nélkül Bizánccal szemben Magyarország gyenge maradt volna; sem az, hogy a tenger felé közvetlen összeköttetésben állott Rómával, mert a pápa koronát küldött neki; sem pedig az, hogy királya nyugati szabású fejedelelem volt, mert a nyugati császárok házából kapott feleséget, ahonnan egykor Nagy Ottó maga vette maga mellé Adelhaidot, hogy vele hasonló jogokat szerezzen.

Az a burgundi királyság, amelyből Gizella magyar királyné származott és amelyet Welf Rudolf 888-ban a Rhône vidékén megalapított, Karoling állam volt.⁵ Rudolftól (888—912) a királyságot hasonló nevű fia, II. Rudolf örökölte (912—37), akinek gyermekei közül II. Konrád (megh. 993) Burgundia királyává, Adelhaid (megh. 999) pedig Nagy Ottó oldalán császárnévá lett. A két testvér összetartása egyben Burgundia és Németország szorosabb összetartozását, a sváb és bajor területeken át fenntartott összeköttetések fokozódását jelentette. Konrád fiának, III. Rudolfnak (993—1032) azonban nem voltak gyermekei és a burgundi királyságot annak felmérhetet-

⁵ Történetét megírta Poupardin R.: *Le royaume de Bourgogne, 888—1038*. Párizs 1907. A német kapcsolatokról Hofmeister A.: *Deutschland und Burgund im früheren Mittelalter*. Leipzig 1914.

len kincseivel és Karoling előjogaival együtt nővérei voltak öröklendők. Ezek közül a hozzá legközelebb álló Gizella Henrik bajor hercegnek nyújtotta kezét és férjét túlélve ő vitte a kormányt akkor, amikor Szent István 995-ben Henrik és Gizella leányát, Gizella bajor hercegnőt, nőül vette.⁶ Mikor Henrik III. Ottó halála után császárrá lett, Szent Odilo apát Cluny politikáját Szent Henrik és Szent István rokonságára építette. Nem túlzás tehát, hogy Cluny és Magyarország kapcsolatainak kezdetét, Szilveszter pápán keresztül, az 1001-diki koronázás alkotta. Az Odilo apát oldalán 1030 és 1035 között dolgozó⁷ Rodulfus Glaber történetíró szerint „nagy volt a barátság Henrik császárral” (*fuit pax maxima cum imperatore Henrico*),⁸ ennek pedig az lett a következménye, hogy Lombardián és a sváb-bajor területen át egymást követték azok, akik Magyarországon vagy Magyarországon át, ahol viszont Henrik német királlyal volt szoros a barátság, a Szentföldre igyekeztek. Ilyenek voltak az angoulêmei és anjoui grófok, Limoges püspöke és Gauzlin, Fleury apátja.⁹ Ilyen volt a franciák zarándoklata Pannóniába, ahol a magyar király Franciaország védőszentjének, toursi Szent Mártonnak — „a tizenharmadik apostolnak” — szülőföldjén a szentnek nyugaton ismert tisz-

⁶ Hozományul Pozsony, Sopron és Szombathely vidékét kapta volna (*Pukánszky B. id. m. I. Münster 1931. 20. l.*).

⁷ *Petit E.: Raoul Glaber. Revue des questions historiques. XLVIII. Párizs 1892. 283—99. l.*

⁸ Henrik császár és Cluny kapcsolatáról *Sackur id. m. II. 172. l.*

⁹ Anjou Fulko 1000—02., 1008. és 1039-diki zarándokútjainak esetleges magyar vonatkozásairól a közelebbi adatok hiányoznak. Gauzlin 1004-ben lett Fleury apátjává és onnan belső viszonyban maradt féltestvérével, Róbert francia királlyal. Így lett Bourges érsekévé, ahol 1030-ban elhalt. Életének mozzanatait szerzetestársai, Aimoín és András bencés atyák örökítették meg. Gauzlin a korabeli francia uralkodókkal közvetlen kapcsolatban állott és mivel ezek nagyrészt burgundi rokonsághoz tartoztak, Fleury apátja ennek a burgundi érdekeltségnek lett diplomatájává. Mint ilyen utazott Magyarországra és Rómába. Utazásának Fleury apátsága több emlékét őrizhette, mert bár Imre magyar herceg portugáliai királyságát onnan cáfolták meg, feltehetőleg a vonatkozó hagyomány is Fleuryből került Portugáliába és terjedt el a francia vidékeken. Így e hagyományt a burgundi-magyar rokonság emlékére vihetjük vissza; kapcsolatait pedig a Gauzlin apáttal, valamint a Fleury és Burgundia, Burgundia és a spanyol területek közt fennállott viszonylatokban állapíthatjuk meg. András szerzetes *Vita Gauzlini* című korabeli krónikája szerint Fleuryben spanyol és angol papok egyaránt megfordultak. Az ott említett Ramsey angol apátság magyar vonatkozásban is előfordult. Ha hozzátesszük, hogy Gauzlin Róbert királyon kívül chartresi Fulberttel is levelezett, akkor azt az egyházi és politikai kört is megnevezhetjük, amellyel Szent István a burgundi rokonság útján Franciaországban összeköttetésben állott.

telője volt és országát is annak tisztelőjévé tette.¹⁰ Ilyen volt a Máriatisztelet, amely Clunyból elindulva Magyarországon általánossá lett, sőt Szent István országát is a Boldogságos Szűznek ajánlotta fel, akit a magyar katolikus egyház *Patrona Hungariae* néven tisztel. Ilyen volt a trónörökös Imre nevelésének a clunyóta Szent Gellértre való bízása, Szent Gellértnek, esetleg másoknak Franciaországba való küldése.¹¹ Végül ilyen volt a királynak az az eljárása, hogy magyar püspökségeket francia papokkal töltött be. Amit aligha tehetett volna meg akkor, ha Magyarország egyházát a német birodalmi egyház részeként alkotta volna meg. Ellenkezőleg, a francia főpapok alkalmazásával és a francia papsággal fenntartott levelezése és egyéb összeköttetései azt mutatják, hogy Szent István a burgundi kapcsolatok útján Henrik német császárral együtt Cluny felé igazodott.¹² Semmi különös nem lehet ezek után abban a feltevésben, hogy amint Cluny és Rudolf burgundi király előtt Gizella nővérének gyermekei, Szent Henrik német császár és Gizella magyar királyné voltak a legkedvesebbek, úgy a Burgundia általános örökösévé tett császár nővére férjének a clunyóta szellemtől áthatott Karoling nyugat államaitól a nemzetközi elismerést szerezte meg. Ha Gizella magyar királynét Karoling leszármazottnak tekintették, akkor annak tartották Gizella fiát, Imre herceget is, aki a gyermektelen császár oldalán, ki neki anyai nagybátyja volt, távoli örökségekre szerzett jogot.

Ha Rudolf király Gizella nővérének gyermekeire, az Adelhaid császárné udvarában nevelt bajor árvákra gondolt, akkor Henrik császáron kívül Gizella magyar királynéra is kellett gondolnia. Végül ha burgundi Gizella halálakor, 1006-ban, Henrik császár anyja jogán

¹⁰ Guers E.: Origines de Saint Martin en Hongrie. Revue des questions historiques. Párizs 1876. Király J.: Szent Márton magyar király legendája. Budapest 1929., Saint Martin de Tours. Nouvelle Revue de Hongrie XXXVI. Budapest 1933.

¹¹ „Envoya souvent des députés dans notre pays.” Pfister C.: Études sur le règne de Robert le Pieux, 996—1031. Párizs 1885. 353. l.

¹² Szent István összeköttetésben állott Cluny apátjával, az aquitániai Szent Odilóval, valamint az aquitániai Fulberttel, a chartresi kolostoriskola nagynevű vezetőjével. Szent Odilóról *Jardet*: Saint Odilon, abbé de Cluny. Lyon 1898., *Ringholz*: Der heilige Abt Odilo, in seinem Leben und Wirken. Brünn 1885. *Jardet* és *Ringholz* művei alapján *Király J.*: Szent Márton magyar király legendája. Budapest 1929. 4. és köv. II. Odilónak Szent Istvánhoz intézett levele u. ott 7—9. l. — Odilo viszont Adelhaid császárnéval és Fulberttel is levelezésben állott. Fulbertről a legjobb ismertetést *Manitius* adta Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. II. München 1923. 682—94. l. — A magyarországi francia papok közül ismerjük Fulbert barátját, Bonipert pécsi püspökét. V. ö. *Ortway T.*: A pécsi egyházmegye alapítása és első határai. Budapest 1891.

vette birtokba Basel városát, úgy alig lehetséges, hogy Gizella hasonló nevű leányának fia, Imre herceg magyar trónörökös, kívül esett volna Rudolf és Henrik számításain.¹³

Mindebből világosan látszik, hogy Szent István házassága nemzetközi viszonylatok szempontjából rá és országára nézve mit jelentett.

Gizella nővére, Bertha burgundi hercegnő, Eudes bloisi grófnak, ennek 995-ben elkövetkezett halála után pedig Róbert francia királynak nyújtotta kezét. Ebben az esetben tehát Szent Henrik Eudes bloisi grófnak és Róbert francia királynak sógora, Gizella királyné pedig Eudes fiának, II. Eudes bloisi grófnak és Róbert fiának, Henrik francia királynak első fokú unokanővére volt. Párizs egykori grófja és Blois grófja közül abban az időben az utóbbi volt a gazdagabb és hatalmasabb. Az öreg Thibaud gróf (Thibaud le Vieux, megh. 978) a normandiai herceg özvegyét vette nőül és félköralakban fogta körül Párizst. Gyermekei viszont déllel vették fel a kapcsolatot. Fia, I. Eudes (megh. 995) bloisi gróf burgundi Berthát vette feleségül, Emma nevű leánya (megh. 1004) pedig IV. Vilmos aquitániai hercegnek (963—93) nyújtotta kezét. Blois és Champagne grófja és Aquitánia hercege most már minden oldalról körülfogták a francia királyi család birtokait és Capet Hugó fia, Jámbor Róbert csak úgy tudott kiszabadulni a nagy hűbéresek gyűrűjéből, hogy 995-ben az Eudestől elvált burgundi Berthát vette nőül. A Szentszék ugyan a házasságot már 998-ban felbontotta, de Róbert nem adta fel Burgundiára emelt jogait. Így vette magához a burgundi hercegséget, amelyet 1015-ben ifjabbik fiának, Róbertnek adományozott. Róbert ott virágzó dinasztiát alapított, amely a francia királynak Burgundiára emelt igényét a XIV. század közepéig fenntartotta. Blois és Champagne grófjainak meg kellett elégedniök Párizstól északra és keletre fekvő kiterjedt birtokaikkal. Franciaország akkor még Párizs körül *Francia* néven alakult kis országot, a valóságban Capet Hugó családi birtokát jelentette. De a kis ország közepét foglalta el a nagy Galliának, amely valamikor osztatlanul alkotott egy római provinciát: Párizs vidékét Montreuil vonaláig, amely a fővárost a tengerrel kötötte össze, valamint Orléans környékét. Miután azonban Gallia folyói a központból folytak szét a tengerek felé, semmi különös nem volt abban, hogy a francia királyok a Karolingok jogán a folyók mentében keresték egész Gallia megszerzését.

¹³ Lerche L. A.: Die politische Bedeutung der Eheverbindungen in den bayrischen Herzogshäusern, 907—1180. Langensalza 1915.

Róbert francia király azt, hogy Bertha kezével Burgundia megszerzésére gondolt, — ami Lyon és Vienne felé a Rhône vonal, Provence és Arelatum megszerzését jelentette, — azzal árulta el, hogy Burgundia határán Dijon székhellyel burgundi hercegséget, Besançon székhellyel pedig burgundi grófságot alakított.¹⁴ Burgundia első hercegévé második feleségétől, arlesi Konstanciától született fiát, Hugó királyi herceget (megh. 1025), majd ennek fivérét, Henriket tette meg, aki 1031-ben a királyi trónra lépett és a hercegséget öccsének, Róbertnek adományozta. Róbert (megh. 1075) virágzó fejedelmi házat alapított. A burgundi grófság (szabad grófság, Franche Comté) élére viszont ivreai Adalbert árvája, Ottó Vilmos, került, kit anyja, Gerberga, egy szerzetes útján Franciaországba csempészett ki, hol ő maga Henrik francia hercegnek (megh. 1002) lett a felesége, ki Adalbert fiát örökbe fogadta. Rudolf burgundi király azonban az 1016-diki strassburgi találkozón francia rokonai mellőzésével Henrik császárt jelölte örökösül, mi azután Ottó Vilmos támadását vonta maga után. Mindezek ellenére meg kell jegyeznünk, hogy Bertha és Róbert házassága rövid ideig tartott (995—98). A Szentszék követelése folytán kimondott válás után Róbert arlesi Konstancia, Nagy Vilmos provencai gróf leányt kezével szintén Rhône vidékét igyekezett Franciaország részére biztosítani. Ezért vitatták a francia jogászok és történetírók annyira Rudolf király 1016-diki rendelkezésének jogszerűségét.¹⁵

Határozottan elutasító magatartást tanúsított Rudolf burgundi király harmadik nővérével, Gerbergával és ennek családjával szemben. Gerberga Hermann sváb hercegnek lett a felesége; fia, Hermann (megh. 1018), Svárország hercegévé lett, leányát, Gizellát Babenberg Ernő (megh. 1015) vette nőül. Ha hozzátesszük, hogy leányai, Mathild és Beatrix, a karinthiai hercegekkel kötöttek házasságot, akkor megállapíthatjuk, hogy burgundi Gerberga háza Magyarország határán helyezkedett el.¹⁶ Teljesen megváltozott azonban a

¹⁴ A burgundi hercegség történetét megírta *Petit E.*: Histoire des ducs de Bourgogne de la race expétienne. 9 kötet. Párizs 1885—1905. V. ö. *Chaumé A.*: Les origines de la duché de Bourgogne. I. kötet. Dijon 1925. — A burgundi grófságról *Wagner F.*: Das Geschlecht der Grafen von Burgund. I. kötet. Breslau 1878.

¹⁵ *Flach J.*: Les origines de l'ancienne France. IV. Párizs 1917. V. 2. §. La valeur juridique des cessions rodolfiennes. 411. és köv. ll. Szerinte Burgundia első örökösének Eudes bloisi gróftot kell tekinteni. 420—22. l.

¹⁶ Henrik császárnak burgundi rokonairól való gondoskodását mutatta egyrészt burgundi Gizellának, III. Hermann sváb herceg nővérének Babenberg Ernővel kötött házassága, másrészt az, hogy Hermann halála után a sváb hercegséget

helyzet akkor, amikor Gizella sváb hercegnőt férje, Babenberg Ernő halála után Konrád frank herceg megszöktette (1016). Gizella Konrád herceg feleségévé lett és 1017-ben Henrik herceget, a későbbi III. Henrik császárt szülte neki.

Konrádhoz a sors gyermekkorától óta mostoha volt. Nyers, hatalmaskodó és követelő ember lett belőle, aki házasságát nagy igények támasztására használta fel. A sváb hercegnő kezével egyenesen Burgundiára emelt igényt és mindenkivel szembefordult, akitől terveinek megvalósulását féltette. Így került szembe az apósától kedvelt Henrik császárral és Szent Istvánnal, Gizella magyar királyné családjával is. Így vágyott a gyermektelen Henrik császári trónjára, hogy Magyarországot Burgundiától elválassza; hogy utóbbit pedig magának szerezze meg, Magyarország királyi házát pedig elüsse a burgundi kapcsolatok előnyeitől. Így történt, hogy amíg burgundi Gizella életében (1006-ig) Henrik császár mögött a magyar rokonok a burgundi örökség fényében ragyogtak, addig Gizella sváb hercegnő megszöktetése és Henrik frank herceg születése (1016—17) óta még Henrik császár sem érezte magát biztonságban.

Nem tudjuk, nem ezekkel volt-e összefüggésben Szent Gellért franciaországi küldetése,¹⁷ mert az 1023-diki küldetés, Henrik császár halála 1024-ben és a burgundi rokonok megmozdulása Konrád ellen 1025-ben egymással szorosan egybetartozó eseményeknek lát-szanak.

Még német szempontból sem lehet napirendre térnünk az 1024-diki trónváltozás előtt, mert Konrád frank herceg nem volt vérszerű örököse azoknak a szász császároknak, akik 919—1024. Németország élén állottak. Az ő hatalomajutásában a választás érvényesült; a legitimitás hiányának érzése hajtotta őt mindazok ellen, akikről azt hitte, hogy a legitimitás alapján vele szemben állanak.

1012-ben Babenberg Ernőre ruházta át. Ausztriában tehát férje halála után burgundi Gizella következett volna, ha Ernő korai halála után a császár a sváb hercegséget saját fiának, Ernőnek nem adja oda, ki helyett azután Gizella császárné, tehát burgundi hercegnő kormányzott. Magyarországgal mindenképen közvetlen volt a kapcsolat és ez a helyzet csak Henrik császár halála után szenvedett változást.

¹⁷ *Batthyány Ignác gróf erdélyi püspök: Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis acta et scripta inedita.* Gyulafehérvár 1790. 84. l. — Szent Gellért *De divino patrimonio* című munkáját András pap útján Richárdnak, a verduni Saint-Vannes apátság híres apátjának küldötte meg, aki 1025—26. zárándokútján Magyarországon utazott át és Gellérttel találkozott. *Sackur* (Richard Abt von St. Vannes) után *Manitius* id. m. II. München 1923. 75. l. Utóbbi szerint Gellért Franciaországban chartresi Fuibertnek volt a tanítványa. U. ott 74. l.

Szent István a két császári hatalom ellen a szomszédos uralkodókkal keresett közelebbi kapcsolatokat. Mivel a középkori felfogás szerint a házasság egyben szövetséget is jelentett, a bolgár, horvát és velencei házasságokat ilyen értelemben kell magyaráznunk. A bolgár házasság a bizánci hatalommal szemben jelentett védőszövetséget. Imre herceg állítólagos horvát házassága részben a görög, részben a német hatalmi törekvésekkel szemben volt közös védekezés. Annál fontosabb volt ez, mert Orseolo II. Péter dogénak (991—1009) János nevű fia bizánci, Ottó nevű fia magyar hercegnőt vettek feleségül; Gizella magyar hercegnő velencei házassága 1009-ben csak követte azt a másik házasságot, amely Péter doge leánya, Orseolo Hicela (Jocela) és István horvát király között 1008-ban létrejött és amelyet Szent Imre állítólagos horvát házassága kiegészített. Henrik császár jóindulattal nézte a magyar-horvát-velencei barátkozást. 1002. november 15-én Velence kiváltságait újból megerősítette; amikor 1004-ben Itáliába érkezett, a doge fia János herceg utazott eléje; feltehetőleg a horvát és magyar királyi házakkal való egybeházasodás fedezetét is a császár szolgáltatta. Ezzel véget ért az a görög befolyás, amely Orseolo János és Argyros Mária 1004-diki házasságában nyilvánult meg. Mária hercegnő 1006-ban, egyetlen gyermekök, Basileios pedig 1006-ban elhaltak, Velence visszatért Henrik császár oldalára.

A magyar királyság megalapítását és a koronázást követő évtized tehát külpolitikailag fontos időszak volt. Nem is lehet másként képzelni a dolgot, mint hogy a fejedelemből királlyá előlépett és a nyugati királyokkal egyenlő jogúvá tett uralkodó királyságát nemcsak belsőleg igyekezett megszervezni, hanem annak külső biztonságáról is gondoskodott. Karoling származású felesége hozta neki a nemzetközi elismerést; a király gondos keze fűzte azokat a szálakat, amelyek császári sógorának fedezete mellett a bizánci hatalommal szemben a bolgárok szövetségét szerezte meg, Róma és a nyugat felé pedig a horvát és a német császárnak alávetett velencei területeken át biztosította országának a szabad államokkal való összeköttetést. Ennek az évtizednek a fontosságát tehát igaz helyére kell állítanunk.

Még gondolni sem lehet ugyanis arra, hogy a királyi koronázás (1001) után, amelyet nyomon követett a görög csapatok előnyomulása és a harmadik bolgár háború kitörése (1001—05); hogy III. Ottó halála (1002) után, amikor a császári trónt Szent István sógora foglalta el; hogy Orseolo János és Mária bizánci hercegnő házassága, II. Henrik római útja (1004) és az 1005-ben kitört negyedik bolgár háború ideje alatt (1005—14) a magyar udvarban tétlenül szemlélték

a határokon zajló eseményeket. Ellenkezőleg: minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy Szent István a koronázás után sem a kínálkozó alkalmat nem mulasztotta el, sem a sürgető időt nem hagyta kihasználatlanul, hanem gondos igyekezettel fogott ahhoz a munkához, amellyel ifjú királyságának függetlenségét és megmaradását biztosította.

Ebben a munkában Szent István oldalán a német-római szent birodalom császára állott, ki nővérével és annak férjével, a magyar királlyal együtt képviselte a Duna felé azt a burgundi orientációt, amelynek reményteljes új hajtása Szent István fia, Szent Imre herceg volt. A clunyóta egyház mindhárom hívét szentjei közé iktatta, emléküket együtt örökítette és ezzel mutatta meg azt, hogy Szent Henrik, Szent István és Szent Imre az akkori európai politikában ugyanazt az irányt képviselték, amely a Szilveszter személyében hatalomra került nyugati eszmeáramlatnak vonalában feküdt.

Ez a feltevés azt is maga után vonja, hogy a korabeli magyar külpolitika figyelme a német és görög birodalmak vonalán túl azzal a tágabb értelemben vett nyugati közösséggel keresett kapcsolatot, amely neki nagyobb mozgási lehetőséget és garanciát nyújtott. Szent István bölcsességét mi sem mutatta jobban, mint az, hogy a jelen akadályaival küzdve is nagyobb távlatokban rakta le hatalmának horgonyait. Abban, hogy mindenekfölött Róma támogatásában reménykedett, egyrészt a két római császárral szemben való függetlenítés gondolata, másrészt a római vezetés alatt álló nyugati latin közösséghez való ragaszkodás nyilvánult meg. Nem feltűnő tehát, hogy egyesek szerint ebben az időben járt — Ransano püspök történelmi munkája szerint — Szent István Rómában (1007) és juttatta el XVIII. János pápának azt az értékes miseruhát, amelyet Gizella királyné készített.¹⁸

A római összeköttetést az a viszonylat fedezte, amelyben Magyarország a horvátokkal, a mögöttük levő karinthiai hercegséggel, a német uralom alatt álló velencei köztársasággal ebben az időben volt. Szent Gellért magyarországi küldetését, Szent Romuald és querfurti Bruno misszióit erre az időre kell tennünk. Ha pedig ezeket az eseményeket egymás mellé rakjuk, akkor a koronázást követő időszakot, a magyar királyság első évtizedét, a szentistváni külpolitikát megalapozó periódusként kell a történelem keretében elhelyeznünk.

¹⁸ *Ransano Pietro: Commentarii de rebus Hungaricis (Epitome Rerum Hungaricarum)* számtalan kiadása után a többi történetírók.

Orseolo Ottó trónralépése 1009-ben hosszú időre biztosítani látszott e politika jövőjét.¹⁹

Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a Velencéből jött Szent Gellértnek francia volt a nevelése; hogy a pápai trónon az aurillaci Gerbert ült; hogy Monte Cassino bencés apátságban a burgundiai Cluny szelleme és papjai éltek; hogy a nyugati orientációnak francia volt a jellege. Ugyanez a szellem áramlott be sváb területen át, a bajor és karinthiai hercegségek felől. A francia-olasz Gellért püspök és a délnémet Asztrik apát-érsek voltak ez orientáció apostolai. Legfőbb védője pedig a magyar királyné, akinek Szent Istvánra gyakorolt befolyását az elmondottak után még nagyobbra kell értékelnünk és a külpolitika zavartalan három évtizedét (995—1024), egy nemzedék munkáját, elégnék kell tartanunk arra, hogy megállapíthassuk, miszerint ez az emberöltő nemcsak a királyságot alapította meg, de annak európai helyzetét és politikájának irányát is megszabta.

Ez volt az a nyugati orientáció, amelyhez Szent István csatlakozott, és amelyhez halála órájáig hű maradt. Feltehetőleg abban a szilárd meggyőződésben, hogy ezzel nemzetének is a legjobbat akarta, mert megszerezte neki azt a biztonságot, amit a nyugati államrend egy hozzája csatlakozott államnak és nemzetnek nyújthatott. Az sem szenved kétséget, hogy ennek az elhatározásnak sok akadályt kellett leküzdenie, és hogy Szent István sikerét mi sem mutatta inkább, mint hogy azok fölött úrrá lett és a nyugati államok előtt hatalmas uralkodóként volt ismeretes, akinek hatalma két császárság között épült ki. Hatalmával szemben az ellenzék megtört, amint megtört a pogányság és megtört a bizánci támogatást élvező Ajtony ereje, vagy pedig külföldre tette át működése színterét, amint azt Szár László és Vazul ivadéakai tették. Szent István államában a nyugati orientáció maradt uralmon és a király azoktól a nagy összeköttetésektől várta birodalmának boldogságát, amelyeket felesége útján a nyugaton szerzett.

¹⁹ A velencei dolgokról és Szent Gellértről *Batthyány gróf, Cessi Róbert* (Venezia ducale. II. Padova, 1928. 133. és köv. ll.) és *Karácsonyi* munkáin kívül *Manitius* id. m. II. München 1923. 74—81. l. — *Johannes Diaconus* velencei történetíró német küldetési mutatják, mennyire szoros volt a kapcsolat II. Henrik császár és Orseolo Ottó dőge (1009—26) között. U. ott 246—49. l.

IX. A két római birodalom támadása. 1025—1030.

Még feltételeznünk sem lehet azt, hogy a beavatottaktól ismert és kellően értékelt nyugati orientáció a magyar közvéleményt más-képen hódította meg, mint a királyon keresztül, akinek nagy volt az éleslátása, és akinek személye iránt nemcsak nagy volt a bizalom, de akinek hatalmával szembeszállni sem volt kívánatos. Nem tudjuk, vajjon nem ezen a ponton került szembe maroknyi családja — a németnek tartott Gizella királyné és a német császár után Henricusnak nevezett Imre királyfi — a görög nevű Mihály herceg családjával. Ebből az utóbbiból származott a szláv-görög nevű Vazul-Basil és László-Vladislav, akinek az orosz Bemislava volt a felesége; valamint az az ismeretlen nevű leány, aki Szvjatoszláv kievi fejedelemnek (megh. 1015) lett a felesége. Mögöttük máris új nemzedék nőtt fel, és ez magában elég annak feltevéséhez, hogy a népesebb ág mellőzött férfiái egyben Szent István nyugati orientációjának, idegen udvarának, Imre trónöröklésének is ellenségei voltak. Ha hozzátesszük azt, hogy a királyi háznak ez a nagyobbik és férfiakban gazdag része orosz földön keresett menekülést, akkor azt sem nehéz megállapítani, hogy a rokon német császár halála (1024) után Szent Istvánnak egyedül és mindenkitől magára hagyva kellett felvennie a harcot a nyugati orientáció védelmében. Ha ebben a beállításban olvassuk intelmeit egyetlen fiához, aki német anyja oldalán, személyéhez fűzött oly nagy várakozással nézett eléje a bizonytalan jövőnek, akkor lehetetlen szabadulnunk attól a benyomástól, hogy itt a korabeli orosz föld pogányságából kiemelkedett uralkodónak egy magasabb kultúrához való ragaszkodásával, ennek a ragaszkodásnak tőle írt vagy tőle sugalmazott apologiájával állunk szemben. Erre mutat az intelmeknek az a része is, hol az általa vendégül látott idegen papokról és lovagokról beszél, akik a népet írni-olvasni tanították, a királyt harcaiban segítették.

Most keserűséggel gondolt arra, hogy éppen az a nyugati császár — II. Konrád — fordult ellene haraggal és gyűlölettel, akitől a nyugathoz való ragaszkodása ellenében a barbár kelettel szemben oltalmat remélt. Pedig Konrád, a burgundi rokon, fegyverrel közeledett. Bajorországot, amelynek hercege, V. Henrik, Szent István sógora és Kunigunda császárné fivére, 1026-ban elhalt, saját fiának, az 1017-ben született Henriknek szánta.

Konrád mindenekelőtt a birodalomban élő burgundi rokonságot forgatta ki javaiból. Trónralépésekor Ernő herceg a sváb hercegség-

nek, néhány bajor és az osztrák grófságnak ura volt,¹ Burgundiának pedig a német-magyar rokonságban első várományosa. Ez magában is elég volt az ő tragédiájának felidézéséhez, és családja pusztulása után a legenda kapta szárnyait, hogy elégtételt szolgáltatson neki.

Azután Burgundiát azon a címen, hogy Rudolf általános örökösevő II. Henrik császár személyében a német királyt tette meg, az örökséget magának, mint Henrik utódának, követelte. Mi több, a római császárkoronázás idején (1027. március 26.) az örök városba érkezett Knut dán királlyal, aki az angolországi szászok hatalmát megtörte és Anglia királyává tette magát, szövetségre lépett, és ezzel feladni látszott a szászok védővonalát. Békejobbot nyújtott a normannoknak, akiknél Szent István elégedetlen rokonai éltek.

Riezler bajor történetíró helyi okokból fejtette ki a német-magyar háború okait. Azt mondotta, hogy az 1027. júniusi regensburgi birodalmi gyűlésen Szent István és Gizella követei a bajor hercegséget Imre herceg részére követelték, Konrád azonban saját fiának, Henrik hercegnek, a későbbi III. Henrik császárnak adta oda.² Nem tudjuk eldönteni, vajjon a magyar udvar Gizella királyné bajor igényei, vagy a sváb hercegséggel való szomszédság, vagy a burgundi örökség ellenében igyekezett volna Bajorországot megszerezni. Ha valóban így állna a dolog, akkor a királyné egyrészt messze túlment volna az orientáció fogalmán, másrészt Magyarország erejét nyugat felé kötötte volna le. Miután azonban erre közelebbi támpontunk nincsen, inkább arra kell gondolnunk, hogy itt nem arról van szó, hogyan lehetne a háborúval járó felelősséget Magyarországra hárítani, hanem arról, hogy Konrád hogyan tudta volna átkarolni Szent István birodalmát. A Knuttal való szövetség útján ugyanis a normannoknál keresett hátvédet, bajor herceggé tett fiát pedig bizánci hercegnővel akarta összeházasítani, és ezzel Magyarországot a frank-német hatalom és a vele szövetséges Bizánc közé szorítani. A házasság terve nem sikerült, mert Henrik Knut leányát vette feleségül, de Konrád ennek ellenére sem adta fel a reményt az iránt, hogy a görög császár szövetségét megnyerheti.

II. Basileios keletrómai császár sem maradt tétlenül, sőt éppen az ő katonai sikerei csigázták fel Konrád reményeit, és fordították utóbbit Magyarország ellen. 1014-ben olyan erővel csapott le Sámuel cár birodalmára, hogy az megsemmisült. A „bolgárölő” (*boulgarok-tonos*) császár Bulgáriát *thémákba* osztotta, és görög csapattek

¹ Juritsch id. m. 43. és köv. II.

² Riezler S.: Geschichte Bayerns. II. kiadás. II. Gotha, 1927. 42. l.

vettek állást a Duna mellett. Gábor cár hiába kísérelte meg az ellenállást a balkáni szakadékokban, 1018-ban ő is elesett, özvegye pedig kisfiával, Delján Péterrel együtt Szent István udvarába menekült. Bolgár rokonai részére alapította Szent István a basilita rendű veszprémvölgyi apácakolostort, amelynek görög oklevele olyan hosszú vitát eredményezett a tudósok között.³

Itt egy látszólagos homályt kell eloszlatnunk, mert nem derül ki világosan az, hogy a magyarok a bolgárokkal vagy a görögökkel állottak-e háborúban? Kétségtelennek látszik, hogy Szent István Sámuel cárral, akinek akkor már csak Bulgária nyugati része maradt meg, és aki nyugaton Durazzo, délen Saloniki felé terjeszkedett, rokonságban állott. Ha tehát Sámuel cár erejét Basileios császár időnként megújuló háborúban igyekezett megtörni, akkor Szent Istvánnak színt kellett vallania. Nem volna könnyű a rejtélyt megfejteni, ha nem tételeznénk fel azt, hogy Sámuel cárnak 1014-ben, Sámuel fiának, Gábornak 1018-ban nem természetes úton elkövetkezett halála után a bolgár vidékeken, tehát a görög-magyar határvonalon olyan anarchia állott elő, amely a magyar királyt arra bírta, hogy bolgár rokonait a pusztulástól megmentse, azoknak menedéket adjon — innen a veszprémvölgyi görög-bolgár apácakolostornak és görög adománylevelének eredete, — csapataival viszont a rend helyreállításában Basileios császárt támogassa. Csak így érthető az, hogy magyar csapatok vettek részt Ochrida megvételeiben, és hogy onnan Szent István ereklyéket kapott. Megszűnt ugyanis az a Bulgária, mely rendezett államként foglalt helyet Magyarország és Bizánc között. A görög csapatok a Duna vonalán, a magyar határon helyezkedtek el. Szent Istvánnak semmi oka nem volt arra, hogy császárukkal jó viszonyt ne tartson fel. Az sem aggasztotta, hogy Basileios nagy diadalának hatásaként a horvátok meghódoltak neki, mert a déli szomszédságban megállapodott rend volt. Mindaddig, amíg ezt Bizánc közmegelegedésre biztosítani tudta, megnövekedett hatalma sem keltett aggodalmat.

Az aggodalom csak ott kezdődött, amikor Konrád nyugatrómai császár a keletrómai császár megnövekedett hatalmát Szent István

³ A görög oklevél vitájáról újabban *Hóman B.*: Szent István görög oklevele. Századok, LI. Budapest, 1917. *Krajnyák G.*: Szent István veszprémvölgyi donációjának görög egyházi vonatkozásai. U. ott. LIX—LX. Budapest, 1926. 498—507. I. *Fehér G.*: A bolgár egyház kísérletei és sikerei hazánkban. U. ott. LXI—LXII. Budapest, 1928. 1—20. I. Ettől eltér *Zlatarski V.* felfogása: Wer war Peter Deljan? Annales Academiae Scientiarum Fennicae. XXVII. Helsinki, 1932. 354—63. I.

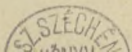
ellen kívánta értékesíteni. Magyarország ugyanis a két római birodalom között foglalt helyet.

Bajos volna feltételeznünk azt, hogy a két római császár közé szorult magyar királyság bölcs uralkodója magára vette volna egy nem provokált támadás felelősségét, és hogy másként áll a dolog, mint hogy nem tért ki egy rákényszerített háború elől. Annál kevésbé, mert a források már 1025-ben Magyarországon kívül eső területen állapították meg a felelősséget.

Az 1024-i német trónváltozás ugyanis — a sváb és a lotharingiai rendek tüntető távolmaradása — sejteni engedte Konrádnak addig sem titkolt szándékait. A német földön élt burgundi rokonságnak nem volt nehéz a szomszédos Burgundiát azokról az eseményekről értesíteniök, amelyek hírére Troyesban, francia földön, még 1025-ben összejöttek a nyugati rokonok, és habozás nélkül vállalták a harcot a frank császár ellen. Különösen Anjou Fulko vitte a szót, és ő volt az, aki Balduin flandriai grófot, Róbert francia királyt a Konrád ellen küzdő lotharingiai párt mögé állította. A troyesi értekezlet⁴ volt tehát az, amivel a háború Konrád erőszakos fellépése nyomán, annak ellenhatásaként, kezdetét vette, és amely után az események a háború jegyében indultak tovább.

Lotharingia, mely a birodalmi ellenzék élére állott, a 843-i felosztásban még a legfontosabb osztályrész volt, mert a császári méltóságot annak ura, Lothár örökölte. Amikor Nagy Ottó Itáliába készült, előbb Lotharingiában állította helyre a rendet, mert eredetileg Itália is Lothár birtokában volt, és Lothár császársága volt az, amelynek megszerzése végett Itáliába készült, ahol a római koronázás előtt a *Regnum Italiae* koronáját fejére tette. Akkor osztotta fel az addig egységes lotharingiai hercegséget egy déli felső és egy északi alsó hercegségre; az Burgundia—Itália felé vezette őt, ez Németalföld felé terjedt. Fiát, Ottó herceget is Lotharingia királyává tette meg, és csak azután indult Rómába. Császársága is eredetileg két Karoling birodalmat, Lotharingiát és Germániát foglalta magában; azokhoz járult Lombardia, és ezen birtokok alapján koronázták őt Nagy Károly utódává. Lotharingiát azonban a francia földön uralkodó Karolingok is maguknak igényelték, és csak a 980-i marguti találkozón nyugodott bele Lothár nyugati frank király abba, hogy

⁴ Cartellieri A. id. m. 342—43. l., Previte-Ovton id. m. 24. l., Richard A.: Histoire des comtes de Poitou, I. Párizs, 1903. 183. l. — V. ö. Pabst H.: Frankreich und Konrad der Zweite in der Jahren 1024—26. Forschungen zur deutschen Geschichte. V. Göttingen, 1865. 337—68. l.

a hercegség a német-római császár birtokába menjen át. Nem érdektelen az, hogy II. Ottó halála után Lothár Henrik bajor herceggel, Szent István apósával kívánt szövetségzni a gyermek császár ellen, Henrik herceg azonban nem jelent meg a találkozáson. III. Ottónak nagynénje volt a 978-ban elhalt lotharingiai Frigyes herceg özvegye, Beatrix, aki a hercegséget akkor kis fia, Thierry nevében kormányozta. Beatrix viszont Adelhaid és Teophano császárnékkal, Henrik bajor herceggel fogott össze Lothár ellen. Verdunt azonban, amelyet a franciák elfoglaltak, csak Beatrix fivére, Capet Hugó franca király adta vissza Lotharingiának, és bocsátotta szabadon a Lothártól elfogott Thierry herceget. A trónralépő Thierryt már a bajor herceg szövetségében találjuk, feltehetőleg tehát ezen az úton keresték fel Magyarországot oly gyakran lotharingiai zarándokok. Mikor Nyugat felől a blois-i gróf támadta Thierry birtokait, 1023-ban Henrik császár, Szent István sógora, maga jelent meg Lotharingiában, hogy az ellenfeleket egymással kibékítse. Thierry és II. Frigyes lotharingiai hercegek hálásak voltak érte és hálából akarták császárrá tenni sváb Mathild fiát, Konrád karinthiai herceget is. Alsó-Lotharingia hercege, Gocello szintén csatlakozott hozzájuk, és az ellenükre megválasztott frank Konrád csak fegyverrel tudta őket 1025—26. hódolatra bírni. A hadműveletek tehát Lotharingiában kezdődtek meg.

Az a feltevés, mintha Szent István szomszédos német hercegségek — Bajorország és Karinthia — megszerzésével idézte volna fel a háborút (*Gombos, Deér*), az elmondottak után nem állja meg helyét. Ilyen arányú terjeszkedéshez sem Kiev, sem Bizánc ellenséges magatartása nem adta meg a kellő fedezetet. Szent Istvánnak nem elzárnia, hanem nyitva tartania kellett azt az utat, amely nyugat felé vezetett, ahol a burgundi rokonság Konrád ellen szervezkedett. Annál kevésbbé gondolhatott a támadásra, mikor nyugat felől rossz hírek érkeztek. Mindenesetre figyelmet érdemel a hatalmas karinthiai hercegség, amelyhez akkor a veronai örgrófság is tartozott. Karantánia élén a magyar honfoglalás ideje óta Bajorország hercegei állottak (908—76). Első önálló hercege Henrik bajor és karinthiai herceg, Henrik császár atyja volt (976—78); az ő kezéből a hercegség II. Ottó unokaöccsének, Ottónak birtokába ment át, akinek leszármazottai a svábok és a frankok között oszlottak meg. Sváb érdekkörben állt az az Eppenstein Adalbero, aki 1011-ben, Konrád herceg halála után, Karinthia birtokába jutott, és akinek mostoha atyja, III. Hermann sváb herceg csak 1012-ben halt el. Adalbero Veronán kívül már Isztriával is rendelkezett, és feltehető, hogy

ezzel a hatalmas rokonnal a tenger felé törekvő magyar király közvetlen és szoros kapcsolatban állott. Az 1024-i trónváltozással a helyzet itt is megváltozott. Hiába volt Adalbero felesége, Beatrix, nővére Konrád nejének, Gizella császárnénak, az új császár nem szívelte Adalberót. 1035-ben kiméletlenül fosztotta őt meg hercegségétől, de az a körülmény, hogy Adalbero a horvátokkal szövetségbe lépett, arra enged következtetni,⁵ hogy Konráddal szemben Szent Istvánra támaszkodott. Ez elég volt arra, hogy 1036 elején helyét Konrád jelöltjének engedje át. Az új herceg nem volt más, mint burgundi Gerbergának, Konrád császár anyai nagyanyjának, hasonló nevű unokája, Konrád herceg, az 1011-ben elhalt Konrád karinthis herceg fia. Konrád e szerint Eppenstein Adalberónak a horvát-magyar érdekeltséghez való csatlakozását volt hivatva ellensúlyozni. Magyar történetírók figyelmét azonban elkerülte az, hogy a letett Adalbero herceg még 1036-ban fegyvert fogott a császár ellen, pedig ez a harc a magyar határ közelében és talán nem a magyarok érdeklődése nélkül folyt.⁶ Adalbero csatát veszített, és ezzel véget ért a háború burgundi Gerberga három leánya: Mathild, Gizella és Beatrix között. Mathildnak Konrád karinthis hercegtől (megh. 1011) született fia, Konrád, lett Karantánia, Verona, Isztria hercege (1036—1039); Gizella férje, II. Konrád császár adta át neki a hercegséget és verte meg Beatrix férjének, Adalberónak csapatait. Az okot feltehetőleg abban kell keresnünk, hogy a sváb ellenzék Adalberóra építette számításait; Adalbero ugyanis III. Hermann sváb hercegnek (megh. 1012) mostoha fia volt, aki a sváb hagyományokat ültette át a magyar határ közelébe, és akinek a magyar udvarral fenntartott összeköttetései okozhatták bukását is.

III. Rudolf burgundi király feleségének, szavójai Ermengardnak része lehetett abban, hogy fivére, Fehérkezű Umberto szavójai gróf 1024-ben Konrád ellen fordult. Vele tartott Anjou Fulko gróf, aki a jelek szerint ismerte Magyarországot, és aki maga hozta össze az 1025-i troyesi értekezletet, amely a császár ellen Lombardiába vezető hadjáratot elhatározta. Megjelent az értekezleten Angoulême grófja és Nagy Vilmos aquitániai herceg, blois-i Emma fia és burgundi Bertha unokaöccse, Róbert francia király, tehát az egész burgundi rokonság. Különösen fontos volt V. Vilmos herceg személye, mert ő

⁵ Jaksch A.: Die Kärntner Geschichtsquellen, 811—1202. Klagenfurt, 1904. 105—107. l. A részletekről u. ö.: Geschichte Kärntens bis 1335. I. Klagenfurt, 1928. 103—93. l.

⁶ Ezt sejtette Cartellieri, aki a horvátokon át bizánci kapcsolatokra gondolt. I. m. 388. l.

1019-ben Ágnes burgundi grófnőt vette nőül, és kezével a *Regnum Italiae* birtokára tartott igényt. Provence-auvergne-i rokonsága útján birtokai egészen az Alpokig érték. Így lett fővezérévé az aquitániai és provence-i csapatoknak, amelyek 1025-ben Itáliába mentek.⁷

A hadjárat azonban kudarcot vallott, és ezzel az Adriai-tenger felé igyekvő, talán a nyugati rokonsággal összeköttetést kereső Szent István is magára maradt.

Ha tehát Gauslin limoges-i püspök, Róbert francia király féltestvére, Taillafer Vilmos anogoulême-i gróf, az aquitániai herceg hűbérese, velök együtt talán Anjou Fulko is ezután keresték fel — szentföldi zarándokútjukban — Magyarországot (1026), akkor a dolog úgy néz ki, mintha fegyveres kísérletük kudarca után fegyvertelenül jöttek volna, hogy Szent Istvánt nehéz helyzetében meglátogassák és neki vigaszt hozzanak. Ebben az esetben Magyarországnak a délgalliai — provence-i, auvergnei és aquitániai — területekkel fenntartott olyan összeköttetései állnak szemeink előtt, amelyek megmagyarázzák, hogy a később szorossá lett kapcsolatok eredetét Szent István aquitániai kapcsolataiban kell keresnünk. Ha hozzátesszük, hogy V. Nagy Vilmos aquitániai herceg Róbert francia királynak első unokafivére volt, és hogy Róbert családja Burgundiára tartott igényt, akkor még fontosabbnak látszik a Konrád ellen indított és kudarcot szenvedett vállalkozás. Miután Vilmos és Fulbert chartres-i püspök között éppen olyan élénk volt a levelezés, mint Fulbert és Szent István között, ez azt mutatta, hogy a vállalkozás mögött Cluny állott, amely Konrádtól a maga terveinek és politikájának sikerét féltette. Nem lehetetlen, hogy már itt rejtőzött az a mag, amelyből a pápa és a császár későbbi nagy mérközése, a frank császárok megalázása keletkezett.

Ugyanakkor Bizánc is Lombardia felé igyekezett. Basileios császár ugyanis nemcsak Bulgáriát hódította meg, hanem a bolgár uralom alatt élt szerbek földjét is. Így jutott ki az Adriai-tengerre, ahol III. Kresimir horvát király Velence és Magyarország szövetségében önállóságra tett szert. Így történt, hogy 1024-ben görög hajók jelentek meg Bari felől, és Boioannes *katapanos* emberei Kresimir feleségét és fiát Konstantinápolyba hurcolták el. (István trónörökös és felesége, Orseolo Hicela, Velencébe menekültek.) A dalmáciai horvát királyság a magyar politika számára elveszett, sőt a veszteséget nyomon követte a bizánci aranyakkal szervezett 1026-i velencei forradalom, amely az Orseolók hatalmát is megsemmisítette.

⁷ A részletekről *Cartellieri A.*, id. m. 341—44. l.

Basileios császár úgy hitte, hogy Róma hozzájárulásával a kelet korlátlan uralmát is megszerezheti Bizáncnak, és ebben felbátorította őt az, hogy Konrád császár az elődeitől, különösen Henrik császártól és a magyar királytól támogatott Velencét elejtette.

Magyar szempontból mindkettő fontossággal bírt. A görög császár egyházi felsősége a görög egyház magyarországi híveit bizánci fennhatóság alá helyezte volna. Érdekes, hogy erről Clunyben is tudomást szereztek,⁸ és a veszedelmet azzal háritották el, hogy a pápa és a császár viszonya nyugaton más, mint keleten. Ezzel szemben Bizánc tervei a Konrádtól elejtett Velencében diadalt arattak. A bizánci aranytól befolyásolt nép hamar észrevette a helyzetet, és 1026-ban — tehát a nyugati hatalmak és Cluny beavatkozásának kudarca után — fegyvert fogott Orseolo Ottó ellen. A doge nővérevel együtt Konstantinápolyban keresett menekülést, és ezzel életét mentette meg. Hicela horvát királyné elismerte a bizánci fennhatóságot, amely most már a tengerparti Horvátországon át Velencéig ért. Ottó fia, Péter, a magyar udvarban, anyai nagybátyjánál állapodott meg. Szent István sem nézte tétlenül a rá nézve fontos eseményeket. Csapatai már 1027-ben megjelentek az adriai partokon, hogy III. Kresimir horvát királyt megsegítsék. Bár a hadjáratnak egyéb célját nem ismerjük,⁹ alig hihető, hogy Szent István nem a nyugati összeköttetések biztosítását kereste, mert ha Oroszországtól elszakadt és azzal szembe fordult, ha a két római birodalom nyugat és dél felől elszigetelte, akkor az egyetlen kivezető út a gyűrűből az Adria felé mutatkozott.

A két római császárt azonban a magyarok nem tudták feltartóztatni abban, hogy Itália földjén egymással kezet fogjanak.

II. Konrád római koronázása 1027. március 26-án hatalmas manifesztációvá, a frank császár diadalmenetévé alakult.

Mostoha fia, Ernő sváb herceg, burgundi Gerbergának és első férjének, az idősebb Ernő sváb hercegnek fia, ki Burgundia megszállását annyira lelkére vette, kész eszközévé lett a Konrád útjában

⁸ Rodulfus Glaber: „quatenus cum consensu Romani pontificis liceret Constantinopolitanam ecclesiam in suo orbe sicut Romana in universo universalem dici et haberi.” Eustathios konstantinápolyi patriarchának 1025-ben XIX. János pápához intézett levelével együtt idézte Michel A.: Bestand eine Trennung der griechischen und römischen Kirche schon vor Kerullarios? Historisches Jahrbuch XLII. München, 1922. 1—11. l.

⁹ Pauler Gyula szerint Szent István csapatai „a tengerparton is megvetették lábukat”. Id. m. I. Budapest, 1898. 68., 408—9. l. Sisics F.: Geschichte der Kroatien. I. Zagreb, 1917. 205. l.

álló nyugati rokonságnak. Amikor aquitániai Vilmos Lombardiába vonult, Róbert francia király is elindult a német felsőség alá tartozó Lotharingia felé, amelynek hercegei az 1024-i császárválasztáson Konrád ellen foglaltak állást. A sváb rokonság talán reménykedett is, de Róbert vállalkozása meghiúsult és Ernő herceg egyedül fogott fegyvert Konrád ellen. A helyzet komolyságát mutatta, hogy a császár elkerülte a sváb hercegséget, és Veronán keresztül vonult Róma felé, ahol általános meglepetésre megjelent III. Rudolf burgundi király, és országa nevében hűséget fogadott, valamint Knut dán-angol király, aki a császárral szövetséget kötött. Mikor Szavója is megtért, a németországi ellenzék sorsa már pusztán a császár kegyelmétől függött. A császár a helyett, hogy Rómából délnek vonult és a görög területek elfoglalásához kezdett volna, hazatért, és ezzel nyitva hagyta maga mögött az utat egy további, még nagyobb siker, a két császár szövetkezése felé.

A római koronázáson megjelent fejedelmek között külpolitikai szempontból Knut személye volt a legfontosabb.

Nagy Kanut — amint őt a magyar történetírás ismeri — csak a magyar koronázás idejében vette fel a keresztséget. 1014-ben Dániát öccsére, Haraldra bízva, bátyja országát, az 1014-ben elhalt Sweyn angol királyságát vette magához, de már 1018-ban Dániát örökölte, majd 1028-ban Norvégiát szerezte meg, és Anglia, Dánia, Norvégia birtokában egy hatalmas normann birodalom uralkodójává lett. Rómában tehát olyan súllyal jelent meg, amely Konrád királyra nézve fölötte kívánatosná tette azt, hogy vele szövetkezessék. Így történt, hogy a magyarországi hadjárat kudarca után a császár nagy sikerként könyvelte el azt a házasságot, amely fia, Henrik bajor herceg és Knut leánya, Gunhilda között 1035-ben létrejött. Ha ez a házasság középkori értelemben szövetségnek számított, akkor ugyanilyen szövetségnek kell tekintenünk azt a viszonyt, amely az angol-dán-norvég háromegy királyság, valamint Svédország és Kiev között fennállott. Ha pedig hosszátesszük azt, hogy Kiev akkor már Bizánc felé igazodott, akkor Szent Istvánt meglehetősen elszigetelt pozícióban találjuk. Kétségtelen, hogy ez az elszigeteltség súlyos gondokat okozott neki, mert a népszerű árpádházi hercegekkel szemben Gizella és Orseolo Péter személyére utalta őt. Ezekről viszont alig lehetne feltételezni azt, hogy magukra maradottságukban ne igyekeztek volna Szent István tanácsait megfogadni, és ne ragaszkodtak volna mindennél jobban azokhoz az elvekhez, amelyek szerint az öregedő király örökségét megtartani törekedtek.

Nagy Knut hatalma északon, amelyet Konrád császárnak sike-

rült maga mögé állítania, Bölcs Jaroszláv kievi hatalma keleten a skandináv-normann határoktól a bizánci határokig, amerre Konrád a keletrómai császár szövetségét megszerezni törekedett: a korabeli Magyarországnak a nagy politikában való elszigeteltségét jelentette, amelyen már csak a nyugati kapcsolatok segíthettek.

Konrád egyelőre fontosabbnak tartotta, hogy a németországi ellenzékétől szabaduljon. Ernő sváb herceg fegyverrel támadt mostoha atyja ellen, de a császár seregeivel szemben elveszítette a harcot és azzal együtt a hercegséget. Hasonló nevű mostohafia, Ernő sváb herceg, francia rokonaihoz menekült — ekkor tűnt ki, hogy a sváb ellenzék a burgundi rokonság nyugati tagjaival állott összekötetésben, — 1030-ban azonban ő is a harctéren pusztult el. Konrád diadala teljes volt, és ezt a diadalt 1032-ben III. Rudolf burgundi király halála tetőzte be. A sváb és burgundi kérdések elintézése — Svábország és Burgundia megszállása — tehát alig választhatók el egymástól. Azt azonban Konrád sem tudta megakadályozni, hogy a burgundi-sváb kapcsolatok pusztulását fájlaló francia legendák Ernő herceg alakját meg ne örökítsék. Ezzel a legendával, a svábok tragédiájának megörökítésével indult meg az a legendakör, amely a Szent István házának tragédiáját is magával vitte, és amelynek emlékeiben a középkori francia irodalom annyira gazdag.

Magyar szempontból a sváb ellenzék veresége még komolyabb veszedelmet jelentett. Mert a nyugati támadás összeomlása, északon a bajor-sváb-burgundi, délen a velence-lombardia-szavójai útvonal elvesztése, Bizáncnak és a normannoknak Konrád császárhoz való közeledése, végül a müttensi megállapodás¹⁰ és Burgundia bukása egyben Magyarország elszigetelését jelentették.

Kezdetől félre nem ismerhető volt Konrád császárnak az az igyekezete, hogy Magyarország ellen szabad kezet kapjon. Óvatosan és körültekintő módon, messziről indult Szent István ellen, akit nyugati rokonaitól elvágott, és a normannokkal — Knut király útján — még jobban szembeállított. Az elmondottak után nem is csodálkozhatunk a fölött, ami fölött eddig annyian csodálkoztak, hogy amikor Konrád 1028-ban Werner strassburgi püspököt szövetségajánlattal küldötte Konstantinápolyba, Szent István megtagadta tőle az átutazási engedélyt. Mi több, ugyanabban az időpontban történetesen III. Romanos császár is szemben találta magát a magyar királlyal,

¹⁰ Az 1027. augusztusi muttlenzi találkozón III. Rudolf király Burgundiát Konrád császárnak kínálta fel. *Poupardin* id. m. 142—44. l., *Grieser* id. m. 11—12. l.

aki egyszerre két római császár ellen csinált frontot.¹¹ Erre mutat az, hogy az adriai partvidéken 1027 óta nem szűnt meg a háború. Mivel a magyar csapatok 1030-ig négy éven át együtt harcoltak a horvátokkal a görögök ellen,¹² itt nyilvánvalóan hosszabb magyar-görög háborúról van szó.

Szent István életének fordulópontjához érkezett. Azok az orosz-normann fejedelmek, akikkel a magyarok valamikor jó viszonyban állottak, Bizánc mögött foglaltak helyet; azokat a nyugati uralkodókat, akik rajta segíthettek volna, Konrád német birodalma választotta el a minden oldalról fenyegetett Magyarországtól.

Ha hozzátesszük azt, hogy az ország déli részein Ajtony a bizánci orientáció embere volt, aki talán ellenállni sem tudott annak, hogy birtokait a görög csapatok felvonulási területükké tegyék, akkor abban sem láttunk valami különös dolgot, hogy Szent István az 1028-i szakítás után, Konrád megtámadása helyett az ellene támadó — talán a görögöktől előretolt — Ajtonyt igyekezett lefegyverezni. A királyi csapatok fölényes erővel keltek át a Maroson, és szorították át a görög-bolgár csapatokat a Dunán, amely attól kezdve véglegesen megállapított határvonalat képezett Magyarország és a Kelet-római Birodalom között.

Ennek a hadjáratnak lett az eredménye Marosvár meghódítása és Ajtony hatalmának megtörése; a görög-bolgár egyház romjain a csanádi latin püspökség megalapítása. Magában véve is fontos volt ez az esemény, de még fontosabbnak tűnik fel akkor, ha tovább megyünk az eddigi kutatások keretein.

Ha feltesszük azt, amiben a források is támogatnak, hogy a magyarság északról délre haladva széles vonalban helyezkedett el az alföld déli részén, akkor nem lehetett közömbös az, hogy ez a magyarság, a nemzetnek jelentékeny része, a királlyal együtt a nyugati egyházhoz tartozik, vagy pedig egy törzs vezérének talán a görög szomszédság folytán is növekvő befolyása mellett Bizánc egyházi-politikai hatalmának eszköze marad.

Ha 1003-ban tört meg Ajtony hatalma, mint egyesek állítják, akkor annak a nyugati orientációnak esett áldozatul, amelyet az 1001-i koronázás jelentett. Ha 1018-ban semmisült meg, amint mások hiszik, akkor fel kell tennünk, hogy Ajtony a bolgárok erejére támaszkodva szállt szembe Szent Istvánnal, és a bolgár anarchiával

¹¹ Romanos császár chrysobullájáról *Dölger* id. m. I. 2. München, 1925. 2. l., 830. szám.

¹² *Voinovitch* L. gróf id. m. I. 328. l.

együtt bukott el. Aminthogy ezt következtették a *Fundatio Sancti Albani Namucensis* elnevezés alatt fennmaradt feljegyzésből. A mi feltevésünk azon régebbi megállapításhoz csatlakozik, hogy a hadjárat 1029-ben folyt le, és hogy Ajtony a görög hatalom elővéde volt. Feltevésünket pusztán arra kívánjuk alapítani, hogy ebben az évben vonult ki magyar területről a bizánci hatalom, és foglalta el helyét a déli részekben a latin egyház. Csanád vezér és Gellért püspök együtt szabadították meg a déli részeket az idegen befolyástól; az a diadal, amelynek keretében mindez a tours-i Szent Márton képével díszített zászlók alatt végbement, arra enged következtetni, hogy itt nagyobb erő kifejtésről, egy nagyobb hatalom összeomlásáról és egy az eddigi hitnél nagyobb diadal nyeléséről van szó.¹³

Még fontosabb volt az, hogy Szent István a Maros vonaláról a német határra vitte csapatait. A bajor csapatok ugyanis már 1029-ben megjelentek a magyar határon. Elővédeiként egy nagyobb haderőnek, mert Konrád császár birodalmának távolabbi részeiben is mozgósítást rendelt el,¹⁴ és nagy haderőt indított Magyarország ellen.

¹³ A források alapján tehát 1030-ig maradt meg a délvidéken a bizánci államegyház befolyása. Kívül esik ugyan e tanulmány keretén az, hogy Ajtony személyével és lázadásával foglalkozzunk, de azt meg kell állapítanunk, hogy ha ő Szent István nyugati orientációjának ellenzékét alkotta, úgy Bizánc erejére támaszkodott. (A részletekről *Ortway T.*: Temes vármegye és Temesvár város története. I. 1. Régibb középkor. Budapest, 1914. 187—236. l.) Hogy ebben a kapcsolatban mennyi volt a görög és mennyi a bolgár elem, azt nem volna könnyű megállapítani; de a szláv elem semmi esetre sem lehetett szlovák, amint azt *Palaczky Frantisek* cseh történetíró mondotta, sem pedig szerb, amint azt *Hau-mont* Emil francia történetíró szerbbarát történetében (*Formation de la Yougoslavie*. Párizs, 1930.) állította. Abban az időben a Maros körül a szlovákoknak és a szerbeknek semmi nyomuk nem volt, csak a bolgároknak. Komolyabb az a feltevés, hogy az Ajtony birtokain lakó görög szerzetesek nagyobb egyházi propagandát fejtettek ki; ezen a ponton azonban nem kívánunk hozzászólni ahhoz a vitához, amelyben *Schwarz Gottfried* vonatkozó állításaival az összes magyar történetírókat maga ellen sorakoztatta. Nem oszthatjuk azonban azt az álláspontot, hogy a görög befolyás részleteinek felderítése és a latin egyház védelme azonegy dolgot jelentenek. Ezt a tárgyilagos álláspontot képviseli *Juhász Kálmán* is (*Das Tschanad-Temesvárer Bistum im früher Mittelalter*. Münster, 1930. 1—76. l. és *A csanádi püspökség története*. Budapest, 1936.), aki a kérdéssel behatóbban foglalkozott. *Marczali Henrik* azt az állítását, hogy Ajtony birtokain görög püspökség volt, senki sem látta bizonyítva. Hogy a görög papok között bolgárok működtek, azt *Fehér Géza* fejtette ki (*A bolgár egyház kísérletei és első sikerei hazánkban*. Századok, LXI—LXII. Budapest, 1928. 1—20. l.). Marosvár elfoglalása után a diadalmas Csanád vezérről elnevezett Csanádon latin püspökség alakult, annak első püspökévé pedig a clunyóta Gellért bencés szerzetes lett. A délvidéket tehát a görög egyházzal meg nem alkuvó Cluny vette át, a görög befolyás és a görög egyház pedig eltávoztak.

Abban a hitben volt, hogy a magyar király erejét a bizánci császár lekötötte, és hogy ennek folytán könnyű lesz nyugat felől úrrá lenni a dél felé harcoló Magyarország fölött.

Magyarországnak a Német Birodalomhoz való viszonya II. Henrik idejében a két uralkodó bensőséges jó viszonyán nyugodott. A németiség a szász császárok óta csak lassan nyomult előre a Duna mellett, és II. Henrik idejében ért el a Lajta vonalához. A Lajta folyó tehát az a történelmi határvonal, amelyet a német és a magyar kormányzat Szent István idejében a két birodalom ismert határaként fogadott el. Az a kérdés, hogy Szent István miért nem állította meg a német előnyomulást, fel sem merülhet, ha figyelembe vesszük azt, hogy ez a terjeszkedés német és nem magyar területen történt, és hogy a két uralkodó éles határt vont államaik területe között. Szent István Ausztriát, amelyen át a magyarok egykor nyugat felé kalandoztak, elveszett vidéknek tartotta, és szabadon átengedte a bajoroknak. Ezzel ellentétben Konrád császár saját fiát tette bajor herceggé, csapatait bajor-osztrák területen át tolta előre a magyar határ felé; az általa nyíltan hirdetett magyar hadjáratot pedig az egész kereszténység hadjáratává igyekezett tenni, ahhoz a pápa jóváhagyását is megszerezte.

Ugyanakkor nyugat és kelet császárai is összeköttetésben állhattak egymással, mert a két hadjárat is egymás után következett. A történetírás hosszú ideig nem találta meg a kettő között a kapcsolatot, és abban a feltevésben volt, hogy Szent István a bajor hercegséget, amelyet Konrád 1027-ben saját fiának adományozott, Imre herceg számára igényelte.¹⁴ A feltevés nem állja meg a helyét, mert

¹⁴ A lotharingiai nemesek és a lüttichi vallonok a császár rendeletére — *jussu Conradi* — vonultak Magyarország ellen. *Bárczay S.*: Une chartre relative à la campagne de Conrad II contre la Hongrie. *Revue des études hongroises*. XI. Párizs, 1933. 317—18. l.

¹⁵ *Bresslau Harry* nyomán (*Jahrbücher des deutschen Reiches unter Konrad II.* I. Leipzig, 1879. 296—97. l.) *Marczali Henrik*: A magyar nemzet története I. Budapest, 1895. 298—99. l. V. ö. *Schünemann* id. m. *Der Anlass zum Kriege des Jahres 1030.* 50—56. l. Ez a feltevés, amint *Gombos F. Albin* kimutatta, *Hanthaler János* lilienfeldi könyvtárnoktól származik, akinek munkájában először fordul elő az, hogy Szent István a bajor hercegséget saját fiának akarta megszerezni (*Ortilo de Lilienfeld, monachus Campiliensis: Notulae anecdotae priores, 902—1063.* Krems, 1742.). A felelősséget ezzel Magyarországra igyekezett áthárítani, műve azonban hamisításnak bizonyult (*Századok*, 1911.). Közelebb jár a valósághoz *Bresslau Harry*nak az a feltevése (id. m. I. Leipzig, 1879. 194—95. l.), hogy a háború Konrád császárnak a velencei köztársaság ellen indított támadása folytán tört ki. Velencében ugyanis az 1026-i forradalom óta zavarosak voltak a viszonyok. Sokkal egyszerűbb azonban, ha e feltevések helyett a korabeli Wipo

alig képzelhető, hogy a két római birodalom közé került magyar király mindkét római császárt megtámadta volna. Konrádról viszont a korabeli források azt állítják, hogy Magyarországgal szemben ugyanazt a hódító politikát kívánta folytatni, amellyel Burgundiát magának megszerezte. A bajor hercegség betöltése is azt jelentette, hogy alig tíz éves fia, Henrik herceg nevében Konrád maga jelent meg a magyar határon.

Megcáfolják a vonatkozó források azt az újabban felmerült állítást is, hogy a csehek Szlovákia felszabadítása végett vonultak 1030-ban Szent István ellen.¹⁶ A csehek azért vettek részt a háborúban, mert a német császár alattvalói voltak és a németek soraiban kellett harcolniuk. Szlovákia ebben az időben még nem létezett, és 1918-ban is csak a cseh emigránsok tüntették fel Magyarország északi részét olyan területnek, mint ahol egyedül szlovákok laktak.

Konrád király ellenséges politikája, Kievnnek a bizánci érdekkörbe való illeszkedése és a magyarországi ellenzéknek nyújtott támogatás, a német-római és keletrómai birodalmak szövetezése és együttes támadása Szent Istvánt a nyugati hatalmakhoz való ragaszkodásra bírta. Ez a ragaszkodás az ő haláláig még erőteljesebb nyugati orientációt eredményezett.

Szent István Magyarországot ennek az orientációnak az erejével vétette fel a nyugati államrendbe, és azért az eddiginél jobban kell aláhúznunk azt a tényt, hogy a bizánci görög-bolgár befolyással szakkított. A nyugati államrendhez való egyenjogú csatlakozásnál viszont semmi esetre sem jelentenek többet azok az intézmények, amelyeket a Karoling államrendből átvett, és amelyek a karolingi államjog szerint akkor az udvar és a kormányzat kellékei voltak. Főleg a nevekből — *Comes palatii, palatinus; comes, comitatus; dvor, udvar; zsupán, ispán; udvarispán, nádorispán* — vonták le azt

káplán indokolását fogadjuk el, aki sváb vagy burgundi származása ellenére Konrád udvarában élt (*Manitius* id. m. II. München, 1923. 318. l.) Wipo ugyanis *Vita Chuonradi Imperatoris* című munkájának XXII-ik fejezetében keresetlen szavakkal magyarellenes célzatúnak állítja be Werner strassburgi püspök küldetését, a XXVI. fejezetben pedig Konrád császárról azt mondja, hogy hódító politikát folytatott. Különös tehát, hogy a háború okát sem *Huber Alfonz*, sem *Pauler Gyula* nem tudták megtalálni.

¹⁶ „Une expédition, entreprise en 1030, pour reconquerir la Slovaquie.” *Prokes* id. m. 42. l. *Kadlec Karel* szerint (id. m. 194. l.). A csehek csak Morvaországot szerezték meg, ami addig szintén nem tartozott a cseh államhoz; annál kevésbé tartozhatott hozzá a Morvaországtól kelet felé eső „Szlovákia”.

a következtetést, hogy a magyar jogfejlődés a német (osztrák-cseh) hűbéri rendszer kinövése volt.¹⁷

Szent István törvényeinek forrásai a nyugati törvényalkotások voltak. Nem pusztán a bajor vagy német törvények, amint azt eddig hitték, hanem az egész nyugati jogrend abban az alakban, amint azt Szent István idejében látták, és amint annak kodifikációit neki közvetítették. Hogy az átvétel — amely kifejezetten a karolingi és nem a bizánci jogrendből történt — a szokásjogon (*consuetudo*) alakuló magyar alkotmányt nem érintette, azt mi sem mutatta inkább, mint hogy a szabad magyar jogi helyzete a királlyal szemben nem változott.

Éppen a szabad magyar jogi helyzete volt az, ami az angol és magyar alkotmányos fejlődést egymással kezdettől kapcsolatba hozta. A szabadságnak az a jellege, amely a szabad embert közvetlenül rendelte a király alá, az angolszász alkotmánynak olyan ősi alapvonása volt, amelyet később a normann hódítás sem tudott eltörölni. A hűbéri rendszer, amelynek a Dunamedence felé osztrák-cseh változata volt észlelhető, nyugaton szélesebb területeken érvényesült; de a francia hűbériség még virágkorában sem tudott angol földön olyan mélyen gyökeret verni, hogy a királyi hatalmat és a szabad embert egymástól elkülöníthette volna. Ellenkezőleg, angol hatás volt az, ami a királyi hatalom sértetlenségét biztosította Szicília normann államaiban is. Semmi akadályja nincsen tehát annak, hogy a királyi hatalom és a szabad ember jogkörére, valamint az egymáshoz való jogviszonyaikra vonatkozó hasonlóságot lehetetleneknek tartsuk. Az angol, a szicíliai normann és a magyar államok a hűbéri rendszerhez tartozó — francia, német — államrendszerekkel szemben a királyi hatalmat épségben és szabadnak tartották meg. Szent István sem kívánta kisebbiteni azt, mert a szabad magyarral való közvetlen érintkezés, a királyi hatalomnak és a szabadok egyetemének a külső támadással szemben való összefogása éppen az állam függetlensége és a nemzet szabadsága szempontjából elsőrendű fontossággal bírt. Amint hogy végeredményben a *Magna Charta* és az *Aranybulla* megalkotása sem volt egyéb a visszahatásnál a szabadok részéről a királyi hatalomnak idegen befolyások előtt

¹⁷ Steinacker H.: Ueber Stand und Aufgaben der ungarischen Verfassungsgeschichte. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. XXVIII. Innsbruck 1907. Az ő nyomán Kadlec Karel és Eckhardt Ferenc munkáiról l. fenn. Ezzel ellentétben Váczy P.: A hűbériség szerepe Szent István királyságában. Századok, LXVI. Budapest, 1932. 369—92. l. és Die erste Epoche des ungarischen Königtums. Pécs, 1935.

való meghajlásával szemben, aminek a szabadok ellene voltak. Ebben a pontban van meg tehát a hasonlóság az angol és magyar alkotmányos fejlődés között olyan mértékben, hogy azt megállapíthatjuk és — Szent Istvántól kezdve — figyelemmel kísérhetjük.¹⁸

Azt sem szabad azonban felednünk, hogy a magyar államnak a Karoling államokkal — köztük a német királysággal — való egyenjogúsága folytán, a nyugati orientáció útján és annak erejével történt meg Magyarország, a magyar állam, közelebbről a magyar királyság nemzetközi elismerése. Amit akként kell értékelnünk, hogy azt a Dunamedence régebbi államalkotó nemzetei, a hunok, az avarok és a bolgárok államaik részére nem tudtak megszerezni. Szent Istvánnak a Karoling államokhoz való ragaszkodása, mi a nyugati orientációból, különösen pedig annak szemmel látható eredményeiből folyt, nyilvánult meg a fiához, Szent Imréhez, a Karoling hercegeként ismert trónörökshöz intézett — közjogi jellegű és nem hűbéri, magánjogi természetű — intelmeiben is, amelynek szerzőjét sokan Szent Gellért püspökben vélték megtalálni.¹⁹

¹⁸ Az angol, magyar és a szicíliai normann államok tehát a legátusi jogon kívül az alkotmányos fejlődés hasonlóságában is találkoztak. V. ö. *Antonucci S.*: Principi di Taranto. Rivista di storia del diritto italiano. IV. Róma, 1931. 155—172. l. — Ha magunkévá tesszük is azt a felfogást, hogy hűbérállamban a király is hűbérese lehetett — valamely birtoka után — egy hűbérúrnak, ki egyébként az ő alattvalója volt (ezekről a különleges esetekről mondott el egyet-mást Halphen francia professzor. *Halphen L.*: La place de la royauté dans le système féodal. Madrid, 1933), úgy az ilyen természetű államrendtől a magyar királyságé lényegesen különbözött. (Anuario del derecho espanol. IX. Madrid, 1932. 313—321. l. és Revue historique CLXXII. Párizs, 1933. 249—56. l.)

¹⁹ Szent Gellért szerzőségét mutatta ki *Békefi Remig*: Szent István király intelmei. Századok XXXV—XXXVI. Budapest, 1901—02. *Pukánszky Béla* szerint Szent István, aki a magyar királyság berendezésében kizárólag német utakon járt, az intelmeket egy délnémet pappal íratta. (*Pukánszky B.* id. m. I. Münster, 1931. 15. l.) Nem az ő nyomán, de saját kutatásai alapján *Madzsar Imre* is ezt vallja, és az intelmek szerzőjét Asztrik-Anasztázius érsekben sejtí, aki délnémet származású is volt. Ebben az esetben burgundi-sváb hatást gondolhatunk. Az intelmeket — *Sancti Stephani regis de morum instotutione ad Emericum ducem* — kiadták *Endlicher S. L.*: Rerum Hungaricum Monumenta Arpadiana. Sankt Gallen, 1849. 299—309. l. (II. kiadás Leipzig, 1931.) és Die Gesetze des Heiligen Stephan. Wien, 1849. *Mátyás Flórián*: Historiae Hungaricae Fontes Domestici. I. Pécs, 1881. 102—12. l. V. ö. még *Manitius* id. m. II. München, 1923. 82—83. l. és *Pintér Jenő*: Magyar irodalomtörténet. I. Budapest, 1930. 146—51. l. — A munka forrásairól *Závodszy L.*: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest, 1904. *Schiller Bódog*: Das erste ungarische Gesetzbuch und das deutsche Recht. Festschrift Brunner. Weimar, 1910. 399—404. l. *Madzsar Imre* kutatásait (Szent István törvényei és a Lex Bajuvariorum. Történeti Szemle X. Budapest, 1921. 48—75. l.) jelentékenyen ki-

Az intelmek figyelmes elolvasásából alig szerezhethünk más benyomást, mint hogy azokban Szent István — talán szüksége volt rá — a nyugati orientáció védelmét adta. Akkor is, ha nem Gellért püspök, de még inkább akkor, ha valóban ő volt a szerző. Szent István tehát meg volt győződve arról, hogy amennyiben az ő politikáját olyannak mondták — tehát voltak olyanok, akik ezt tették, — mint amely idegen embereket, hatást és talán befolyást — mert a két utóbbi nem egy, bár nálunk a legtöbben egynek veszik — hozott az országba, úgy ezek a nyugati elemek — hatások és személyek — a magyar nemzetnek és a magyar államnak előnyére szolgáltak.

Szent István az esetleges bírálattal szemben azt érezte, hogy a Karolingokkal szerzett rokonság útján Magyarország egyikévé lett azoknak az államoknak, amelyek a Karolingoktól való származás jogán, mint egyenlő jogú politikai alakulatok, együtt alkották a nyugati államrendet. Amelynek Magyarország tagjává lett és tagja maradt. Ellentétben a Dunamedence régebbi államaival; fölötte állván szomszédainak, és egy vonalba kerülve a német birodalommal. Feltevésében is megerősíthette volna, hogy a XII-ik század végén már általában úgy tudták, miszerint a magyar királyok — Floire leánya Bertha magyar királyleány útján — magától Nagy Károlytól származnak.²⁰

Nem gondolhatjuk azt, miszerint az intelmeket Szent István maga írta. De bárkivel íratta, kétségtelenül a maga gondolatait monddta el bennük, a maga politikájának védelmére alkotta meg azokat, és így lettek azok a politikai elméletek magyar irodalmának első emlékévé.

szélesítette a lengyel *Sawicki I.*: Zur Textkritik und Entstehungsgeschichte der Gesetze König Stefans des Heiligen. Ungarische Jahrbücher IX. Berlin, 1929. 395—425. l. V. ö. még *Madzsar I.*: Szent Imre herceg legendája. Századok LXV. Budapest, 1931. 35—61. l., *Waldapfel E.*: Das erste Gesetzbuch Stephans des Heiligen und Gesetzgebung des Westen. A gróf Klebelsberg Kunó magyar történetkutató intézet évkönyve. V. Budapest, 1935. 84—102. l. — *Sawicki* szerint Szent István hagyatékát halála után András király gyűjtötte össze. a kodifikálás munkáját pedig a lotharingiai származású Leodvin bihari püspökkel végeztette. A *Fundatio Ecclesiae Sancti Albani Namucensis* című feljegyzésnek (Monumenta Germaniae Historica. XV. Hannover, 1887—88. 962—64. l.) vonatkozó részét már *Schünemann* is felhasználta (id. m. 77. l.). V. ö. még *Manitius* id. m. II. München, 1923. 74—81. l.

²⁰ Így tudta ezt viterbói Gottfried (*Speculum Regum* és *Pantheon*), valamint a francia *chansons de geste*.

X. Szent István estéje. 1031—1038.

A csatazaj nyomában és egyetlen fiának halála után Szent István magára maradt. A tragédia fájó tövist hagyott annak a három embernek a lelkében, akik a viharban összefogózva maradtak: István királyban, az idegen származású Gizella királynéban, a hontalan Orseolo Péter hercegben, akinek új hazájában, a király és a királyné óhajára, Magyarország kormányának, Szent István örökének átvételére kellett vállalkoznia. Mikor a király később, 1038-ban elhalt, Gizella is, Péter is, nyomtalanul tűntek el abban a homályban, amelyet a kortársak az általános zavarban átláthatatlanná tenni segítettek.

Nem lehet-e éppen e miatt feltételeznünk, hogy a magára maradt, öregedő király Imre hercegnek 1031-ben — váratlanul? — elkövetkezett halála, valamint az uralkodó ellen elkövetett merénylet óta egyre nagyobb ellenzékkel találta szemben magát, és egyre fenyegetőbb lett azoknak, a család többségét alkotó rokonoknak a magatartása, kik a nyugattal szembenálló keleten, a távoli Kievben számígtatták, hogy mikor indulhatnak útnak, és hogy mikor vehetik át a kormányt, amelyet Szent István a köréje gyűlt idegeneknek juttatott.

Amíg Szent István reményeit 1031-ben elhalt fiáról unokaöccsére, Orseolo Péterre helyezte át, addig nyugat felől is elborult az ég. 1032-ben elhalt III. Rudolf burgundi király, ki országát a muttlenzi találkozáson Konrádnak engedte át. Bár nyugaton a *cessio* jogszerűségét kétségbe vonták,¹ senki sem tudott új helyzetet teremteni. Még I. Henrik francia király sem, aki Róbert nevű öccsét még 1032-ben Burgundia hercegévé tette. Miután azonban ez a tartomány a francia határokon belül esett, nem érintette azt a Burgundia királyságot, amelynek birtokára Konrád vágyott. Nem lehetetlen, hogy Róbertet akarta megelőzni, amikor seregei élén benyomult, és magát 1033. február 2-án szokatlan fénnel Burgundia királyává koronáztatta. Ettől kezdve Burgundia királyság a német államhoz tartozott, a francia államot viszont a burgundi hercegség megosztotta (1032—1361.). A nyugati rokonok élén álló Eudes blois-i gróf, akit ott a királyság első örökösének tartottak, semleges maradt; később, 1037-ben, maga is a németek ellenében esett el Verdun mellett. Auvergne grófja, Burgundia francia hercege és grófja, Provence és Aquitánia

¹ La valeur juridique des cessions rodolphiennes. *Flach* id. m. IV. Páris. 1917. 411. és köv. ll.

uralkodó hercegei és grófjai valamennyien távol maradtak a koronázástól, de nem is támasztottak akadályt az ellen, hogy Konrád csapatai 1034-ben a királyság területét birtokba vegyék. A burgundi front nyugat felé összeomlott, és Konrádnak sikerült az arelatumi birodalomnak akadálytalanul birtokába jutnia. Genf és Lyon, Arles és Vienne vonalán keresztül a Földközi-tengerig az ő zászlói lengtek. Mi több, a megszállás olyan erővel történt, hogy a császár itáliai hűbéresei, a szavójai gróf és a tusciai örgróf — Fehérkezű Umberto és Bonifác, — valamint a milánói érsek Szavója, Lombardia és Tuscia olasz csapataival segítették őt győzelemre.

Hasonló volt azonban a helyzet keleten is, mert Konrád a csehekre támaszkodva Lengyelországot kényszerítette hódolatra, és a Kárpátoktól északra kárpótolta magát azokért a veszteségekért, amelyeket Magyarországgal szemben a Duna vonalán szenvedett.

A csehek és lengyelek nem fenyegették Magyarország biztonságát. Csehország kezdettől német felsőség alatt állott, a gnieznói (gneseni) lengyel érsekség alapítása pedig 1000-ben III. Ottó német király jelenlétében folyt le.² Chrobry Boleszláv, az államalapító Miesko-Misaka³ fia, normann származású és jellemű fejedelem volt,⁴ aki a császár megjelenésében hatalmi törekvéseinek elismerését látta.

Cluny befolyása ekkor már orosz földre is eljutott. Éppen II.

² A hagyomány szerint II. Szilveszter a lengyel Boleszlávnak szánt királyi koronát küldötte Szent Istvánnak (így az *Annales Kamenzenzes*). Miután Chrobry Boleszláv német érdekkörbe lépett — korabeli német felfogás szerint Lengyelország megszerzése régi Karoling gondolat volt —, felmerülhet az a feltevés, miszerint éppen az volt az eltérés Lengyelország és Magyarország között, hogy a pápaság az előbbivel a császáron keresztül, az utóbbival pedig közvetlenül lépett kapcsolatba. A cseh és lengyel fejedelemségek ugyanis (950-diki) meghódolásuk óta nem váltak ki a német érdekkörből. Mi több, éppen abba való belépésük tette lehetővé Nagy Ottó délre fordulását. A részletekről újabban *Kulczycki L.*: L'organisation de l'Eglise de Pologne au XIII-e siècle. Grenoble, 1928. Lengyelországot III. Ottó valóban „római birodalmába illesztette”. *Stasiński E.*: Deutschland und Polen im Mittelalter. Historisches Jahrbuch LIV. München, 1934. 294—316. l. — *Brackmann* vonatkozó megállapítása erős vitát keltett. V. ö.: *Jedlicki M. Z.*: La création du premier archevêché polonais à Gniezno et ses conséquences au point de vue des rapports entre la Pologne et l'Empire germanique. Revue historique du droit français et étranger. Paris, 1933. és Die Anfänge des polnischen Staates. Historische Zeitschrift CLII. München, 1935. 519—529. l.

³ Miesko életét megírta *Zakrewski S.*: Mieszko I. Varsó, 1922. Ennek német kivonatát adta *Lattermann A.*: Deutsche wissenschaftliche Zeitschrift für Polen 1931.

⁴ A skandináv-lengyel kapcsolatokról *Koczy L.*: Polska i Skandynawja za pierwsszych Piastów. Poznań, 1935.

Szilveszter pápa volt az, aki — Magyarországon kívül — német és lengyel földeken át Kievvvel is felvette a kapcsolatot.⁵ Nem szabad felednünk, hogy Szent Vladimir kievi fejedelem feleségének, Anna görög hercegnőnek nővére volt Theophano hercegnő, II. Otó felesége és III. Ottó császár anyja. Cluny szerzetesei tehát ezen az úton is eljuthattak Oroszországba, hová mások Magyarországon át mentek. Amint hogy II. Szilveszter pápa és a magyar király követei 1000-ben együtt jelentek meg orosz területen.

Chrobry Boleszláv lengyel fejedelem III. Ottó gnieznói útjában a maga elismerését látta és ezért támadta meg fegyverrel III. Boleszláv cseh herceget, aki a gazdátlan Morvaországot magának igényelte (999). Már 1003-ban hódolatra bírta Csehországot és ezzel megvetette lábát a Német Birodalom területén. II. Henrik császárt ez bírta rá, hogy cseh hűbéresének megmentésére siessen. Csapatái gyors menetben visszavették a cseh területeket, majd lengyel földre vonultak és Chrobry Boleszlávot 1005-ben lemondatták Csehország birtokáról. A jelek szerint Boleszláv a cseh-német hatalom ellen Szent Istvánnál keresett támogatást. Nemcsak azért, mert Chrobry Boleszlávnak magyar felesége volt⁶ és attól születtek fiai, Miesko és Besprim (Veszprém-Ottó); hanem azért is, mert Szent Istvánt érdekelte az, hogy Morvaországban ki lesz az úr és arra törekedett, hogy országának északi határai kellő fedezetre találjanak. Az sem lehetetlen, hogy mivel a magyar ellenzék a kievi udvarban szervezkedett, Szent István a kievi normannokkal szemben a lengyelországi normannok mellé állott. Erre mutatott az, hogy amikor Chrobry Boleszláv 1018-ban Kiev ellen indult, németeken kívül magyar csapatok is segítették.⁷ A németek és feltehetőleg a német kötelékben harcoló csehek, a lengyelek és magyarok együtt vitték vissza Kievbe Szvjatopolkot, akit Szent Vladimir halála (1015) után, a kisebbik fiú, Bölcs Jaroszláv, megfosztott a tróntól. Nem lényegtelen annak megállapítása, hogy ha előbbi délen keresett, utóbbi feltehetőleg

⁵ Revue des questions historiques. CVII. Páris, 1927. 271 l.

⁶ A kissé bonyolult családfa szerint Boleszláv öt felesége közül a második Géza leánya, Judith magyar hercegnő volt, az ötödik pedig Preszlava kievi hercegnő, Nagy Vladimir leánya. Preszlavának Premislava nevű nővérét Szár László herceg vette nőül, tehát Chrobry Boleszláv és László magyar hercegek sógorok voltak. Hogy politikailag is együtt voltak Szent István ellen, az a forrásokból nem derül ki. *Taube bárónak* igaza van, amikor a keleteurópai államrend kialakítóiként Szent Istvánt, Chrobry Boleszlávot és Szent Vladimirt sorolja fel.

⁷ *Cartellieri* id. m. 364. l.

északon talált szövetségeseket. Ebben az esetben az angol-dán hatalom volt az, amely Svédországon át Jaroszláv mögé állott, míg Szvjatopolk német-lengyel-magyar segítségre támaszkodva szállott szembe vele.

A harc végső eredménye Chrobry Boleszláv veresége volt. Ebből azonban korántsem következett az, amit a helyzetet nem ismerő *Brackmann* levont, hogy t. i. a lengyelek Szlovákiát a magyarok javára veszítették el.⁸ A források ezt nemcsak azért nem erősítik meg, mert abban az időben Szlovákia még nem létezett, hanem azért is, mert a szlovák telepek helyén akkor még lakatlan erdőségek voltak és a szlovákok csak lassan terjeszkedtek a belső magyar vidékekről a lengyel határ felé. A lengyel és magyar államokat egymástól elválasztó erdőségen át ritkább volt az érintkezés, biztosabb a határvédelem.

Alapos okunk van azon feltevésre, hogy Magyarországnak ebben az időben Kievvvel is voltak kapcsolatai. El sem képzelhető, hogy el nem jutott volna híre a magyar királyság megalapításának, Szent István érdemeinek. Talán querfurti Brunó volt az, aki e hírt lengyel-orosz útján oda elvitte. Brunó Magdeburgban, a szláv térítés központjában tanult és III. Ottó kíséretében vonult Itáliába, hol Romualddal ismerkedett meg. III. Ottó halála után szánta rá magát arra, hogy a vértanúkká lett Adalbert érsek és mások példájára ő is a pogányok térítésére induljon. 1003-ban és 1005-ben ismételten a „fekete” magyarokhoz, majd azoktól 1007-ben Kievbe utazott és onnan 1008-ban Lengyelországba tért vissza. Végül a poroszok térítése közben érte a vértanúhalál.

Brunó utazásai, amelyekről ő maga II. Henrik császárnak részletes jelentést tett, magyar szempontból több irányban fontosak. A történetírás eddig inkább Szent Adalberttel való kapcsolata folytán foglalkozott vele,⁹ nekünk azonban ennél tovább kell mennünk. Brunó ugyanis Szent Istvántól megbízást is vállalt Chrobry Boleszláv lengyel hercegehez,¹⁰ talán Vladimir kievi fejedelemhez is.

A cseh-lengyel háborúk olyan vitás területért folytak, amelyet

⁸ *Brackmann* id. m. Deutschland und Polen. München, 1933. 33. l.

⁹ A magyar történelmi kézikönyvek. Így legutóbb *Pauler* id. m. II. kiadás. I. Budapest, 1893. *Hóman* id. m. *Hóman—Szehtü* id. m. II. kiadás. I. Budapest, 1935.

¹⁰ Brunó jelentését közölte *Bielowski*: Monumenta Poloniae Historica. VI. 388—428. l. Életét megírta *Voigt G. H. G.*: Brun von Querfurt. Stuttgart, 1907., Brun von Querfurt und seine Zeit. Halle, 1909. *Manitius* id. m. II. München, 1923. 231—36. l.

— Morvaországot — a csehek csak 1029-ben és egyedül a németek támogatásával tudtak elfoglalni. Chrobry Boleszláv ekkor III. Boleszláv lengyel herceg helyébe a maga fivérét ültette, annak halála után pedig Csehországot lengyel tartománnyá tette. A lengyel történetírók szerint Chrobry Boleszláv a szlávok egyesítésére törekedett Prága és Kiev között; semmi esetre sem harcolt a magyarországi szlovákok felszabadításáért, mert azok nem is laktak a lengyel határ közelében. Inkább arra kell gondolnunk, hogy amint Szent István 1018-ban az oroszok ellen a lengyeleket támogatta, úgy segítette volna — ha tehette volna — Szvjatopolkot Jaroszláv ellen akkor is, amikor a lengyelek elmaradtak. Feltehetőleg attól tartott, hogy a nyugati és déli határokat Konrád és a görögök ellen kell tartania, mert Szvjatopolkot ő is magára hagyta. Ekkor jelentek meg annak szövetségeseiként a nomád besenyők, akik azután mindenkinek annyi bajt okoztak, de Szvjatopolkot nem tudták megsegíteni. Jaroszláv Kiev urává lett, a besenyők pedig elszéledtek. Senki sem bántotta őket, mert a kazárok birodalma, közel az egész sík föld a Kaukázusig az iszlám hatalmába került. Olyan félelmetes hatalom bontotta ki szárnyait Ázsia nyugati részén, amilyenel senkinek sem volt bátorsága szembeszállni többé. A színtér északra szorult, ahol a Kárpátok külső vonalán a csehek, lengyelek és oroszok harcoltak egymás ellen. Ezen a területen most Konrád hatalmi állása szabott irányt a politikai fejleményeknek, mert a csehek után a lengyelek is meghódoltak neki. Besprim-Ottó herceg, Szent István rokona is Konrád kegyét kereste, a császár azonban II. Mieskót támogatta, ki 1033-ban Merseburgban személyesen fogadott hűséget a németeknek.

A háttér Knut és Konrád, a dánok, frankok és normannok birtokában volt. Ezt erősítette meg az a házasság is, amelyet Miesko és II. Ottó császár Mathild nevű leányának leánya, lotharingiai Richeza között még II. Henrik létrehozott. Mikor a csehek 1038-ban az özvegyet és fiát megtámadták, azok a német udvarban kerestek menekülést, a németek pedig Bretiszláv cseh fejedelmet hódolatra bírták. Nem áll egyedül az a feltevés, hogy a németek itt a német (lotharingiai) Richezát bosszulták meg, mert addig nyugat és kelet fejdelmei között — Bizáncot kivéve — nem tartották egyenjogúnak a házasságot.

Egyesek szerint Knut dán király nem a normann oroszok (*Suuavok*), hanem a szláv lengyelek (*Sclavok*) királyához küldötte az Angliából eltávolított angolszász hercegeket. Miután Knutnak Chrobry Boleszláv sógora volt, ez pedig Szent Istvánnal jó viszonyban élt, hihetővé válik az, hogy a hercegek valóban a lengyel udvar-

ból kerülhettek Szent Istvánhoz, vagy pedig Boleszláv unokaöccse, Miecisláv küldötte őket Kievbe,¹¹ ahonnan később kerülő úton jutottak Magyarországra.¹²

Mindez azonban csak feltevés volt, mert a valóságban a lengyel- és oroszországi normann államok akkor már nyugaton Konrád német császárral együtt a császári címmel ékeskedő Knutra támaszkodtak, keleten pedig Bizánccal kerestek szorosabb kapcsolatokat, amely Bulgáriát 1014-ben megszállotta, felkelését 1018-ban leverte, nemzeti egyházát, az ochridai bolgár patriarchátust 1037-ben hellénizálta. A lengyel és bolgár menekültek megjelenése a magyar királyi udvarban sötét felhők felvonulását mutatta. Bár némi közösség még mindig mutatkozott Szent István, Szent Boleszláv és Szent Vladimir, a pogányból kereszténnyé lett magyar király, a lengyel és a kievi fejedelmek között, de az a feltevés, mintha ők hárman ugyanolyan európai közösséget alkottak volna keleten a *basileus* felsőbbsege alatt, mint nyugaton a latinok és germánok a pápa vezetése alatt alkottak, merő kombináció.¹³

A helyzet másként állott. Kievben új fejedelemség alakult, amelynek élén Valdemár-Vladimir a kereszténységet a görögöktől fogadta el és népével együtt a bizánci államegyházhoz csatlakozott, a liturgiát viszont a bolgároktól vette át és így az ó-szláv nyelv sokkal szélesebb vonalban terjeszkedett, mint azt hitték.¹⁴ Bizánci

¹¹ *Steenstrup I.*: Normannerne. III. Kopenhága, 1880. 305. l. után. *Dictionary of National Biography*. II. kiadás. London, 1908. 912. l.

¹² Ebben az irányban foglalt állást *Manteyer* francia történétíró, aki a főszólt arra helyezte, hogy I. Miecisláv leánya és I. Boleszláv nővére, Gunhilda, első felesége volt az 1014-ben elhalt Sweyn angol-dán királynak, tehát sógornője Nagy Kanutnak. Viszont Boleszláv lengyel herceg Szent Istvánnak Judith nevű nővérét vette feleségül. Id. m. 54—59. l.

¹³ *Taube báró* id. m. 414—15. l.

¹⁴ Az orosz egyházban kezdettől az ó-szláv nyelvű liturgia volt meg. A bolgár befolyásról *Prisselkov*: *Essais sur l'histoire ecclésiastique et politique de la Russie de Kiev*. Petrograd, 1913., idézi *Taube báró* id. m. 521. l. — A kievi államról és külföldi kapcsolatairól kellő áttekintést nyújtanak *Baumgarten N.*: *Généalogies et mariages des Rurikides russes du X-e au XIII-e siècles*. *Orientalia Christiana*. IX. Róma, 1927., *Braun F.*: *Das historische Russland im nordischen Schrifttum des X—XIV. Jahrhunderts*. *Festschrift Eugen Mogh*. 1924., *Eck A.*: *Le moyen âge russe*. Párizs, 1933., *Dvornik F.*: *Les Slaves, Byzantins et Rome au IX-e siècle*. Párizs, 1926., *Cross S. H.*: *Medieval Russian contacts with the West*. *Speculum* X. Cambridge, Mass. 1935., *Ediger Th.*: *Russlands älteste Beziehungen zu Deutschland, Frankreich und der römischen Kurie*. Halle, 1911., *Goetz K. L.*: *Staat und Kirche in Altrussland. Kiewer Periode, 988—1240*. Berlin, 1908., *Hodinka A.*: *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai*. Budapest, 1906.,

felesége Anna, nem tette őt annyira göröggé, hogy a normannokkal szakított volna. Gyermekei közül Szvjatopolk (1015—19) és Jaroszláv (1019—54) egymás után követték és így Vladimir családja Szent István kortársaiból állott. Bölcs Jaroszláv szoros összeköttetésben állott a norvégekkel, akiknek királya Szent Olaf, meglátogatta őt, mert mindketten a svéd király leányait, Astridot és Ingegardot bírták nőül. Amikor 1022-ben Olaf svéd király elhalt, az udvarában tartózkodó angol hercegeket, akik egyébként Olaf unokái, az 1016-ban elhalt Vasbordájú Edmund angol herceg és Eadgil svéd hercegnő fiai voltak, Ingegard udvarába vitték. Odajöttek Szent István atyai nagybátyjának, Mihálynak gyermekei: Basil-Vazul és Vladisláv-László hercegek, akik közül utóbbi Bemiszlava orosz hercegnőt vette nőül, míg ismeretlen nevű nővérük Szvjatoszlávnak (megh. 1015) lett a felesége. Odajöttek a Szent István rendeletére megvakított Vazul gyermekei, András, Béla és Levente hercegek is. A két idősebb a normann házakba nősült, mert Béla herceg 1033-ban Rixa lengyel, András 1037-ben Anasztázia kievi hercegnőt vette nőül. Ha tehát Edmund és Edvárd hercegeknek Ingegard anyai nagybátyjuk volt, akkor Anasztázia útján a magyar hercegekkel is rokoní viszonylatba kerültek. Így alakult ki a kievi udvarban az az ellenzék, amely később Szent István utódai, Gizella királyné, Orseolo Péter ellen Magyarországba vonult.

Ugyanakkor Knut leányát, Gunhildát, 1036-ban Kölnben fényes pompával eskették össze Konrád császár gyermekfiával, Henrikkel; Jaroszláv hasonló terve megíúsult.

Az elmondottak csak annyiban tisztázták a magyar udvarba

Van-e nyoma Szent István királynak a szláv forrásokban? Századok XLV. Budapest, 1901. 1059. l., *Hruschewskij M.*: Kievskaja Rus. I. kötet. Kiev, 1911. és *Istorija Ukraini-Rusi*. I. kötet, III. kiadás, 1913. Német fordításban: *Geschichte des ukrainischen Volkes*, I. Leipzig, 1906, *Ilovaiskij D. I.*: *Istoria Rossii*. I. *Periody Kievskij i Vladimirskij*, Moszkva, 1906., *Kostomarov N.*: *Russkaja istoria*. I. *Szent Vladimir háza*. Petrograd, 1907. Német fordításban: *Russische Geschichte in Biographien*. I. *Die Herrschaft des Hauses Wladimirs des Heiligen*. Giessen, 1906., *Laehr S.*: *Die Anfänge des russischen Reiches*. Politische Geschichte im IX. und X. Jahrhundert. Berlin, 1930., *Nordenstreng R.*: *Die Züge der Wikinger*. 1925., *Riant P.*: *Les Scandinaves en Terre Sainte*. Páris, 1878., *Stender-Petersen A.*: *Die Varägersage als Quelle der altrussischen Chronik*. Leipzig, 1935., *Taube M. báró*: *Études sur le développement historique du droit international dans l'Europe orientale*. Hága, 1927., *Russland und Westeuropa*. Berlin, 1928., *Trautmann R.*: *Die Nestorchronik*. Leipzig, 1931., *Thomsen V.*: *The relations between ancient Russia and Scandinavia and the origin of the Russian State*. London, 1877 és *Samlede Afhandlinger*. I. kötet. 1919. Egyes részletekről *Vernadsky G.*: *A history of Russia*. New Haven, 1927.

került angolszász hercegek történetét, hogy azok lengyel vagy orosz területen át kerültek Magyarországra. Cornides Dániel és Palma Károly Ferenc történetírók szerint Szent István Ágota nevű leányát — leányainak neveit nem ismerjük pontosan — angol források szerint is Edmund és Edvárd hercegek egyikéhez, amint később mondták, Edvárdhoz adta nőül. *Georges de Manteyer* francia történetíró 1923-ban bemutatott és 1925-ben közzétett kutatásaiban arra a következtetésre jutott, hogy ha ez az Ágota nem volt Szent István leánya, mint azt egyes angol források feltűntetik, akkor a német-római császár unokahuga volt: *Agata filia germani imperatoris Henrici*. *Manteyer* szerint ez a Henrik II. Henrik, Szent István sógora lehetett, a kérdéses leány tehát nem lehetett más, mint Brunó augsburgi püspöknek, a császár öccsének (megh. 1029) természetes leánya.¹⁵ Miután azonban szerző azt sem tudja bizonyítani, hogy a püspöknek leánya volt, ezt a feltevést nem fogadhatjuk el. *Karácsonyi János* püspöknek 1928-ban általam közzétett kutatásai szerint ez a Henrik III. Henrik, a kérdéses leány pedig egy karinthiai Eppenstein leány volt.¹⁶ Ebben az esetben viszont olyan időbeli eltolódások mutatkoznak, hogy vissza kell térnünk a jól értesült Aeldred rievaulxi apáthoz, aki szerint Szent István saját leányát adta feleségül, — *filiam suam dedit uxorem*, — Edmund hercegnek, akinek halála után talán Edvárdnak lett a felesége.¹⁷ A források alapján nyert megállapítást alátámasztják azok az angol-skandináv hagyományok, amelyeket szintén nem lehet figyelmen kívül hagynunk; azok szerint a két herceg Szent István udvarában élt és az egyik a magyar király leányát vette nőül. Ebben az esetben a hercegek abban az időben kellett, hogy Magyarországra jöjjenek, amikor a magyar udvar és Kiev között még jó viszony állott fenn.

Ugyanez a hagyomány egyébként Magyarországon is megvolt. Nemcsak abban állapítható ez meg, hogy a magyar történetírók a kérdéssel több ízben és behatóan foglalkoztak,¹⁸ hanem abban is, hogy a birtokot nyert angolszász hercegek emlékét egyházak, falvak és földek őrzik. Magyarországi szereplésük fontosabb nyomokat hagyott maga után és rievaulxi Aeldrednek igaza lehetett abban, hogy

¹⁵ *Manteyer G.*: Les origines du Dauphiné de Viennois. Gap, 1925. 60—61 l.

¹⁶ *Karácsonyi J.*: Hogyan jutott Szent Edvárd angol király unokaöccse a magyar királyi családdal rokonságba? Turul XLII. Budapest, 1928. 39—41. l.

¹⁷ A karinthiai viszonylatokról alább.

¹⁸ *Cornides Dániel és Palma Ferencz után Horváth István, Erdy János, Katona István, 1878-ban Xantus János, 1892-ben Wertner Mór, 1896-ban Kropf Lajos, 1927-ben Karácsonyi János.*

az idősebb herceg Szent István leányát, az ifjabb Edvárd II. Henrik császár unokahugát vette nőül.¹⁰

Az angol krónikás adatai szerint az a szláv fejedelem, — mert sem a lengyel, sem a kievi fejedelem nem volt király, — aki Vasbordájú Edmund angol király fiait Magyarországra küldötte, csak abban az időben lehetett a kievi fejedelem, amikor Kievvvel még barátságos volt az összeköttetés; talán Mieszko lengyel fejedelem, Jaroszláv sógora volt a közvetítő. Szent István Ágota nevű leányát Edmundnak adta feleségül, tehát ez az Ágota vagy azonos volt azzal, akit — halála után — a fiatalabb Edvárd herceg elvett, vagy Gizella királyné adta hozzá — amint egyesek hiszik — császári fivérének, Szent Henriknek egyik — feltehetőleg karinthiai — unokahugát.

Annyi kétségtelen, hogy ez angol kapcsolat eredetét nem nyugaton, hanem keleten: lengyel, még inkább kievi orosz vonatkozásban kell keresnünk.

Szent István előtt a kelettel való szakítás, helyesebben a kelettől való elfordulás után alig maradt más út, mint az, amelyet maga is előtérbe helyezett, az általa választott nyugati orientáció. Ennek az irányzatnak az erejét később az fokozta, hogy azok az oldalágak, amelyek Imre halála és Orseolo Péter jelölése után az érvényesüléstől elestek, a nyugat felé fordult király ellenében a keleti normann udvarokban kerestek támogatást.

Azon a nyugati útvonalon, amelyen annyi öröm és biztatás, annyi elismerő kapcsolat jött Szent István országa felé, indult öreg napjaiban ő maga is nyugatnak, amerre *Waltharius manu fortis* elindult a húnok országából — az ellenséges frankok földjén át, amerre az ellenséges frank Konrád uralkodott — Burgundia felé, ahol a király rokonai éltek.

Bármennyire felderítve látjuk is a *Nibelungenlied* egyes vonatkozásait, mégis gondolkodóba ejt bennünket az az összefüggés, amelyet újabban azok között az irodalmi emlékek között találunk, amelyek a Rajna és a Duna vonalát egybekötik és Magyarországból a burgundok hazája felé vezetnek. A svájci *Heussler Hermann*, akit a kérdés legjobb ismerőjének tartanak és aki megkísérelte, hogy a germán hősmondák enciklopédiáját egybeállítsa, tehetetlenül áll

¹⁰ Cnuth „parvulus filios Edmundi ferire metuens prae pudore, ad regem Suavorum eos interficiendos transmisit. Rex vero Suavorum nobilium puerorum miseratus aerumnam, ad Hungarorum regem eos destinet nutriendos. Quos ipse benigne accepit, benignius fovit, benignissime sibi in filios adoptavit. Porro Edmundo filiam suam dedit uxorem; Edwardo filiam germani sui Henrici imperatoris in matrimonium junxit.” *Migne: Patrologia Latina*. CXCIV. 753. l.

szemben azzal a kérdéssel, ami magyar szempontból talán a legfontosabb. Ez a kérdés azt a kapcsolatot öleli fel, amely Magyarország és a Rajnavidék között a királyság megalapítása idejében, a quedlinburgi követségtől II. Henrik császár haláláig (973—1024) megállapítható. Az is megállapítható, ami *Heusslernél* csak sejtés alakjában mutatkozik, hogy a nyugat felé vezető vonal a Duna mentében és az Alpok völgyein át haladva bajor-sváb területeken át ért a Rajnához. Ott kettévált és a Waltharius-ének nyomait keresve délen Szavóján keresztül a novalesei kolostorba érkezünk, északon pedig a Rajna mentében Lotharingiába jutunk el. Miután a tényleges érintkezésnek ezt az útvonalát a források alapján is meg tudjuk állapítani, szinte kétségtelen, hogy a Waltharius- és a Nibelung-ének nemcsak olyan kapcsolatban vannak egymással, ami az irodalomtörténet szakembereit érdekli, hanem olyan kapcsolatot is fednek, amelynek politikai fontossága szembeszökő. Ez a politikai kapcsolat abban foglalható össze, hogy Magyarország a nyugati orientáció idejében bajor-sváb területeken át a Rajna vidékével, ott pedig a felső Rajna mentén Szavójával, az alsó Rajna mentén Lotharingiával és folytatólag annak a tenger felé eső részeivel állott kapcsolatban. Ennek a kapcsolatnak a Waltharius- és a Nibelung-énekek, valamint ezeknek kétségtelenül megállapítható egybefüggése döntő bizonyítékát képezi.²⁰

Magyar szempontból elsőrendű fontossággal bír a horvát kapcsolat. Első sorban azért, mert a horvát volt az első politikailag szervezett nemzet, amellyel a magyar kapcsolatba lépett; másodsorban azért, mert ez a kapcsolat a tengerhez való kijutást biztosította Magyarországnak, és ezért a kapcsolatnak állandóan barátságosnak kellett maradnia; harmadsorban pedig azért, mert a katolikus horvátság latin műveltsége hidat alkotott Velence és Róma felé.

A horvát állam kezdetei messze nyúlnak vissza, de mégsem oszthatjuk egészen a horvát nemzeti történetírás megállapításait. Az ok pusztán az, hogy a horvátok — éppen úgy, mint a magyarok is — keveset törődtek azzal, hogy halvány adatokra mennyi következtetést lehet építeni, és hogy ezek a következtetések valóban megállják-e helyöket. A történelmi következtetéseket sem a horvátok, sem pedig

²⁰ *Heussler Hermann* a Waltharius énekről azt mondja, hogy abban nincsen megfejtetni való — *ist nichts zu erklären* (*Heussler H.*: Germanische Heldensage. I. Berlin, 1928. 342 l.). A valóságban az egész megfejtésre vár. Ez pedig magyar szempontból annál fontosabb, mert a további — nem költészeti, hanem irodalomtörténeti — kutatások egyedül deríthetnek fényt a duna-rajnai kapcsolatokra, melyeknek nyugati végpontján Burgundia, keleti végpontján pedig Magyarország állnak.

a magyarok nem vizsgálták felül a nemzetközi jog szempontjából, már pedig a középkornak fejlettebb jogérzéke volt, mint azt első pillanatra gondolni lehetne.

A horvát történetírók szerint a horvát királyság 924-ben alakult meg.²¹ Sisics azonban hozzáteszi, hogy az első királyt a spalatói érsek csak a X. század végén koronázta meg — valahol Spalato körül — bizánci szertartások szerint.²² Attól tartunk, hogy ez a beállítás nem egészen felelhet meg a valóságnak. Mert ha Bizáncnak oly nagy volt a befolyása, hogy 924 előtt a bolgár birodalmat összetörte, úgy alig hihető, hogy a másik oldalon birodalomná tette azt a fejedelemséget, amelynek népe a dalmáciai latin városok nyomán a *basileussal* szembenálló latin egyházhoz csatlakozott. Ugyanez áll a későbbi koronázásra is, mert alig hihető, hogy a spalatói latin érsek bizánci jellegű koronázást hajtott volna végre valahol, mert a helyet sem lehet pontosan megállapítani. Ezeknél a kételyeknél fontosabb az, hogy a bizánci-görög jog, amelynek tanulmányozása csak újabban indult meg behatóan, a királyság fogalmát nem ismerte. *Rexeket* a *basileus* sem el nem ismert, sem ki nem nevezett, csak *duxokat*; a *dux* fogalmon kívül csak görög nevű méltóságokat ismert, tehát a velencei *ducatus* itáliai és nem bizánci eredetű alakulat volt.

A király fogalom — a *rex* és a *regnum* fogalmak — a nyugati Karolingok államrendjéből kerültek az adria—dunai területekre.²³ Miután a lengyel és cseh hercegek a királyi címet a német császártól nyerték, arra vonatkozólag viszont semmi adatunk nincsen, hogy a horvát és magyar királyok a német császártól kapták volna királyi címeiket: jogilag az a következtetés vonható le, hogy a királyi méltóság, a király és a királyság fogalma római közvetítéssel a nyugati Karoling államrendből került mind Horvátországba, mind Magyarországra. Ebben az esetben az sem lehetetlen, hogy II. Szilveszter pápa, ki a Karoling államjognak kiváló jogásza volt, voltaképpen két királyság megalakulását mozdította elő: a horvát és magyar királyságokét. A feltevést az is alátámasztja, hogy Rómának kiválóan érdekében állott, hogy a horvát és magyar területeket, amelyek egyben a latin és görög civilizációnak választóvonalán, Rómából tekintve egymás mögött feküdtek és a két birodalmat egymástól elválasztani

²¹ Sisics id. m. I. Zagreb, 1917. 131—32. l. Tomisláv állítólagos királyságának nemlétezéséről Vojnovics gróf id. m. I. Páris, 1934. 305—08. l.

²² U. ott 190. l.

²³ Ugyanez a felfogása Iorga Miklós román professzornak is, bár magyar vonatkozású következtetései nem állnak meg. Deux siècles d'histoire de Venise. Revue historique du Sud-Est Européen. Bukarest, 1932. 1. és köv. ll.

tudták, mindkét birodalomtól független, azokkal egyenlő jogú, szuverén állami alakulatokká tegye.²⁴

Szent István házassága, Horvátországnak királyi rangra emelése és a magyar koronázás egybetartozását bizonyítják azok a házassági viszonylatok, amelyek később a horvát, magyar és velencei államfők családjai között létrejöttek. Valamint az a körülmény is, hogy Szent István csapatai a horvát királyt Konrád császár ellen segítették, tehát a szuverén horvát állam védelmét eszközölték. Erre mutatnak azok a korai horvát-magyar kölcsönhatások is, amelyek ebből a korból maradhattak: talán a *kral*-király szó átvétele, de mindenestre a *bán* szóé, amelynek vándorlásával később is találkozunk. Ebből a magyar-horvát kapcsolatból a két latin műveltségű nemzetnek a német és görög hatalmakkal szemben való érdekközösségére is joggal következtethetünk. Így lett Horvátországra nézve is veszedelemmé az 1014-diki bizánci előnyomulás, amint így kapott fegyveres támogatást a horvátoktól és magyaroktól 1027-ben Karinthia hercege, Eppenstein Adjalbero is. Az, hogy a magyar és horvát királyságokat azért kell Karoling-államként tekinteni, mert mindkettő Karoling örgrófságokból alakult, — amint *Iorga* állítja, — messze-menő következtetés, amelyet nem lehet kellően alátámasztani.

A német területek ugyan 1030 óta Szent István előtt becsukódtak, de a valóságban mégis fel kell tennünk, hogy a nagy háborúnak utórezgéseit éveken át érezni lehetett. Nem lehetett azt egyszerű támadásnak minősíteni. Maga Konrád sem volt az az ember, aki nem kívánt jól felkészülni a harcra Szent István, a Karinthia mögött álló burgundi-sváb rokonság ellen. Éppen azért sajnálatos, hogy csak gyér adatokból tudjuk összerakni annak a viszornak a képét, amely Adalbero karinthiai herceg és Magyarország között fennállott, és amelyet a horvát történetírók — *Racski* és *Klaics* — arra igyekeztek magyarázni, hogy ha Karinthia és Horvátország határai egymással érintkeztek, akkor a Dráva és Száva közén elterült Szlavónia

²⁴ A velencei *dux* hosszú ideig vonakodott a horvát *rex* elismerésétől. Abból a körülményből, hogy a dóge a *dux Croatiae* címet vette fel, a királyi szuverénitás elleni tüntetésre lehet következtetni. Erre vonatkozólag v. ö. *Tomasics Miklós* horvát bán fejtegetéseit: *Fundamenta juris publici Regni Croatiae*. Zagreb, 1910. 22—25. l. Jellemző, hogy a bizánci császár csak a dogétól felvett *dux Dalmatiae* címet volt hajlandó elismerni, a horvát nemzettől azonban szuverén *regnummá* alakulásának elismerését — érthető okokból — megtagadta. Spalatói Tamás kevéssé hihető előadása szerint István horvát király a koronát a *basileus*-tól kapta és a tengeremelléki Belgrádban — Zara Vecchia — koronáztatta meg magát.

Horvátországhoz tartozott.²⁵ Helyesebb nyomon jár *Cartellieri* német történétíró, aki azt hiszi, hogy Adalbero herceg a horvátokon át a Keletrómai Birodalomra kívánt támaszkodni.²⁶ A bizánci hatalom diadalmas előnyomulása valóban megengedné ezt a feltevést, ha nem tudnánk, hogy Adalbero herceg a nyugati császárral szembeszállva ennek keleti szövetségésére sem támaszkodhatott. Lehet, hogy isztriai birtokáról az adriai partvidéken keresett szövetségéseket a horvát és dalmát-albán törzsek között, de még közelebb fekszik az a feltevés, hogy azokat Szent Istvánnal együtt keresték és együtt igyekeztek gátat vetni a két császár együttes támadásának. Az tehát, akire Adalbero Konrád német királlyal szemben támaszkodott, nem volt más, mint Magyarország. Ha tovább lehetne vezetni azt a feltevést, hogy az Eppensteinok a magyar királyi házzal családi kapcsolatokat is kerestek, amint azt *Karácsonyi* püspök bizonyította, úgy itt egy az eseményekkel összhangban álló fontosabb tervezgetésre akadnánk, amely Szent István adriai politikájának fátyolát lebbentené fel. Olyanra, melyet a magyar kormányzat egy a karinthiai sváb-magyar-horvát együttműködésre épített.

A karinthiai vonatkozások éppen ezért külön figyelmet érdemelnek.

Említettük azt, hogy Karinthia hercegség élén 908-tól 976-ig a bajor hercegek állottak. Azt is, hogy II. Ottó császár és Henrik bajor herceg, mint gyermekek nagyanyjoknál, I. Henrik császár (megh. 936) özvegyénél, Mathild császárnénál (megh. 968) nevelkedtek. Mathild császárné unokái közül Nagy Ottó fia, Ottó, császárrá lett (II. Ottó, 973—83); Nagy Ottó leányát, Liutgardot (megh. 953) viszont Konrád alsólotharingiai herceg vette feleségül (megh. 935). Nagy Ottó Gerberga nővérének (megh. 984) Mathild nevű leánya Konrád burgundi királynak (megh. 997) nyújtotta kezét; míg Nagy Ottó öccsének, Henrik bajor hercegnek (947—55) és bajor Judithnak fia, II. Henrik bajor herceg (955—76) később Karinthia hercegévé lett (989—95). 976-ban megszűnt a bajor hercegek sora és II. Henrik után anyai nagybátyja, III. Henrik (976—978 és 982—89), valamint Liutgard és a frank Konrád fia, Ottó herceg (978—82, 995—1004) váltogatták egymást. Amikor Karinthia 995-ben a szász IV. Henrik birtokába került (995—1002), akkor lett az ő sógorává Szent István

²⁵ Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia. Zagreb, 1877. 438. l. — Idézte *Klaics V.*: A régi Szlavónia horvát vagy magyar terület volt-e? Vienac XIV. Zagreb, 1882. V. ö. *Margalits E.*: Horvát történelmi repertórium. II. Budapest, 1902. 682. l.

²⁶ *Cartellieri A.* id. m. 388. l.

magyar király. A rokonságban így kerültek tehát egymás mellé egyenes vonalban: III. Ottó császár (Nagy Ottó unokája), a frank Ottó karinthisi herceg (Nagy Ottó másik unokája); Nagy Ottó Gerberga nevű nővérének unokái: III. Rudolf burgundi király és ennek nővére, Gerberga, II. Hermann sváb herceg (megh. 1003) felesége; végül Nagy Ottó Henrik nevű öccsének, a bajor hercegnek unokái: Henrik császár és Gizella magyar királyné. III. Ottó császár, Ottó karinthisi herceg, burgundi Gerberga és Hermann sváb herceg, Rudolf burgundi király, Henrik bajor herceg és Gizella magyar királyné, végül ennek férje, Szent István magyar király, tehát együtt alkották azt a rokonságot, amely eredetét az első szász királyig Madarász Henrikig és Mathild német királynéig vezette vissza.

Ez az egyenes vonal a XI-dik század első éveiben tört meg. 1002-ben elhalt III. Ottó császár és helyét Henrik bajor herceg, Szent István sógora foglalta el. Egy évvel azután, 1003-ban, elhalt Hermann sváb herceg és országát, Svábországot, hasonló nevű fia, III. Hermann örökölte. A következő évben, 1004-ben, Ottó karinthisi herceg halt meg és országát fiára, Konrádra hagyta (1004—11). Ez a Konrád tehát két családot kapcsolt össze: a frank és sváb hercegeket. Ő maga Ottó karinthisi hercegnek (megh. 1004) volt a fia és II. Hermann sváb herceg leányát, Mathildot vette nőül. A frank származású Ottó hercegnek rajta kívül még két fia volt: Henrik frank herceg és Brunó, a későbbi V. Gergely pápa (996—999); a sváb ház viszont egy fiúból és három leányból állott. A fiú, III. Hermann sváb herceg, már 1012-ben elhalt; a leányok közül Mathild a frank Konrád karinthisi hercegnek nyújtotta kezét; Gizella (megh. 1043) 1016-ban Henrik frank herceg fiának, a későbbi II. Konrád császárnak, végül Beatrix Eppenstein Adalberonak lett a felesége. A második nemzedék vonalát tehát a következők alkották: Henrik frank herceg, (Konrád császár atyja), V. Gergely pápa (megh. 999), I. Konrád karinthisi herceg (1004—11), mindhárman frank ház tagjai; a svábok közül Mathild, Konrád karinthisi herceg felesége; III. Hermann sváb herceg (megh. 1012), Gizella hercegnő és a császári trónra vágyó férje, Konrád; végül Beatrix, Eppenstein Adalbero (megh. 1039) felesége. A két család között az összekötő kapocs e szerint Mathild hercegnő volt; az ellentét viszont a frank örökösök: Henrik fia Konrád, a későbbi császár és Konrád fia Konrád, aki a sváb házból származó Gizellát azért szöktette meg, mert a svábok a burgundi rokonság révén hatalmasabbak voltak, végül Beatrix férje, Adalbero között dült. Szent István a források szerint a frankokkal szemben Adalbero herceg oldalán állott, aki a sváb házból nősült, az 1012-ben elhalt

III. Hermann sváb herceg mostoha fia volt és a két — frank — Konráddal szemben a burgundi-sváb-magyar rokonokra támaszkodott. Adatok hiányában nem állíthatjuk, de nem lehetetlen, hogy Szent István és Eppenstein Adalbero között esetleg közelebbi rokoni kapcsolatok is lehettek. Adalbero Marquard nevű fia, már 1000-ben, III. Ottó császár részéről gazdag adományokban részesült, II. Henriktől pedig 1011-ben a karinthiai hercegséget kapta meg. A két Konráddal szemben alig tudta 1019-ben megvédeni birtokait. Henrik császár segítségére jött ugyan, de a császártól nyert büntetés még élesebbé tette közöttük az ellentétet. A trónralépő Konrád sietett a bosszúval, amely szemmelláthatólag Istvánnak is rosszul esett. 1027-ben Karinthia területét csorbította meg, 1035-ben pedig nyíltan vádat emelt a herceg ellen, aki ekkor a magyarok és a horvátok szövetségében a császár ellen fogott — állítólag — fegyvert. 1036-ban végre Konrádnak adta át a hercegséget, amelyet annak ősei bírtak (Ottó 1004-ig és Konrád 1011-ig). Az Eppensteinok szereplése (1011—36) tehát ismeretlen sváb-horvát-magyar kapcsolatokra enged következtetni, amelyeknek hiányos forrásanyagán keresztül is áttetszik az az összeköttetés, amelyet Szent István nyugat felé tartott fenn. Erre mutat Konrád császár haragja és a rémület, amikor saját fia, Henrik herceg, aki Szent Istvánnal összeköttetésben volt, 1035-ben szintén a megvádolt Adalbero mellé állott. Karinthia Konrád és Adalbero halálakor (1039) Henrik császárra szállott.

Szent István és Adalbero herceg barátságát a körülmények — Gizella sváb hercegnő megszöktetése, Henrik császár halála — csak hatásosabbá tették. Amit nem pusztán azért említünk meg, hogy a király karinthiai érdekeltségét bizonyítsuk, hanem mert 1024-ben halt meg Karinthiában az az Ágota grófné, aki Steinben Szent Margitnak tiszteletére templomot épített, és akiről *Manteyer* azt állítja, hogy az Ágota és Margit nevek innen indultak el Magyarországon át Anglia, Skócia felé.²⁷ A feltevés további kutatásokat igényel.

Manteyer ennél is tovább megy fejtegetéseiben és azt mondja, hogy az Ágota, Margit és Krisztina nevek — Krisztina (megh. 1047) nővére volt I. Ernő sváb hercegnek és Babenberg Adalbert osztrák örögrófnak (1018—56), — találkozása egyéb feltevésekre is jogot ad. Szerinte a sváb hercegi házból épült ki az a magyarbarát szövetség, amely II. Henrik császár idejében az osztrák-karinthiai vonalon, Magyarország határán helyezkedett el, mert azonkívül II. Hermann

²⁷ Az Acta Sanctorum. Februarius I. Anvers, 1658. 721—23. l. után idézi *Manteyer G.*: Les origines du Dauphiné de Viennois. Gap, 1925. 63. l.

sváb hercegnek (megh. 1003) veje volt Babenberg Ernő osztrák örgróf (megh. 1015). Így érthető meg az, hogy miért csatlakoztak a bajorok és osztrákok Konrád császárhoz, mikor az a sváb rokonság félretolása után Ausztrián és Karinthián keresztül vonult Magyarország ellen. Hogy miért támogatta Szent István Eppenstein Adalbero karinthiai herceget, akinek személye körül az Ágota, Margit és Krisztina nevek talán olyan előttünk ismeretlen viszonylatban jelennek meg, amely viszonylatban Szent Istvánnak Ágota nevű leánya kereshető. *Karácsonyi János*, aki *Manteyer* francia kutatónak még a nevét sem ismerte, attól távol, a külvilággal való érintkezéstől elzárva, szintén arra a meggyőződésre jutott, hogy Ágota, illetőleg a magyar udvarba került angol herceg feleségének személyét, Karinthiában, szintén Eppenstein urai körül kell keresni. Ő azonban II. Henrik helyett III. Henrik császár személyére gondolt és ezzel olyan korbeli eltolódást idézett elő, amit nehezebb áthidalni. Nem lehetetlen, hogy e két egymástól távol folytatott kutatásból származó eredmény valóban megjelölni segít azt, hogyan indult el Adalbero karinthiai herceg és Szent István rokoni kapcsolatából Ágota, Margit és Krisztina Skócia felé.

Az elmondottakból az is kitűnik, hogy Szent István a horvát-velencei útirányon kívül a karinthiai— veronai és karinthiai— osztrák útvonalát is, rokoni kapcsolatok segítségével, biztosítani tudta összeköttetéseit a távolabbi nyugat felé. Ha ezeknek a kapcsolatoknak a két frank Konrád útjokban állott, úgy ellenállásuk talán még jobban bizonyítja Karinthia fontosságát Szent István külpolitikájában. Egyben megindokolni látszik azt a nagy háborút is, amelyet Konrád a császári trónra jutva Szent István ellen bizánci szövetségben indított.

Velence fontosságát földrajzi fekvése adta meg. A frank és görög birodalmak határán feküdve igen erős bizánci hatás alatt állott; a görög császár hatalma Velencén át vonult Itáliába, Ravennán keresztül Róma felé. Ha tehát valakinek, úgy a római pápának érdekében állott az, hogy a frankokat Bizánc ellen előreségítve azok fegyverével vágassa el az összeköttetést Itália és a balkáni görög hatalom között. Így történt, hogy a frank-bizánci háborút befejező 812-diki aacheni békeszerződésben Velence a két birodalom határvonalára került. Aminek nem az lett a következménye, hogy azok Velence függetlenségét fenyegették, hanem az, hogy nyugat és kelet császárai egymással versenyezve halmozták el kiváltságaikkal és kiváltságseleikkkel. Mint Nagy Károly frankjai és Nagy Ottó németjei, ugyanúgy igyekeztek Szent István magyarjai a tengerhez vezető horvát föl-

deken át Velence felé, ahol hamar felismerték a Dunamedence kiaknázatlan kincseit és ahonnan a Róma felől előnyomuló latin szellem és műveltség hamar megtalálta útját Szent István udvarába. Ennek bizonyítékául mi Szent Romualdot²⁸ és Szent Gellértet, inkább az utóbbit, mint az előbbit, szoktuk említeni; a pártatlan kutatásnak egymás mellé kell tennie őket, mert Magyarországnak mindketten apostolai voltak.

Behatóbb kutatást igényel még a velencei történelemnek az a fejezete, amely a Candiano és Orseolo családokat magában foglalja, mert ebben az időben sokkal szorosabb volt az összeköttetés a lagunák városa és Magyarország között, mint azt kézikönyveink elárulnák. Hogy általánosan ismert dolgot említsünk, az Orseolo családra kell hivatkoznunk, amelynek Szent István nem kevesebbet adott át, mint a maga országát és a maga koronáját. Ez a szoros viszonylat azonban azt is feltételezi, hogy a karinthiai-drávai szlovén területeken keresztül volt meg a közlekedés, és hogy ennek az útvonalnak a szabadságát az Ausztriában uralkodó svábok és a szövetséges horvátok barátsága biztosította.

Kevés figyelmet fordított a magyar történetírás eddig azon természetes törekvés megvilágítására, hogy a magyar nemzet állandó hazára találva és államot alapítva kezdettől vágyott a tenger, a szabad vizek, a külső országokkal való kapcsolat és állandó érintkezés felé. Ez a törekvés találkozott Velencében a kelet felé haladó latin keresztény kultúrával és ez a törekvés haladt Velencén át tovább Róma és a távolabbi nyugat, a délfancia területek felé, ahol Gellért műveltségét nyerte és amerre Romuald eltávozott.

Velencéből két irányban vezetett az út nyugat felé. Rómába Ravennán keresztül, ahol újabb összeköttetések mutatkoztak; és Lombardián keresztül Gallia felé.

²⁸ *Petrus Damianus*: Vita Romualdi. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores sorozat és Vita Beati Romualdi Eremitae. Firenze, 1513. Újabban *Ciampelli P.*: Vita di San Romualdo abbate, fondatore dei Camaldolesi. Ravenna, 1927. *Franke W.*: Quellen und Chronologie zur Geschichte Romualds. Halle, 1910., Romuald von Camaldoli und seine Reformtätigkeit zur Zeit Ottos III. Berlin, 1913. *Lugano P.*: Romualdo. Enciclopedia Italiana. XXX. Róma, 1936. 931. l. *Pagnani A.*: Vita di San Romualdo, abbate, fondatore dei Camaldolesi. Sassoferato, 1927.

²⁹ *Dedek C. L.*: Vita di San Gerardo, martiro, primo vescovo di Csanád. Budapest, 1910. *Fest A.*: I primi rapporti della nazione ungherese coll'Italia. Corvino V. Budapest, 1922. *Juhász K.*: Das Tschanad-Temeswarer Bistum im frühen Mittelalter. Münster, 1930. 42—76. l. *Karácsonyi J.*: Szent Gellért csanádi püspök élete és művei. Budapest, 1887. II. kiadás, 1926.

A római egyházi kapcsolatok kellően meg vannak világítva és a későbbi kutatások kevés új dolgot fognak felderíteni. Mégis, ha egymás mellé állítjuk azokat a pápákat, akik Szent István idejében a latin egyház élén állottak, találunk egy-két vonást, amit az eddiginél jobban ki kell emelnünk. Házassága idejében V. Gergely néven karinthiai Brunó uralkodott (996—99), akinek fivére, Konrád karinthiai herceg sváb Mathildot vette nőül és felesége révén a burgundi házzal, sőt Henrik bajor herceggel, Szent István sógorával is rokoni kapcsolatban állott. Rómában tehát az új magyar fejedelem Gergely idejében sem lehetett ismeretlen. Annál kevésbbé, mert Szent István házassága idejében a Szentszék a burgundi rokonság egyéb házasságaihoz is foglalkozott: burgundi Berthának Róbert francia királlyal kötött házasságával. Berthát 998-ban választották el férjétől és ezzel a francia és magyar házak között is megszakadt az összeköttetés. Róbert királynak arlesi Konstanciával kötött házassága állította helyre ismét a kapcsolatot és ezen a ponton kapcsolódott az eseményekbe aurillaci Gerbert, akinek pápasága (II. Szilveszter, 999—1003) a magyar történelemben mélyebb nyomot hagyott. Nemcsak a korona küldése folytán, hanem azért is, mert a magyar király kapcsolatait Monte Cassino, Cluny és Burgundia felé mozdította elő.

Burgundiába Lombardián keresztül vezetett az út és Montferrat, Szavója területén át haladt tovább Cluny felé.

A magyar kapcsolatok első állomásaként ezen az útvonalon Montferrat mutatkozik, ahol már a régebbi kutatások magyar nyomokat láttak. Egy állítólag a provencai aixi levéltárból származó okirat szerint 1030-ban, az Ajtony és Bizánc ellen hadban álló Szent István tiszamenti táborában házassági szerződés jött létre a magyar királynak Theodelinda nevű — állítólagos — leánya és Anzelm saluzzói örgróf fia, Theoto (Teto) között.³⁰ *Pauler Gyula* maga is megállott a Képes krónika vonatkozó adatánál, ahol a montferráti örgrófok családjában Szent István nővére szerepel,³¹ de sem ő, sem *Bresslau*³² nem tudták megtalálni a kapcsolatok valódiságának bizonyítékait.

Amennyiben ilyen kapcsolatok valóban léteztek, úgy azok az Aleramidák sváb rokonságán keresztül mutathatók ki. Nem szólván

³⁰ *Mulletti*: Memorie storiche e diplomatiche apparten. alla città ed ai marchesi di Saluzzo. I. Saluzzo, 1829. 374 l. *Gassera*: Memorie storiche della Piemonte. Accademia di Torino XXXVIII.

³¹ *Pauler* id. m. II. kiadás. I. Budapest, 1899. 414 l.

³² *Bresslau H.*: Konrad II. Jahrbücher des Deutschen Reiches. I. 1879. 381. l. *Bresslau* az aixi okmányt Gaspere Sclavo hamisítványának mondotta.

arról, hogy a család a kenti Berthold angolszász hercegtől (Beroldo il Sassone) vezeti le származását,³³ a 991-ben elhalt Aleram saluzzói örgrófnak két fia — vagy Vilmos örgróf (990—1020) közbeiktatásával — két unokája volt, akik közül Ottó (Odo) Montferrátot, Anzelm Savonát örökölte. Anzelm fiai: Tete, Teotone és Anzelm, egymást követték az örgrófság élén; Tete és Odo fia Henrik montferráti örgróf (megh. 1045) a sváb és szavójai házakkal léptek családi összeköttetésbe. Manfréd turini gróf három leánya közül Berthát Tete savonai gróf, Immulát 1036-ban Ottó sváb herceg, Adelhaidot az 1038-ban elhalt Hermann sváb herceg vette nőül. Ebből azt látjuk, hogy a burgundi házzal rokon Hermann herceg turini házassága ösztönözte Ottó herceget arra, hogy ő is turini kapcsolatokkal erősítse meg a maga helyzetét. Adelhaid 1038-ban özvegyen maradt és előbb Henrik montferráti örgrófnak, annak 1044-ben elkövetkezett halála után pedig Odo vagy Ottó szavójai grófnak lett a felesége. Hozzátehetjük, hogy az ő leánya volt az a Bertha, kit IV. Henrik császár vett nőül, tehát Konrád király háza kezdettől arra törekedett, hogy a svábokat a burgundi rokonságnak ebből a viszonylatából kiszorítsa.

Ma már kétségtelen megállapítást nyert, hogy a szavójai ház Burgundiából vette eredetét.³⁴ Burgundi Ganiernak volt ugyanis unokája Humbert-Umberto gróf, aki Szavója első grófja volt, és akit 993-ban hasonló nevű fia, Fehérkezű Umberto (Umberto Biancamano, 993—1048) követett. Umberto nővére, szavójai Ermengard, második felesége volt III. Rudolf grófnak, akihez 1011-ben ment nőül és ezen az úton lett a burgundi háznak központjává, Gizella magyar királynénak anyai nagynénjévé. Ha ezen az úton térünk vissza Theoteto 1030-diki házasságához, akkor elfogadhatjuk azt, hogy az aix-i oklevél valóban hamis. Talán a házasságra vonatkozólag is hiányozni fognak a további adatok, de az a körülmény, hogy Szent István és Fehérkezű Umberto, Magyarország és Szavója között a burgundi

³³ Gabotto F.: Gli Aleramici. Parte XII. Le origini aleramiche. La linea di Oddone. Rivista di storia, arte, archeologia di Alessandria XXVIII. 1919. Segre A.: Aleramici. Enciclopedia Italiana II. Milano, 1929. 296—97. l.

³⁴ Cognasso F.: Umberto Biancamano. Torino, 1927., Manteyer G.: Les origines de la maison de Savoie en Bourgogne, 910—1060. Mélanges d'archéologie et d'histoire. XIV. Páris, 1900. 363—539. l., Previte-Orton C. W.: The early history of the House of Savoy, 1000—1233. Cambridge, 1912., Renaux C.: Humbert I dit aux Blanches Mains, fondateur de l'État de Savoie et le royaume de Bourgogne à son épouse, 1000—48. Carcassone, 1906. Schiaporelli L.: Il conte Umberto Biancamano fu contestabile di Borgogna? Archivio storico italiano. XXXV. Róma, 1905. A részletekről v. ö. Previte-Orton id. m. 100—24. l.

házon át rokoni viszonylat mutatkozik, alig vonható kétségbe. Umberto maga is Konrád császár ellen fordult és ő nyitotta meg az utat az Itáliába vonuló burgundi rokonság előtt, amelynek keleti oszlopát Szent István alkotta. Itt tehát a kapcsolatoknak újabb felderítése nem látszik kizártnak.

Ilyen homályos kapcsolatok vehetők észre pl. az Itálián keresztül közvetített francia-olasz Bertha-mondában, melyben Florus magyar királynak Bertha nevű leányát Nagy Károly vette nőül és Florusnak volt a fia Szent Márton toursi püspök is. A *Berta de li gran pie*, egy régebbi latin éposz átdolgozása, világosan megjelöli az utat, amely Magyarországból a horvát-szlovén területeken, Velen-cén és Lombardián keresztül Provence felé vezetett, és amelyet feltehetőleg jártak azok, akik a kapcsolatot Magyarországgal fenn kívánták tartani.³⁵ Adanes le Roy éposza (*Berte aus grans pies*) még abból a szempontból is érdekes, hogy a Konrád császárral szövetséget kötött dánokat Magyarország ellenségeiként mutatja be. Mindez főleg a magyar királynak a Karolingok politikai közösségébe való felvételének szempontjából bír fontossággal, de azt is mutatja, milyen mély nyomot hagyott a franciáknál Konrád császár és Nagy Knut szövetezése.³⁶

Itt kell megemlítenünk az araboktól elpusztított Novalese szavójai kolostorból épített bremetii kolostor krónikáját is, amelynek olasz írója ismerni vélte aquitániai Walther és Bertha császárné sírjait. Ebből az általa megörökített hagyományból világossá lesz az összeköttetés a magyar és francia területek között. Bremetiben dolgozták fel Ottó király és burgundi Adelhaid házasságának, a Karoling hagyományokra épített német-római császárság megalapításának történetét.³⁷ Bremeti kolostorának angol kapcsolatai külön említést érdemelnek; Aeldred apátsága legalább is arra mutat, hogy Angliából az egyik útvonal Susán, Novalese és Bremeti mellett vezetett Itália felé.

A Waltharius-mondának szavójai hazája mellett azt is meg kell említenünk, hogy egyrészt Magyarország, Montferrat és Szavója között később is kimutathatók a kapcsolatok, másrészt pedig hogy a szavójai összeköttetés számai Burgundiába is átnyúltak. Manteyer a nélkül, hogy azokban magyar vonatkozásokat vett volna észre, Vienne-re vonatkozólag feltárt adataiban IV. Guigues alboni gróf család-

³⁵ Király id. m. 86. l.

³⁶ U. ott 88. l.

³⁷ Das Chronicon Novalicense. Manitius id. m. II. München, 1923, 294—99. l.

jában okmányyszerűleg kimutat egy Thiberga nevű nőt; Guiguesről megállapítja, hogy Rómában járt, ezt a római utat pedig 996-ban elkövetkezett halálát megelőző évekre kell tennünk. Özvegye, Fredeburga, férjhez ment és férjét Arnoux de Theysnek hívták (1009), ami újabb lehetőséget ad a kutatásra.³⁸ Ezzel vagy egy másik Fredeburgával volt kapcsolatban egy másik Guigues (Vido), akinek Sumfredus nevű fia katalóniai vonatkozásokra emlékeztet, míg ez utóbbinak fia, Ungrin, magyar származásra engedne következtetni.³⁹ Fredeburga érdekében járt közbe III. Rudolf burgundi királynál 1009-ben a király felesége, szavójai Ermengard és ennek fivére, Fehér kezű Umberto szavójai gróf,⁵⁰ tehát itt már egymással kapcsolatban találjuk meg Szavóját és Burgundiát, amely utóbbinak bencései Clunyból állandó összeköttetést tartottak fenn Szavóján és Lombardián keresztül, Velencén át Magyarország felé. IV. Guigues fia és utóda, V. Guigues alboni gróf 1027-ben a római koronázáson is jelen volt; V. Guigues fia, VI. Guigues gróf pedig 1029-ben Vienne birtokán Umberto szavójai gróffal osztozkodott. Ekkor már mindketten Konrád oldalán vdtak, aki előtt Ermengard özvegy királynéval együtt Umberto gróf személyesen tisztelgett Zürichben, mikor az Burgundia megszállása után hazautazott, sőt 1030-ban Guigues leányát, Alixot, Umberto fia, Amadeus szavójai gróf vette nőül. Az alpesi hágók az alboni és szavójai grófok birtokába mentek át.⁴¹

Évtizedekkel azután fordult csak a két gróf ismét Magyarország felé. *Pauler* szerint a szavójai és alboni grófok helyett Ottó Vilmos burgundi gróffal kelt át az Alpokon, ahol Burgundia elterült.

Ottó Vilmos longobard eredetével olasz-germán vért vitt Burgundiába. Egyesek szerint maga Szent Gellért is longobard eredetű volt és a Sagredo családból származott. Gerhardus (Gerardus, franc. Géraud) neve atyja hasonló nevével állott összefüggésben, ő maga pedig abban az időben lépett a bencések közé, amikor aurillaci Gerbert ült a pápai széken, és amikor Velence és az aurillaci bencés Gellért-kolostor között közvetlen kapcsolat állott fenn.⁴² Feltehető-

³⁸ *Manteyer G.*: Les origines du Dauphiné de Viennois. La première race des comtes d'Albon, 843—1228. Gap, 1925. 22. l.

³⁹ U. ott 22. l.

⁴⁰ U. ott 29. l.

⁴¹ U. ott 36. l.

⁴² *Ganshof F. L.*: Un passage de la vie de Saint-Géraud d'Aurillac. Mélanges Iorga. Páris, 1933. 295—307. l. A Gellért név lehetett germán eredetű (*Juhász* id. m. 63—64. l.), de Franciaországban is otthonos volt és a Gerhard Gerardusból is származhatott.

leg Gellért franciaországi küldetése — *apud Galliam constitutus* — sem Párist és az akkori Franciaországot, hanem a Clunytól uralt déli Galliát, esetleg Burgundiát jelentette.

Ezen az útvonalon csempészte Nagy Ottó elől francia területre Adalbert gróftól, Itália királyától (950—61) született kis fiát, Ottó Vilmost, Gerberga, ivreai Berengár király (megh. 966) fiának, Adalbert királynak (megh. 965) özvegye. A gyermek Itáliára való jogát egyetlen atyai örökségként vitte magával, Gerberga pedig igyekezett annak beváltását előmozdítani. Már 972-ben Capet Hugó francia király ifjabbik fiának, Henrik hercegnek (megh. 1002) nyújtotta kezét, tehát sógornőjévé lett Róbert francia királynak, az ő útján pedig burgundi Berthának, III. Rudolf király nővérének. Nagyon távoli lehet tehát az a családi kapcsolat, amely Szent István és Ottó Vilmos között megállapítható; hacsak azt nem tesszük hozzá, hogy mindketten a burgundi rokonság keretén belül találkoztak. Ha tovább megyünk a kutatásban, akkor úgy látjuk, hogy Gerbergával együtt francia földön élt első férjének, Adalbert királynak nővére, Rozália-Zsuzsanna is, aki 968-ban II. Arnulf flandriai grófnak (965—88), majd Róbert francia királynak nyújtotta kezét. Gerberga tehát sorát a francia királyhoz fűzte és így érthető, hogy miután férje, Henrik, burgundi herceg volt, az ettől örökbe fogadott Ottó Vilmos számára Besançon székhellyel egy burgundi grófságot (Franche Comté) állítottak fel. Nem érdektelen hozzátennünk, hogy Adalbert király és Rozália-Zsuzsanna fivére, Konrád, Ivrea örgrófja maradt.

Az 1027-ben elhalt Ottó Vilmosnak, akit *Pauler Gyula* Szent Istvánnal kapcsolatba hoz, de akinek rokonságát alig ismerhette olyan behatóan, mint az alább következik, négy gyermeke maradt. Rainald-Renaud fia (megh. 1057) Alice-Judith normandiai hercegnőt vette feleségül. Leányai közül Ágnes 1019-ben V. Vilmos aquitániai hercegnek nyújtotta kezét és így könnyebben érthető az, hogy miért állott az 1025-diki lombardiai vállalkozás élére az aquitániai herceg. Vilmos herceg halála (1030) után Ágnes Anjou Gottfried grófnak (megh. 1060) lett a felesége, tehát ezen az úton már az északfrancia területekre érkezünk. Ugyanott nyújtotta kezét Landrynak, Nevers grófjának (megh. 1028), Mathild burgundi grófnő is, míg a harmadik nővér, Gerberga, III. Vilmos provencai grófnak (992—1018) lett a felesége. Tőle született fia, Fulko-Bertrand Vilmos követte atyját Provence birtokában (1018—50).

A fentiek alapján tehát az Ottó Vilmossal fennállott esetleges rokoni kapcsolat Velence—Lombardia—Szavója útvonalán vezetett francia területre és nyílt szét Aquitánia, Franciaország, Anjou, Nor-

mandia és Flandria irányában. Ezekkel a területekkel az eddigi adatok szerint csak azoknak a zarándokoknak az útján volt meg az összeköttetés, akik Magyarországon át utaztak a Szentföldre. Ilyen adatokkal rendelkezünk Angoulême grófjáról, aki a Magyarországon átvezető „Nagy Károly útján” utazott kelet felé. Vilmos gróf azt hitte, hogy előtte senki sem járt Magyarországon,⁴³ amit valószínűleg akként kell érteni, hogy az ő vidékéről még senki sem szánta rá magát ilyen útra. Fontosabb az, hogy Vilmos gróf az Anjou családba nősült, amely akkor a Kapetingoknál nagyobb összeköttetésekkel rendelkezett. Jó Fulko anjoui gróf unokái közül Fulko Nerra gróf (987—1040) Franciaország egyik legnagyobb hűbérura volt; ennek a Fulko Nerrának nővérét, Anjou Gerbergát vette nőül II. Taillafer Vilmos angoulêmei gróf (988—1028). Jó Fulko leánya, Adelhaid (ismertebb nevén Anjou Alix vagy Anjou Blanka), először toulousei Istvánnak, Gévaudan grófjának volt a felesége; azután Karoling Lajos francia királynak (979—81); attól elválva arles-i II. Vilmos provençei grófnak lett a felesége. Itt az Anjouk dél felé való terjeszkedésével állunk szemben; aminek magyar szempontból való fontosságát az adja meg, hogy Szent István családjának nyugati kapcsolataiban többször merülnek fel olyan nevek, amelyek azon a területen fordultak elő és amely területek felé a XI. század elején az Anjouk terjeszkedtek. Ami az Anjoukkal kapcsolatban fontos, az Anjou és Angoulême grófságok hatalma és a délen kiháló nagy hűbéri házak felé való terjeszkedésük, Magyarországgal megnyilvánult összeköttetésük volt. Ezekről az angevin-francia területekről jött Magyarországra tours-i Szent Márton különös tisztelete és jöttek létre azok a nagyszámú legendák, amelyek a magyar királyról és fiáról — Szent Istvánról és Imréről — szólnak.

Szavója és Albon grófságok felől nemcsak a burgundiai királyság, a burgundiai grófság és a burgundiai hercegség felé nyílt meg az út, hanem dél felé, Arelatum és Provence, Aquitánia és Katalónia irányában is.

Két fonál vezet bennünket a ponentei góth-latin területek felé: a clunyóta bencések politikai működése és az arelatumi birodalom varázsa, melynek elnyerése után Gallia és Germánia uralkodói vágytak.

⁴³ „ante eum per illas partes nullus praeterierat.” Heyd W.: Histoire du commerce de Levant. I. Leipzig, 1885. (IV. kiadás, 1936.). 83. l. A Szent Istvántól neki adott ajándékokról Dictionnaire de biographie française. II. Páris, 1936. 1199. l.

Cluny mandátumát a partvidéken a marseillei bencések — Szent Viktor apátsága — vették át, akik a visszavonuló arabok nyomán egyre hatalmasabb arányokban terjeszkedtek nyugat felé.⁴⁴

Arelatum voltaképen azt a középső birodalmat jelentette, amely Gallia és Germánia, Nyugati és Keleti Frankónia között, a 843-diki verduni szerződésben akként alakult meg, hogy birtokosa egyben a császári méltóságot is megtartotta. Németalföld, Lotharingia, Burgundia, Provence és Itália voltak ennek a birodalomnak részei és III. Vak Lajos volt az utolsó Karoling, aki ezen a területen a császári címet viselte. Az ő oldalán lett Hugó arlesi és viennei gróf, Bertha tusciai örgróf fia, 926-ban Itália királyává. Később Rudolf burgundi király özvegyét vette, annak leányát, Adelhaidot, pedig fiával, Lothárral vétette feleségül. Mostohafiától, Konrádtól, burgundi királyságát akarta megszerezni és akkor Burgundia, Provence és Itália birtokából hatalmas birodalom alakult volna. Hugó azonban 947-ben elhalt, szintén elhalt fiának özvegyét, Adelhaid Karoling hercegnőt pedig a német király, Nagy Ottó vette feleségül. Így került az arelatumi örökség a burgundi király kezébe, míg a burgundi királyság várományosává, Adelhaid családja után, a német királyok lettek. Adelhaid halála 999-ben és III. Ottó császár halála 1002-ben új helyzetet teremtettek, mert a gyöngye III. Rudolf burgundi király kezéből Arelatum birtoka kihullni készült. Nyugatról a francia rokonok — főleg Berengár itáliai király fia, Ottó-Vilmos burgundi gróf, Rudolf hűbérese, — keletről II. Henrik császár jelentkeztek az arelatumi örökségért. 1006-ban Basel város került német kézbe, 1016-ban Henrik a burgundi királyság általános örökösévé lett, 1024-ben ez örökség utódára, Konrádra szállott át, aki Burgundiát 1034-ben megszállotta és augusztus 1-én Genfben annak a német királyságba való bekebelezését mondta ki. Arelatum német kézbe, Magyarország ottani barátai Konrád rendelkezése alá kerültek.

Ma már késő volna felvetni azt a kérdést, hogy Burgundia birtokához kinek volt abban az időben több joga. De ha német szakemberek a vonatkozó források alapján maguk is elismerik azt, hogy III. Rudolf birtokai örökjogon Eudesre, Blois, Champagne grófjára szállhattak volna, mert a gróf anyja, burgundi Bertha, III. Rudolf nővére volt; vagy pedig Ernő sváb hercegre, aki Gizella bur-

⁴⁴ E terjeszkedés történetét adta *Schmid P.*: Die Entstehung des Marseiller Kirchenstaats. Archiv für Urkundenforschung. X. Berlin, 1928. 176—207. 1.

⁴⁵ A részletekről *Grieser R.*: Das Arelat in der europäischen Politik von der Mitte des X. bis zum Ausgange des XIV. Jahrhunderts. Jena, 1925. és *Hofmeister A.*: Deutschland und Burgund im früheren Mittelalter. Leipzig, 1914.

gundi hercegnőnek, Rudolf unokahugának volt a fia,⁴⁶ úgy valóban különös, ha elfelejtjük azt, hogy Ernővel egy vonalban Szent István fia, Imre herceg állott. Konrád császár éppen azért állította előtérbe az 1016-diki strassburgi és 1018-diki mainzi megállapodások államszerződési jellegét, mert elkerülni törekedett azoknak az öröklési jogigényeknek figyelembe vételét, amelyekért Ottó-Vilmos burgundi gróf 1027-ben elkövetkezett haláláig harcolt, Eudes pedig 1037-ben Verdunnél esett el. Ha Ernő sváb herceg felkeléseit (1025—30) ezekkel a jogigényekkel hozzák kapcsolatba, úgy semmi ok nem forog fenn arra, hogy III. Rudolf magyar örökösait legalább azon vonalba ne állítsuk, amelyben távolabbi rokonait elhelyezték. Ha pedig Ernő sváb herceg, aki 1030-ban lázadóként esett el, a maga reményeit Eudes bloisi gróf beavatkozására építette, tehát a nyugati rokonokhoz fordult, akkor Konrádnak ezek ellen vívott harcát éppen úgy örökösdési háborúnak tekinthetnénk, mint a Szent István ellen vívott hadjáratot.⁴⁷ Eudes hadjáratai, melyeket arlesi Konstancia francia anyakirályné is támogatott és amelyek alatt Arelatum (Burgundia és Provence) rendjei hozzá a legitimitás jogán csatlakoztak, a német megszállás után eredménytelenül végződtek; Eudes maga Gozelo lotharingiai herceg ellenében maradt a csatatéren.

Arelatum — Burgundia, Provence és Itália — Konrád kezén maradt és Szent István halálakor, 1038-ban lett Burgundia királyává Konrád fia, Henrik herceg, a későbbi III. Henrik császár.

A Magyarországtól így elvágott és az Alpoktól a Pyreneusokig terjedő terület uralkodóházainak ha nem bölcsője, de központja eredetileg Auvergne volt. Ott, vagy annak nyugati rokonságában keresendő az a Pons, akit Szent István családjával összeköttetésbe szoktak hozni. Az auvergnei genealógiai útvesztőből azonban alig, vagy csak nehezen hámozható ki az az ág, amelyről magyar családi kapcsolat volna megállapítható.⁴⁸

⁴⁶ Grieser id. m. 10. l. Wipo történelmi műve alapján. Hofmeister id. m. 70—71. l.

⁴⁷ Grieser id. m. 12. l.

⁴⁸ Az auvergnei történelemre vonatkozó okmányok regestáit *Chevalier Ulysses* kanonok gyűjtötte össze: *Regeste dauphinois*. 6 kötet. Valence, 1913—23. A terjedelmes és nagyszámú irodalom a régebbi anyagot foglalja össze. — Aquitánia története nincsen megírva, csak Poitou grófságé. V. ö. *Auber Ch.*: *Histoire générale de Poitou*. 9 kötet. Párizs, 1885—93. és különösen *Richard A.*: *Histoire des comtes de Poitou, 778—1204*. 2 kötet. Párizs, 1903. A Karoling legitimitásról *Auzias L.*: *L'origine carolingienne des ducs féodaux d'Aquitaine et des rois capétiens*. *Revue historique* CLXXIII. Párizs, 1934. 91—101. l.

Így találjuk életben Szent István korában a toulousei grófok ágából III. Taillafer Vilmost (950—1037), akinek második felesége provençei Emma, Boso arlesi gróf unokája volt. III. Vilmos atyai nagybátyjainak, Raymondnak és Istvánnak leszármazottai közül Szent István idejében éltek II. Pons, Toulouse és Rouergue grófja (985—96) és Liegard (megh. 988), aki Borel barcelónai grófnak lett a felesége; István gyermekei közül Anjou Alixtól⁴⁰ született fia, Pons, Gévaudan grófja, ki Tetberga (Theotberga) forezi grófnőt vette feleségül, és akivel Forezt örökölte, Filippa, Vilmos auvergnei gróf felesége és végül arlesi Konstancia, ki Róbert oldalán francia királyné volt. Pons gyermekei közül Vilmos Auvergne, István Rouergue és Pons Gévaudan grófjaivá lettek. Tudott dolog az, hogy Cluny kolostorát auvergnei területen alapította meg 910-ben Jámbor Lajos auvergnei gróf; a clunyóta szerzetesek között az első évszázadban igen sok volt az auvergnei, burgundi származású. Jámbor Lajos nővérét, Adelindát, a carcassonei gróf vette feleségül és ezen az úton már a X. század elején megkezdődtek Cluny kapcsolatai a franciaspanyol területekkel. Ugyanakkor az auvergnei Aurillaccal, ahonnan Gerbert-Szilveszter származott, Lombardiának és Velencének élénk kapcsolatai voltak.

A Marseille mögött fekvő toulousei grófság hűbérurai Aquitánia hercegei voltak. Ide is behatolt az auvergnei rokonság, amelynek nyomait a spanyol vidékekig megtaláljuk. Aquitánia és Auvergne házainak története azonban még mai napig sincs olyan részletesen felkutatva, hogy abban a magyar kapcsolatokat könnyen megtalálhassunk. Mindössze annyit állapíthatunk meg, hogy a francia Kapetingok, Aquitánia hercegei, Anjou és Barcelona grófi házai minden irányból Auvergne felé törekedtek; ott tehát erős karolingi hagyományoknak vagy örökösöknek kellett uralkodniuk. István gévaudani gróf özvegyét 979-ben maga Karoling V. Lajos vette nőül; unokahúgát Borel barcelónai gróf, III. Vilmos aquitániai herceg lenyát pedig Capet Hugó. Ezekben a vonatkozásokban a francia kutatók eredményeként új kapcsolatok felderítése remélhető.

Auvergne ura Szent István idejében III. Pons-Raymond gróf (985—96) és ennek fia, III. Taillafer Vilmos gróf (996—1045) voltak. Vilmos gróf először Anjou Fulko Nerra nővérét, Arsindát vette nőül; fivére, Raymond, Rodez grófja volt és itt vezetett az út Aquitániából

⁴⁰ Anjou Alix, Fulko gróf és Gerberga leánya (megh. 1026), először István gévaudani grófnak volt a felesége, azután két-három éven át Franciaország királynéja volt, végül 986-ban Vilmos provençei grófnak lett a felesége. Az ő gyermekük volt arlesi Konstancia francia királyné. *Manteyer* id. m. 31. l.

Auvergne felé. Nagynénje, Liegard, Borel barcelónai grófnak nyújtotta kezét; Liegard halála után viszont Borel az auvergnei Aimeridist vette feleségül, tehát Auvergneből Toulouse grófságon át vezetett az út Katalónia felé. Arra ment egykor Gerbert is, aki Auvergneben született és Aquitánián keresztül jutott spanyol földre.

Aquitánia hercegeének hatalma ebben az időben a francia királyét jelentékenyen meghaladta, mert III. Vilmos herceg (935—63) egyben Auvergne ura is volt, birtokai a spanyol határtól az Alpokig terjedtek. Ő szerezte meg a poitoui grófságot is, elsőnek véve fel a poitoui grófi címet. Mint I. Vilmos poitoui gróf hatalmát észak felé terjesztette ki és így került rokonai kapcsolatba Páris, Anjou és Normandia fejedelmeivel. Ő maga normandiai Adélt, fia, IV. Vaskarú Vilmos pedig bloisi Emmát vette feleségül. Ennek volt a fia V. Nagy Vilmos aquitániai herceg — III. Vilmos poitoui gróf (993—1030), Szent István kortársa, kivel részletesebben kell foglalkoznunk.

Nagy Vilmos ugyanazokkal a clunyóta papokkal barátkozott, akikkel Szent István levelezett. Ismerte Odilo apátot, mert ő maga unokája volt annak a Vilmos hercegnek, aki Clunyt megalapította; támogatta chartresi Fulbertet; évente Rómába zarándokolt, ahol az aquitániai Gerbert volt a pápa, és ahol Szent Istvánnak is voltak összeköttetései. Ő maga is Burgundia felé orientálódott. 1019-ben Ottó Vilmos burgundi grófnak nála sokkal fiatalabb leányát, Ágnest vette nőül, aki szülei révén a Karolingoktól származott, és aki neki Lombardia megszerzésére hozott jogcímet. Első felesége, a provençei Almodis nyitotta meg az utat Itália felé; a harmadik, ivreai Ágnes, vezette őt 1025-ben a szövetséges csapatok élén Lombardiába. Ugyanakkor, amikor Konrád császár Magyarországot a nyugattól elzárta, Szent István udvarában abban reménykedtek, hogy a nyugatiak átöröközik a német hatalom vasfalát és a Karolingok örökösei Burgundián keresztül szabadulást hoznak.

Gizella magyar királyné fivérével, Henrik császárral együtt, burgundi Adelhaid császárné neveltjei voltak és azok az emberek, akikkel Szent István kapcsolatban volt, Burgundiából, Aquitániából származtak. Aquitániával tehát — Szavóján, Auvergne grófságon, Burgundián keresztül — közvetlen volt az összeköttetés. Nem lehetetlen, hogy Imre neve is onnan származott. Mert a *Henricus* név, amellyel a német források és azok alapján a magyar történetírók illetik, távolabb áll az Imre névtől, mint áll az aquitániai *Aimerich* és *Eimerich* név. Mindenesetre nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy Imre herceget általában a *Henricus* névvel illették; de nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, hogy az Imre — és nem a Henrik —

név nem a német császárral való rokonság, hanem az aquitániai öszszeköttetések útján került Magyarországba. Ezt mutatja egyébként az is, hogy az aquitániai troubadourok később Imre magyar királyt az előttük ismerős Imre, de nem Henricus név útján magokénak tekintették.⁵⁰

A Földközi tenger partvidékét gyors ütemben hódították meg akkor az arabok, akik a Levante felől Bizáncot, Szicília felől Rómát, Hispánián keresztül a galliai területeket fenyegették. A történelmi földrajz megállapításai a moszlim arab világot sokkal közelebb hozták a középkori Európa civilizációjához, mint ahogyan azt eddig tanították.⁵¹ Ma már egy arab Európát különböztetnek meg, amely az antik világ hagyományait átvéve nem állott messze a görög-latin műveltségtől, amelyen a középkori Európa felépült; sőt a klasszikus műveltség emlékeit nem egy viszonylatban az utóbbinál is jobban megőrizte.⁵² Az, ami a korabeli Európa ellenállását az arabok ellen kihívta, nem annyira vallási ellentét, mint az a pusztítás volt, amelynek a spanyol-francia területek áldozatul estek; amelynek következménye a keresztény egyház pusztulása volt, és amely pusztulás megállítása Cluny papjai a magyarok erejét kívánták felhasználni.

Ugyanígy eltolódtak a felfogások az iszlám elleni küzdelem kezdetének megállapítása iránt is. Mert amint az arab hódítás hulláma Burgundia felé közeledett, Cluny papjai állottak elére annak a mozgalomnak, amely Szent István idejében a keresztes hadjárat gondolatának létet adott.⁵³ Ebben a tekintetben alig oszthatjuk azt a felfogást, hogy a keresztes háború gondolata csak a XI. század második felében született meg, mert Cluny a délgalliai arab pusztítások hatása következtében kezdettől a támadás, visszahódítás és felszabadítás gondolatát képviselte. Éppen ezért alig lehet, nem is kell messzebb mennünk Szilveszter pápánál, aki Katalóniában tanult, közvetlenül ismerte az arabokat, szemtanúja volt az ellenük indított első had-

⁵⁰ *Bergomensis Jacopus Philippus* olasz írónál a XV. század végén is előfordul egy *Himericus* nevű király (Nouissime historiarum omnium repercussiones. *Apponyi S. gróf*: Hungarica. III. 1. München, 1925. 50. l. 1598. szám).

⁵¹ Ezt a felfogást fejtette ki *Moss B. L.*: *The birth of the Middle Ages*, 395—814. Oxford, 1935 című munkájában.

⁵² *East G.*: *An historical geography of Europe*. London, 1935. IX., Arab Europe in the Middle Ages 186—211. l.

⁵³ A spanyol-francia keresztes hadjáratok története mindaddig megírva nincsen. Vázlatos áttekintést nyújtott *Idoate V. G. P.*: *Navarra y las crusadas des de fines el siglo VIII hasta mediados del XIV*. Pamplona, 1932. További részletekről *Erdmann C.*: *Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens*. Stuttgart, 1935. 88. és köv. ll.

járatoknak és maga hívta fel a keresztény fejedelmeket az iszlám elleni hadjáratra.⁵⁴ Szent Odilo apát levelezése különösen gazdag a vonatkozó adatokban; aminthogy Cluny és Marseille bencései maguk látszottak irányítani a felszabadító háborút⁵⁵

Nem is képzelhető másként, mint hogy a spanyolok — Katalóniában éppen úgy, mint Navarrában — az arab veszedelem növekedésével arányban mind szorosabban símultak a franciákhoz, akikről segítséget vártak. Barcelona kifosztása 985-ben Almanzortól egyenesen Aquitánia és Franciaország segítségére utalta Borel grófot, aki ugyanakkor Cluny és Róma támogatásához is folyamodott és ebben a viszonylatban jelent meg Katalóniában aurillaci Gerbert is.⁵⁶ Ugyanígy támadta meg Almanzor északon Compostelát, ahová egy-más után jöttek a francia zarándokok, sőt Itáliából és talán Magyarországból is jöttek látogatók. Almanzor 997. augusztus 11-dikén vonult be lovasságával és egy hétig maradt ott, de Szent Jakab apostol sírjához őrseget állított és azt nem engedte bántalmazni.⁵⁷ Az esemény híre az ismert világot bejárta és Clunyon keresztül mindazon országokba, talán a magyar udvarba is eljutott, amelyek azzal összeköttetésben állottak. A navarrai és kasztíliai fejedelmek a spanyol krónikák szerint még 998-ban ellene vonultak és Almanzor a csatában kapott sebtől pusztult el.⁵⁸ Halála után a nyugati kalifátus hanyatlani kezdett és 1031-ben összeomlott.

Az első előretörés Katalónia irányában volt észlelhető, Ott a francia befolyás, főleg egyházi téren, egyenes vonalban érvényesült az Alpok, tehát Auvergne és Provence vonalától Barcelona irányában, amelynek vidéke hosszú ideig francia befolyás alatt állott. A francia-spanyol határvidék, a Karolingoktól uralt *Marca Hispanica* felbomlása folytán alakult grófságok közül a barcelónai grófok házá-

⁵⁴ Erdmann C.: id m. 102. és köv. ll., és Die Aufrufe Gerberts und Sergius IV für das Heilige Land. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken. XXIII, Róma, 1932. 1—23. l.

⁵⁵ Ezzel ellentétet állást foglal el Erdmann (id. m. 61—62. l.), de nyilvánvaló félreértésből esik túlzásba.

⁵⁶ A részletekről Kehr P.: Das Papsttum und der katalanische Prinzipat bis zur Vereinigung mit Arragonien. Berlin, 1926. 11. és köv. ll., Soldevila F.: Historia de Catalunya. I. Barcelona, 1934. 62—67. l.

⁵⁷ Dozy—Stokes: Spanish Islam. London, 1913. 519. l.

⁵⁸ Altamira y Creven R. közlése: Cambridge Medieval History. III. Cambridge, 1924. 426. l.

⁵⁹ Történetét megírta Denk O.: Die Grafen von Barcelona von Wifrid I bis Ramon Berenguer IV. München, 1888.

nak, családjának⁶⁰ Szent István idejében két ága virágzott: az urgeli grófoké, akiknek feje, II. Borel (954—93), Barcelona, Carcassone, Gerona, Urgel és Vich grófságokat együtt bírta,⁶¹ és a cerdagneibesalui grófoké, akiknek élén akkor Oliba Cabreta állott (967—90). Borel gróf 967-ben megjelent Aurillacban és onnan vitte haza feleségül Ledgard (Lietgard) auvergnei grófnőt. Vele ment aurillaci Gerbert is, aki attól kezdve Borel udvarában végezte tanulmányait. Mivel francia földről Compostelába Besalun át vezetett az út, Katalónián keresztül vonultak a francia zarándokok nyugat felé.⁶² Az a Guarinus apát (969—93), aki Orseolo Péter dogét 979-ben a cuxai bencés kolostorba kísérte, maga is katalóniai ember volt.⁶³ Ha hozzátesszük, hogy Szent Romuald is megfordult Cuxában, és hogy később Magyarországra készült, majd Monte Cassinóba utazott, akkor alig lehet szabadulnunk attól a feltevéstől, hogy Szent István is belekapcsolódott a clunyóta bencések úthálózatába, mely Pannonhalmáról Velencén át Monte Cassinóba, Velencéből Auvergne, Aquitánia és Katalónia felé vezetett. Ma már ebben a tekintetben kimerítő forrásmunkák állnak rendelkezésünkre,⁶⁴ amelyek legalább is azt bizonyítják, hogy milyen élénk volt az összeköttetés Katalónia, Franciaország és Velence között; aminthogy Katalóniából indult el Gerbert⁶⁵ a francia királyok és a német császárok udvarain át Róma felé, ahonnan Szent Istvánnak királyi koronát küldött. Miután Guarinus

⁶⁰ Erről *Kehr P.*: Das Papsttum und der katalanische Prinzipat bis zur Vereinigung mit Aragon. Berlin, 1926. Das Papsttum und die Königreiche Navarra und Aragon bis zur Mitte des XII. Jahrhunderts. Berlin, 1928.

⁶¹ Borel gróf kétszer nősült. Első felesége, Liegard halála (988) után István gévaudani gróf és Anjou Alix leányát, Aimerudist vette nőül. Férje halála (993) után hazatért Auvergne-ba. Ott Roubaud provence-i grófnak, Boreltől született leánya, barcelonai Aldria pedig III. Rudolf burgundi királynak lett a felesége. *Manteyer* id. m. 35—36. l.

⁶² *Bédier J.*: Les légendes épiques. I. Párizs, 1925. 366—69., 416—17., III. 88—91. l. A *Marca Hispanica* néven ismert nagyobb terület spanyol és francia nyelvterületre terjedt.

⁶³ Gari, Varinus, Guarinus „uno de los hombres más eminentes de Catalunya”. *Ballesteros y Beretta A.*: Historia de España y de la civilización española. II. Madrid, 1920. 708—9. l. — Orseolóról a Vita Beati Petri Urseoli Ducis Venet. *Muratorini*: Antiquitates Italicae medii aevi. III. Turin, 1740. 584. l.

⁶⁴ *Monsalvat ge y Fossas F.*: Colección diplomática del Condado de Besalu. Noticias históricas XI—XIII., XV. és XIX. kötetek. 1900 és köv.

⁶⁵ Gerbert katalóniai szerepléséről *Gainet*: Le voyage de Gerbert en Espagne. Séances et Travaux de l'Académie de Reims. XV. Reims, 1852 218. l. *Nicolau d'Olwer*: Gerbert (Silvestre II) i la cultura catalana del siglo X. Estudis Universitaris Catalans. IV. Barcelona, 1910., La littérature latine au Xe siècle. Párizs, 1932.

cuxai apátot ismerte, aki szintén megfordult Aurillacban, és aki később a német udvarból hívta őt vissza Katalóniába, feltehető, hogy a katalóniai Guarinus apát, aurillaci Gerbert, Orseolo Péter doge, Szent Romuald voltak azok, akik a clunyóta francia-olasz térítőket Magyarország felé indították: ez magában véve is megmagyarázza Katalónia magyar kapcsolatainak fontosságát.

Politikai szempontból talán ennél is fontosabb volt, hogy a cuxai kolostorban élt és ott később apáttá lett Oliba Cabreta cerdagnei gróf, aki Orseolo Péter halála után Monte Cassinóba költözött át. Oliba Cabreta fiai közül Wifred Cerdagne, Taillafer Bernát Besalu grófságot örökölte, Oliba pedig 1008-ban Ripoll apátjává, majd Vich püspökévé lett (1018—46). Taillafer Bernát (Bernardo Tallafero) gróf, akiben egyesek Szent István fiát vélték látni, és akinek Tota vagy Tote asszony volt a felesége, személyesen jelent meg Rómában VIII. Benedek pápa előtt és arra bírta a Szentszéket, hogy Besalu és Cerdagne grófságokból külön püspökséget alapítson és azt az ő családjában tegye örökletessé. A besalui püspökséget 1017-ben valóban felállították, de a családnak hosszú időn át a narbonnei érsekség is birtokában volt, tehát a barcelonai grófi ház francia területen kiterjedt befolyással rendelkezett, mert Besalu jogköre Gallia és Hispánia területére kiterjedt.⁶⁷ Ha hozzátesszük, hogy Borel barcelonai gróf auvergnei feleségének halála után Anjou Aimeudist, a provençei gróf özvegyét vette nőül, akkor befolyását és összeköttetéseit az Alpokig megállapíthatjuk. Semmi kétség nem forog fenn tehát aziránt, hogy Katalónia és Magyarország között összeköttetés állapítható meg.

Borel grófnál egy pillanatra még meg kell állanunk, mert az Auvergne és Róma felé vezető útvonalon nem ok nélkül sejtettek magyar kapcsolatokat.⁶⁸ Ő maga 970-ben Gerbert kíséretében utazott

⁶⁶ *Font F.*: La bénédiction de Roussillon. Notice sur Saint Pierre Urséolo, doge de Venise, roi de Dalmatie et de Croatie et religieux du couvent Saint Michel de Cuxa. Perpignan, 1863. *Tolra H.*: Saint Pierre Orseolo, doge de Venise, puis bénédictin du monastère de Saint-Michel de Cuxa en Roussillon, sa vie et son temps, 928—87. Párizs, 1897. Hamvainak hazaszállításáról *Mas-Latrie L.*: Translation des reliques du doge Pierre Orseolo de France à Venise. Nogent-le-Rotrou, 1879.

⁶⁷ Kloster- und Grenzpolitik in Katalonien-Aragonien während des Mittelalters. Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens. I. 3. Münster, 1931. 141—64. l., *Vincke J.*: Staat und Kirche in Katalonien und Aragonien während des Mittelalters. I. kötet. Münster, 1931. 356—57. l.

⁶⁸ *Miret y Sans J.*: La casa condal de Urgell en Provenza, Boletín de la Real Academia de Buenas Letras II. Barcelona 1903—04. 32—50. l., La expansión y dominación catalan en los pueblos de la Galia meridional. Barcelona, 1900.

Rómába és így kapott Gerbert meghívást a reimsi iskola vezetésére (972—81). Borel grófnak auvergnei Liedgardtól született fia és utóda, III. Borel (Raymond, 993—1017), Barcelona és Carcassone grófja, már szorosabb összeköttetésben volt a burgundi rokonokkal is. Ez a Borel-Ramon gróf, aki Roger carcassonei gróf ünnepelt szépségű leányát, Ermesindát vette nőül, maga kereste fel, Urgel grófjával együtt, Rómában Szilveszter pápát, hogy főleg a mórok ellen segítséget kérjen.⁶⁹

Semmi kétség nem fér ahhoz, hogy a Rómába járás azzal a segítséggel volt összefüggésben, amit Barcelonában a Szentszéktől, de főként a Katalóniában jól ismert és érte lelkesedő Szilveszter pápától vártak. Barcelona és Róma között feküdtek azonban mindazok a francia területek — Aquitánia, Toulouse, Auvergne, Provence és Burgundia —, ahonnan a barcelónai grófok az erkölcsi támogatáson kívül katonai segítséget is vártak.

Az elmondottakban jelentkező útvonalon többen eltévedtek már Magyarország és Barcelona között. Többek között a *Chanson de Roland* is, amely Florent-Floire királynak, a pannóniai Szent Márton atyjának szülőhelyét spanyol földre tette.⁷⁰ Wertner Mór Orseolo Péter származását kutatva sorravette a közbenső területeken végzett kutatásokat.⁷¹ Thuróczi János Péter királyt a régi burgundi házból származtatta; miután azonban ez már a VI. században kihalt, feltehetőleg az új Burgundiával tévesztette össze. Burgundiába követte őt Ransano Péter is. Eckard János György (1674—1730) hozta össze Pétert Ottó-Vilmos burgundi gróf családjával; Hübner hozzá-

⁶⁹ Vals-Soldevilla: Historia de Catalunya. I. Barcelona, 1922. 120—22. l. — Az urgeli grófok egyébként gyakran megfordultak Rómában. Így II. Borel fia, I. Ermengol urgali gróf 998-ban III. Ottó védeneként vett részt a római zsinaton; 1001-ben ismét Rómában volt, 1010-ben a mórok ellen esett el. Fia, II. Ermengol gróf Borel-Ramon védeneként zarándokolt Jeruzsálembe (megh. 1038). Zarándok Ermengol (*Ermengol al Pelegri*) családjának története tehát éppen úgy közelebbi megvilágításra vár, mint Bernát besalui grófé, akiben Szent István fiát sejtik, bár a vonatkozó genealógiai megállapítások szerint Bernát gróf Oliba Cabretának volt a fia, tehát nem hozható össze a szász Billungokkal, amint azt Wertner Mór hitte. — 1012-ben Aymeric rodai püspök járt Rómában VIII. Benedek pápánál az urgeli püspökség ügyében. Vele volt a provençei Maguelonne püspöke, valamint Borel vichi püspök. Baudrillart A.: Dictionnaire d'histoire et de géographie. VI. 1294—95. l.

⁷⁰ Itt van meg a kapcsolat Szent Márton legendái, a Karoling legendakör és a *chanson de geste* mondavilága (Floire et Blanche-flor) között.

⁷¹ Wertner M.: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek, 1892. 61—75., 98—102. l.

tette, hogy Szent Istvánnak Gizella nevű nővére volt a Thuróczitól említett burgundi Ottó-Vilmos felesége. *Aloldus* úgy tudta, hogy ez a Gizella magyar hercegnő Vilmos poitou grófhoz ment férjhez és Péter az ő gyermekük volt. *Luczenbacher* szerint (1830) viszont Orseolo Péter III. Pons leányát vette nőül. Láttuk, hogy István toulousei grófnak három gyermeke volt: Pons gévaudani és forezi gróf (1010), Bertrand és Gizella. Pons gévaudani gróf és Theotberga fiai voltak: István (megh. 1035) és Pons gévaudani gróf. A régebbi történetírók tehát az auvergnei útvonalon át haladtak Barcelona felé.

Ott Borel-Ramont 1018-ban kiskorú fia, Ramon-Berenguer el Curvo (Raymond-Berengar le Bossu) követte a trónon. A mórok miatt aggódó özvegy, carcassonei Ermesinda, fia védelmére Aquitániából, Burgundiából kért segítséget. A Berengarius név egyébként lombardiai eredetet is mutat és egyenessé teszi a vonalat Velence és Barcelona között. A középpont ezúttal is Auvergne volt. III. Raymond, Gévaudan és Rouergue grófja (961—1010), Borel gróf segítségével küldte csapatait. Gévaudant akkor szerezte meg a toulousei házból származó István és Anjou Alix fia, Pons, kinek nővérei közül Philippa VI. Vilmos auvergnei grófhoz, Almodis pedig V. Vilmos aquitániai herceghez ment feleségül. A felsorolt nevek tehát nem ismeretlenek azokban a feltevésekben, amelyek Szent István családját Galliába vitték.

Egy másik útvonal ugyanabban az időben Burgundiából és a középfrancia területekről Aquitánián keresztül Kasztília felé állapítható meg.

A burgundi rokonság fejének francia területen Eudes (Odo) bloisi grófot, burgundi Bertha fiát tekintették, akinek hatalma Páris királyáét jelentékenyen meghaladta. Feltehetőleg azért igyekezett Kapeting Róbert Evdesnek özvegyé lett anyját feleségévé tenni, hogy Burgundiára igényt támaszthasson. Azért vette feleségül auvergnei Ermengardot is, hogy a Karolingok családjával szerzett összeköttetések útján birodalmának jövőjét dél felé keresse. A francia királyság és a Német Birodalom közt fekvő Blois és Champagne vidékéről a burgundi hercegségen és grófságon át vezetett az út Arelatum és Provence felé, amerre Odo igyekezett. Ő is burgundi rokonságra építette reményeit és ezeket a reményeket is II. Konrád tette tönkre. Mert voltaképen Odo előnyomulása volt az — a provençei oklevelek már Burgundia királyának nevezték őt —, ami Konrádot Burgundia gyors megszállására kényszerítette. A továbbiaktól azonban a császár is tartózkodott. Inkább Henrik francia királynak, Jámbor Róbert fiának szövetségét szorgalmazta Blois ellen. Brun

touli püspök vette fel a tárgyalást Henrikkel és még 1033 tavasszal összehozta őket a Maas folyó mellett, Charlevillenél. Henriknek a császár leányával, Mathild hercegnővel történt eljegyzését az első francia-német szövetségnek tekinthetjük. Henrik szívesen fogadta ezt, mert nagy hűbéreseivel szemben a római császárra és német birodalmára támaszkodhatott, ez utóbbinak határai pedig Páris és Blois határain futottak végig. Konrád arról is gondoskodott, hogy Blois ellen hatalmas bástyává alakítsa át Lotharingiát, amelynek hercegei az 1024-diki királyválasztás alkalmával ellene foglaltak állást.

Lotharingia eredetileg a frank és német birodalmak választóvonalán alakult fejedelemség volt, amely a Karolingok kihalása után egy északi alsó és egy déli felső hercegségre szakadt. Az utolsó Karoling herceg, Ottó halálakor, 1012-ben, Lotharingiát főleg németalföldi fejedelmek — Ottó sógora, Lambert louvaini gróf, valamint a Luxemburgok: Gerard elzászi gróf és Dietrich hollandi gróf, luxemburgi Kunigunda férje — igényelték. Konrád nem akart olyan fejedelemtől hallani, aki távolabbi összeköttetéseivel még nagyobb nehézségeket támaszthat és a felsőlotharingiai hercegséget III. Frigyes hercegnek 1033-ban elkövetkezett halálakor Gozelo alsólotharingiai hercegnek adta oda. Ezzel a két Lotharingia újból egyesült és hatalmas fejedelemséggé alakult, a császár pedig azt remélte, hogy a francia királlyal szövetkezve könnyebben meg tudja törni Blois hatalmát, amely neki Burgundiában komoly nehézségeket támaszthatott. Az elhalt Frigyes nővéreit, Beatrix és Zsófia hercegnőket, Gizella császárné vette magához és ezzel a lotharingiai kérdést elintéztnek tartották.

Amíg Eudes gróf burgundiai területeket szállott meg, addig a német csapatok a magyar határról visszavonulva 1033 nyarán a Maas mellett gyülekeztek és Saint-Mihielnél a francia király szövetségében lépték át a határt. Eudes letette a fegyvert; kiürítette az általa megszállva tartott burgundi területet és birtokaira vonult vissza. Mít a Duna mellett elérni nem tudott, a Maason túl szerezte meg magának a császár, a burgundi rokonság erejének végső megtörését. Már 1034-ben maga vonult Burgundiába, melyet német, lotharingiai és lombardiai seregei gyors menetben szállottak meg. Az ő soraiban harcolt Szavója örgrófja, Fehérkezű Umberto is, aki belenyugodott abba, hogy Burgundia Konrádé lesz; ott volt a német délvidék, Tuscia örgrófja, kit 1027-ben Konrád ajándékozott meg annak birtokával. A burgundi rokonság szomorúan látta, mint fordult meg a kocka és mint következett el az 1025-diki vállalkozás után az 1034-diki megszállás és annexió, az alpesi hágók német kézbe kerülése. Eudes

bosszút esküdött és 1037-ben a sváb ellenzékre támaszkodva Lotharingiába nyomult. Verdun mellett, november 15-dikén, Konrád összes embereivel — Gozelo herceggel és fiával, Szakállas Gottfrieddel (Godefroy le Barbu), Gerhard elzászi gróffal és ennek luxemburgi rokonaival — találta szemben magát. Vitéz küzdelem után a csatatéren maradt.

Vele az utolsó burgundi reménység szállott sírba. Egy évvel azután, 1038-ban követte Szent István is.

Lotharingia és Magyarország között a kapcsolatokat Vilmos angoulêmei gróf és Richárd saint vannesi (verduni) apát zarándokútja indította meg. Cluny apátja, Szent Odilo, maga kereste fel Richárd apátot Verdunben és onnan indultak Magyarországon át a Szentföld felé. Alig lehet kétségbe vonni, hogy ezen az úton nem kerültek szóba Cluny tervei és Magyarország helyzete és hogy ennek az összeköttetésnek nem maradtak nyomai az 1030-diki hadjárat idejében, amikor Konrád császár vezérlete alatt lotharingiai csapatok vonultak Szent István ellen. Feltehetőleg Pannonhalma bencés apátsága volt az a hely, ahol a francia zarándokok magyarországi útjokban megállottak. Ezt nem pusztán abból következtethetjük, hogy Kálmán király is ott fogadta később a francia kereszteseket, hanem abból a tiszteletből, amelynek Gallia és a pannonhalmi bencés apátság védőszentje, Szent Márton, Magyarországon örvendett, és amely tiszteletet Szent István nem annyira Cluny, mint az Aquitániától északra lakó, tehát a verdun—párisi útvonal irányából jött franciák kedvére honosított meg Magyarországon. Ez a tisztelet azt is mutatja, hogy a Szent Márton nevével jött francia zarándokok miként szűrődtek át a német birodalom területén, annyira, hogy Gallia védőszentjének ünnepét a magyar királyságban országos ünneppé tudta tenni. Még ennél is többet mondanak azok a legendák, amelyek valamit — talán sokat — kívántak viszonzni azzal, hogy Szent Mártont a magyar király fiának tették meg. Annak a regényes leszármazási táblázatnak, amely ezekből a legendákból keletkezett, a fontossága nem valótlanságában áll, hanem abban mutatkozik, hogy a francia, spanyol és angol királyságokat a magyar királysággal együtt, szoros kapcsolatban mutatja be. Ha feltesszük, hogy a verdun-párisi kapcsolatok Franciaországot állították Gallia középebe, úgy Franciaország körül Angliát és Magyarországot olyan helyzetben találjuk, amely Párison keresztül még akkor is korai angol-magyar kapcsolatokat enged feltételezni,⁷² ha ez az egybeszővődése a mondák és le-

⁷² Király J. id. m. 57. és köv. ll. A táblázatot XI. Lajos francia király

gendák személyeinek jóval később — a XII. és XIII. századokban — történt is meg. Szent Márton pannóniai származásának és a Pannóniában uralkodó Szent István családjának egybeolvasztása nem lebecsülendő dolog, mert a francia hagyomány tovább ment és Florus magyar király gyermekének mondotta Szent Márton toursi püspökön kívül azt a Bertát is, akit Nagy Károly családjából emelt ki. A Burgundiában érdekelt franciák tehát a burgundi rokonsághoz tartozó Szent Istvánt a Karolingokkal hozták rokoni viszonylatba. Itt tehát Magyarország uralkodójának a Karolingok családjába, Magyarországnak a Karoling államrendbe való felvételéről van szó. Így vezetett a magyar királyság elismerése ahhoz a hízeltő megállapításhoz, hogy nemcsak Szent Mártonnak, hanem Nagy Károlynak is magyar király volt az atyja. Ugyanezt látjuk abban a megállapításban, hogy Szent István leánya, Ágota viszont az angol királyi háznak volt az őse. Bár a monda és a valóság között nagy a különbség, nem szabad fedelnünk azt, hogy Gizella magyar királyné nagynénje, Berta burgundi hercegnő, rövid ideig a francia királyi trónon ült, és hogy Ágota férje és fia, Edvárd és Edgár hercegek, az angol trón törvényes örökösei voltak.

Lehetetlen, hogy Szent István udvarában a király családi összeköttetéseit kevésbé ismerték, mint azok a megfoglyatkozott források gyér világánál ma láthatók. Éppen ezért fölőtte kívánatos volna egyrészt a középkori magyar krónikák egybefűzése, egymás mellett és együtt való kiadásuk; másrészt a francia legendák egybevetése és költői feldolgozásaiknak a vonatkozások feltűntetésével való kiadása.⁷³

Itt kell megemlékeznünk Tours bencés kolostoráról, amely már Nagy Károly idejében híres volt. Eredetét Szent Mártonig vitte vissza; hírét emelte az angol Alcuin, akihez a Karoling korszak irodalmi és tudományos megújodása fűződött. Ez a Marmoutier-les-Tours kolostor volt egyik hazája Szent Márton legendáinak, köztük annak, amelyben két unokatestvérének halála van elmondva. Újabb kutatások szerint a hét alvónak látszó halott legendája — a *Historia septem dormientium* — a IX. században Marmoutierben keletkezett

megbízásából Ambroys de Cambrai, a párizsi egyetem kancellárja (megh. 1496) készítette. Az eredeti kéziratot Magyarország címere díszíti. U. ott. 57. l.

⁷³ *Karl L.*: La Hongrie et les Hongrois dans les chansons de geste, Párizs, 1908. és *Király I.*: Szent Márton magyar király legendája. Budapest, 1929. — Egyes részletekről *Bezard L.*: Magyarország az ó-francia époszban. Egyetemes Philológiai Közlöny. XXX. Budapest, 1906. 333—78. l., *Brandin L.*: Berthe au grand pied. Párizs, 1924., *Karl L.*: A Bertha monda, Ethnographia XX. Budapest, 1909.

és ott dolgozták ki a hét alvóval kapcsolatban Szent Mártonnak le-
származási táblázatát is, amelyben a magyar királynak — Szent
Istvánnak — olyan előkelő hely és szerep jutott. E szerint a hét
alvó Pannóniából származott és ezek a pannóniaiak alapították meg
Marmoutier bencés kolostorát. Ott már helyi érdekből is hitelesnek
tartották a legendát és ez a hitelesség adott szárnyat annak, hogy
vele kapcsolatban Franciaország középső és északi vidékein, sőt
Angliában is elterjedjen.⁷⁴ Malmesbury angol krónikás nyomán így
vette azt bele Osbert Hitvalló Edvárd angol király életrajzába⁷⁵ és
így került Magyarország a legendák útján Párison át utólagosan
Angliával kapcsolatba (Toursban úgy tudták, hogy Szent Márton
nővérének, akit a hagyomány Milanó grófnőjének tett meg, tehát
Magyarországgal Itálián keresztül volt meg az összeköttetés, Szent
Patrik volt a fia).

Lotharingia mögött a Karolingok helyén a párisi grófság —
Francia és *Isle de France* — élén álló Kapetingok uralkodtak.

Nagy Hugó francia hercegnek (megh. 956) három fia közül
Capet Hugó, Nagy Ottó nővérének, Hedvig német hercegnőnek fia,
Franciaország első királyává, Ottó, ennek halála után Henrik (Eudes-
Henrik, megh. 1002) Burgundia hercegeivé lettek. A Henrik nevet
Manteyer onnan származtatja, hogy Nagy Hugó Henrik német her-
ceg (megh. 912) leányát, Madarász Henrik német király nővérét,
Hatwidis szász hercegnőt vette nőül.⁷⁶ Henrik burgundi hercegnek
tehát Henrik német király (919—36) elsőfokú unokafivére volt. A
francia és a német királyságnak ez az érdekközössége hosszú ideig,
századokon át megmaradt, mert a két uralkodó között semmi olyan
hűbéri viszony nem volt, amely közöttük ellentétet támaszthatott
volna. Jámbor Róbert francia király és Henrik német császár 1006-
ban együtt jártak el Balduin flandriai gróf ellen, 1023-ban pedig a
Maas partján fényes ünnepségek között találkoztak. II. Konráddal
szembefordult ugyan, de az ellentét nem a francia és német, hanem a
Burgundiára vágó fejedelmek között tört ki. Arles-i Konstancia el-
vétele sem használt, mert a provençei grófnőt és déli környezetét
Párisban idegennek tartották. Az egyszerűen élő párisi udvar és a

⁷⁴ Huber M.: Die Wanderlegende von den Siebenschläfern, Leipzig, 1878.,
Koch J.: Die Siebenschläferlegende. Leipzig, 1883., *Király I.* id. m. 28. és köv. ll.

⁷⁵ Bloch M.: La vie de Saint Édouard le Confesseur par Osbert de Clare.
Analecta Bollandiana. XLI. Párizs, 1923. 1—131. l. Osbert nem említette a magyar-
országi angol hercegeket, és munkáját az 1161-i kanonizáció alkalmából mint
III. Sándor pápa lelkes híve írta.

⁷⁶ Manteyer G.: Les origines des Dauphiné de Viennois. Gap, 1925. 30. l.

fényűző dél között akkor még áthidalhatatlan volt az ellentét. Amikor Konstancia özvegy királyné Róbert király halálakor (1031) Henrikkel szemben az ifjabb Róbert mellett foglalt állást, a király Konrád császárral volt kénytelen szövetkezni Róbert burgundi herceg ellen, mert Eudes bloisi gróf, kinek országa Henrikénél hatalmasabb volt, mindkét királlyal szembekerült. Már akkor észrevehető volt, hogy a francia király a német császárral való érdekközösség folytán kelet helyett déli területek felé fogja keresni birtokainak bővítését.⁷⁷

Ezekről az északi tengerpartig terjedő francia területekről Szent István korában hasonló figyelem irányult azok felé a déli országok felé, ahol a spanyolok az arabok ellenében védekeztek, azok gyengülését érezve pedig előnyomulni törekedtek.⁷⁸

Navarra királyának, Nagy Sanchonak (970—1035), akinek országa spanyol és francia vidékeket foglalt magában a Pyreneusok két oldalán, és akit *Iotsaldus* krónikája Szent Istvánnal kapcsolatban említ, gyors segítségre volt szüksége az arabok ellen. Feltehetőleg ezért hívta össze az 1010-diki értekezletet, amelyen többek között résztvettek Aquitánia hercege, V. Vilmos, II. Róbert francia király, Blois grófja, Vilmos herceg unokafivére, valamint Cluny apátja, Szent Odilo, tehát az egész burgundi rokonság. Odilo biztatására ők vonultak arabok ellen és nyitották meg a keresztes hadjáratokat.⁷⁹ Akkor a burgundi rokonság keleti ágának még nem volt szüksége az ő támogatásukra. Henrik császár és István király hatalmuk tetőpontján állottak. Henrik halála után azonban Konrád király a burgundi rokonság keleti és nyugati ágai között vett állást és lehetetlenné tette, hogy a hatalmának ellenálló burgundi rokonok egyesülhessenek.

A legenda nem sokat törődött az igazsággal, bár fátyolán keresztül gyakran ismeretlen valóság tükröz át. Hítelét mégsem a fátyolszerűség és a homály rontotta le, hanem azok a mesék, amelyekkel egyesek a legendává finomult valóságot valótlán realitásokba igyekeztek öltöztetni.

Ma már nehéz volna megállapítani, hogy volt-e Szent Istvánnak Gizella nevű nővére, és hogy az valóban Vilmos poitou grófhoz ment-e nőül. Még ha így lett volna is, senki sem hinné, hogy Orseolo

⁷⁷ Halphen Lajos professzor összefoglaló fejezetei: Cambridge, Medieval History III. Cambridge, 1924. 71—147. l.

⁷⁸ Hogy pusztán védekezésről és nem az elpusztított területek visszahódításáról volt szó, azt Erdmann tévesen állítja be (id. m. 88. l.), mert a keresztes hadjáratokat csak a lovagi hadjáratoktól számítja (u. ott 89. l.).

⁷⁹ Boissonade P.: Aquitania, Aragon y Navarra, 1014—37. Homenaye a Finke. Historia y cultura hispanicas. Zaragoza, 1935. 33—77. l.

Péter Vilmosnak és Gizellának volt a fia, leányuk pedig Babenberg Adalbertnek lett a felesége.⁸⁰ *Wertnernek* nem volt módjában, de a vonatkozó délfrancia genealógiai kutatások alapján ma már nem nehéz megállapítani, hogy az aquitániai rokonság ebben az alakban nem létezett. Létezhetett azonban ismeretlen családtagon keresztül, mert a hagyomány azt sohasem vonta kétségbe. Aminthogy az is bizonyítható, hogy Katalónia és Magyarország között a X. század kalandozásai óta megvolt az érintkezés, melynek ismeretlen bizonyítékai kerülhetnek elő.⁸¹

A burgundi—kasztíliai vonalon két emléke maradt Szent István-nak. Az egyik a spanyol földön élt és a magyar királyra vonatkozó, később a szentek életének adataival kiegészített hagyomány, amelynek alapján Lope de Vega Istvánról írt drámáját megalkotta,⁸² a másik pedig az a legenda, mely Szent István fiát, Imre herceget, Portugália első királyává tette meg.

A középkori spanyol uralkodóházak Navarrából vették eredetüket. Nagy Sancho navarrai királynak, Szent István kortársának (970—1035), akivel feltehetőleg Magyarországnak is voltak kapcsolatai, leszármazottai a délfrancia dinasztiákkal házasodtak össze. A spanyol területeken Barcelona vidékét — *Marca Hispanica* — még a frank birodalom kiegészítő részének kell tekintenünk, mert a terjedelmes határgrófság Barcelonától a Pyreneusokon át közel Narbonne vonaláig terjedt. Ugyanakkor a középső területeken a leoni királyság nyert vezető állást, melynek uralkodói a X. század végén a császári (*imperator* és *basileus*) címet használták. Ezek a hatalmi törekvések a góthok azon küzdelméből táplálkoztak, mely közöttük, a hatalomra került barbárok, és a rómaiak között Hispánia birtokaért folyt. Leon a vezetésként csak akkor engedte át a kasztíliai királyságnak a kalifátus hanyatlása és Kasztília fekvése folytán.

⁸⁰ A hamisítónak ismert *Hanthaler*: *Fasti Campilienses*. I. Linz, 1747. 86. oldalán olvassuk: „1021. Adalbertus marchio nuptias fecit cum Adelaide, quae fuit filia Guilelmi Comitis Pictaviensis et Giselaе Sororis Stephani Regis Hungariae et Sancti Hujus Adelaidis Frater erat Petrus, qui post Stephanum in Regno Hungariae successit.” — Ha ez Adalbertus Eppenstein Adalbero karinthiai örgrófot jelentené, akkor magyarázatul kapcsolatnak Aquitánia felé való kiterjesztéséről lehetne szó.

⁸¹ *Brachfeld O.*: Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban és a katalán népballadában. Budapest, 1930. 8—9 l.

⁸² Lope de Vega drámájának címe: *La corona de Hungaria y la injusta vengansa*. Kézirata újabban került napfényre. V. ö. *Karl L.*: Un manuscrito de Lope de Vega, „La Corona de Hungaria y la injusta venganza”. *Revista de filología española*, XXII. Madrid, 1935. 399—404. l.

tossága rohamosan növekedett.⁸³ Ennek ellenére az uralkodóházak Navarrán keresztül voltak egymással kapcsolatban. Nagy Sancho navarrai király fiai közül ugyanis III. Garcio Navarrát kapta meg (1035—54), I. Ferdinánd a kasztíliai grófságot (1035—65), törvénytelen fia, Ramiro Sanchez pedig Aragóniát örökölte (1035—63). A spanyol dinasztiák tehát Nagy Sancho házából vették eredetüket. A kasztíliai ág azonban Sancho unokájában, VI. Alfonz királyban (1072—1109) kihalt. Alfonz gyermekei közül Terézia nevű leánya (megh. 1130) burgundi Henriknek — Eudes bloisi gróf leszármazottjának — lett a felesége és így vitte neki hozományul a portugáliai grófságot, amelyből később Portugália királyság kialakult. *Petit Ernest* francia történetíró 1886-ban mutatta ki, hogy a Fleury bencés kolostorban talált és *Godefroy Théodore* francia történetírótól 1612-ben Frankfurtban kiadott krónika (*Chronica Abbatiae Floriacensis, 897—1110*) szerint Portugália első grófja burgundi származású volt.⁸⁴

Petit megállapítása megdöntötte azt a feltevést, hogy Portugália első királya Szent István fia, Imre herceg volt. *Prestage* professzornak, a portugál történelem londoni professzorának e sorok írójához intézett levele szerint a portugál történetírás ma már — *Petit* vizsgálatai nyomán — napirendre tért a kérdés fölött, mert azt végleg elintézettnek tartja.

A történelmi valóság megállapítása nem volt nehéz, mert Szent Imre halála és burgundi Henrik kasztíliai házassága, 1031 és 1095 között két emberöltő van; a valóság elintézése azonban még nem jelenti a legenda és a hagyomány elintézését; annál kevésbbé, mert e kettő Magyarországtól Portugáliáig terjedő genealógiai zavarokat váltott ki. Alátámasztotta e zavarokat az a három okmányyszerű bikeresztül g... 1828—29. *Érdey János* felsorolt. Az egyik egy átvolszerűség... *Domno Henrico, Ungarorum Regis Filio, Portugaliæ Comiti*, 1513-ból.⁸⁵ A másik Henrik portugál gróf állítólagos magyar telepítéséről szól: *A poblar la villa de Constantina de Panno-*

⁸³ Részleteket nyújtott *Ballesteros y Beretta Antal* spanyol története: *Historia de Espana y su influercia en la historia universal*. II. Barcelona, 1920, és újabban — különösen — a leoni királyok kaszári címével kapcsolatban *Menendez Pidal Ramon*: *Das Spanien des Cid*. I. München, 1936., több helyén. Sancho 1032-ben törte meg Leon erejét és vette fel az imperator címet. U. ott 61. l.

⁸⁴ *Godefroy Théodore*: *De l'origine des Roys de Portugal*. Párizs, 1612.; *Petit E.*: *Croisades bourguignonnes contres Sarrasins d'Espagne au XI-e siècle*. Les princes de la Maison de Bourgogne fondateurs des dynasties espagnoles et portugaises. *Revue historique*. XXX. Párizs, 1886. 259—72. l.

⁸⁵ *Brandas A.*: *Terceira parte de Monarchia Lusitana*. Lisboa, 1690. 54. l.

nias, 1095-ből.⁸⁶ A harmadik okmány arról szól, hogy VI. Alfonz kasztíliai király — burgundi Henrik apósa — idejében Domnus Ala a magyar Umbertus szőlőjét — *vineam Umberti Ungri* — vette meg.⁸⁷

Magyar származásúnak nevezte Henrik grófot az 1497-ben Velencében megjelent *De regum Europaeorum originibus liber singularis*. Utána *Resendius Lucius András* (1493—1573) portugál történétíró: *Raimundus Comes Sancti Aegidii et Henricus Lotharingiae Comes ex germana Raymundi natus, quem illa Hungariae Regi, cui nupta erat, secundo edidit portu*.⁸⁸ Ehhez járult *Joës Damianus* megjegyzése: *Henricum nostri ex Hungaria originis seriem deducunt*,⁸⁹ valamint *Camoes* portugál költő megemlékezése (*Lusiada* III. 25—28. és VII. 9.).

Érdy János nyomán erősen vitatták a kérdést és abban állapodtak meg, hogy a kapcsolat később — Saint Gillesen át — keletkezett, amiben már sokkal több valószínűség volt, mint Szent István és Szent Imre portugáliai kapcsolatának meddő bizonyításában.⁹⁰

Fontosabb ennél az, hogy a felsorolt adatok inkább a burgundi-magyar kapcsolat bizonyítékainak tekintendők, és hogy azok szerint e kapcsolat emlékei folytonosságot mutatnak.

Szent István fiának, Szent Imre hercegnek portugáliai királysága nem valóság, hanem elégtétel volt azért a bosszúért, amelyet Konrád forralt ellenük, és amely bosszúval szemben a burgundi rokonok tehetetlenek voltak. Szent István családjának — Gizella királynénak, Imre hercegnek és Orseolo Péternek — pusztulása és eltűnése kö-

⁸⁶ *F. de Sandaval*: Historia de les reges de Castilla y Leon. IV. Pamplona, 1634. 83. l.

⁸⁷ *Baluzius S.*: Miscellanea. III. Lucca, 1762. 45. l.

⁸⁸ *Hispaniae illustratae seu rerum urbiumque Hispanae, Lusitaniae etc. scriptores varii*. II. Frankfurt. 959. l.

⁸⁹ U. ott 882. l.

⁹⁰ *Érdy J.*: Henrik portugáliai gróf eredetéről. Tudományos Gyűjtemény. Pest, 1829., Henrik portugáliai gróf magyar eredetének védelmeztetése. Pest, 1831., Henrik portugáliai gróf eredetét érdeklő oklevelek és értekezések. Pest, 1840. — *Fejér György*: Henricus Portugalliae comes origine burgundus non hungarus. Pest, 1830., Henrik portugáliai gróf Velencei Péter fia volt-e? Pest, 1830., Vélemény Henrik portugáliai gróf eredetéről. Tudományos Gyűjtemény. Pest, 1829., Igaz-e, hogy Henrik portugáliai gróf magyar eredetű volt-e? U. ott 1830. — *Horváth István*: Henrik portugáli gróf mint magyar király fiáról. U. ott 1828. és Pest, 1828., Észrevételek Y úr véleményére Henrik portugál gróf eredetéről. Pest, 1828. — V. ö. Ahnenreihen aus dem Stammbaum des portugiesischen Königshauses, Miniaturfolge in der Bibliothek des British Museums zu London. Stuttgart, 1906., ismertette G. A.: Portugál uralkodók magyar ősei. Turul XXIV. Budapest, 1906. 115—19. l.

zép-kori fogalmak szerint az elégtételadás szükségességének gondolatát vetette fel, és így adta meg nekik az elégtételt a legenda és a hagyomány útján. Mert ha nem valóságok is ezek, de valóság az, hogy a magyar királynak és a magyar király fiának nyomai vezetnek végig bennünket Burgundián és Aquitánián, Navarrán és Katalónián, Kasztilián és Portugálián; és hogy itt nem indokolatlan mesékről, hanem valószínűségek nyomairól van szó.

A nyugat felé orientálódó Szent István így távozott el nyugat felé: Passau és Velence vonalán — az előbbi helyen Gizella királyné hamvai pihentek, az utóbbi helyről Orseolo Péter származott — át a sváb és burgundi—szavójai földeken keresztül, Auvergne és Provence között, Aquitánia, Katalónia, Kasztília és Portugália felé, hol fényes alakját az óceán kódébe veszni látjuk. A tragédiát, mivel az élet sujtotta, így változtatta át megdicsőüléssé a legenda, melynek értékét a kritika nem mindenben ronthatja le. Mert Szent István alakja ebben az alakban élt tovább a nyugaton. Halvány kisugárzásaként annak a tiszteletnek, amely a magyar palotákban és kunyhókban kilenc évszázadon át sem csökkent, hanem növekedett.

Beláthatatlanul sok az a nyom, amelyet az ő emléke hátrahagyott. A legnagyobb közöttük az ezer veszélyek között élve maradt magyar nemzet, az ettől épen megtartott, semmiféle idegen hatalomnak alá nem vetett magyar állam és a magyar vértől fenntartott nyugati civilizáció.

*

Néhány sorban össze kell foglalnunk a Karolingok leszármazásának történetét, hogy megkeressük azt a helyet, amelyen Szent István magyar állama Európa nyugati államrendjének tagjává lett.¹

Nagy Károly frank-római császárnak (800—814) fia, Jámbor Lajos császár (814—840) a Welf házból nősült és Welf Judith nőülvétele után a két házat egyenrangúnak tekintették. Így tehát nem pusztán a Karolingok azok, akiknek leszármazását figyelemmel kell kísérnünk, hanem a Welfek családfája is ugyanolyan figyelmet érdemel.

I. Karolingok. — Jámbor Lajos császárnak (814—840) három fiát és egy leányát ismerjük. A fiúk nevei: Lothár, (Német) Lajos és (Kopasz) Károly, a leányé Gizella.

1. I. Lothár a 843-i verduni szerződésben a császári méltósággal együtt a kelet és nyugat között elterült Lotharingiát (*Lotharii Regnum*) kapta, mely az Északi-tengertől kezdve (Németalföld) a Rajnán fel és az

¹ Az alábbi összeállítás *Brandenburg Erich* professzor összeállítását veszi alapul (*Die Nachkommen Karls des Großen. I—XIV. Generation. Leipzig, 1935*), de nagy eltérésekkel és terjedelmes, eredeti kutatásokon nyugvó kiegészítésekkel.

Alpokon át Itáliának frank uralom alá került területét foglalta magában. 855-ben elkövetkezett halálakor fiai közül a császári méltóságot az idősebbik Lajos örökölte (II. Lajos, 855—875), míg Lothárnak a lotharingiai királyság jutott (855—69). Gyermkeik a Karoling jogokat kisebb nyugati fejedelemségekben tették örökösökké. — II. Lajos fia, I. Heribert 893-ban *Vermandois* grófságot szervezte meg, ahol egymás után követték őt II. Heribert (megh. 943), ennek öccse, Albert (943—87) és III. Heribert (987—1000), aki Szent István kortársa volt. II. Heribert öccse, Róbert (megh. 967) a troyesi grófságot örökölte; leányát, Adelhaidot Grisonell Gottfried, Anjou grófja (megh. 987) vette nőül. Ennek az Adelhaidnak és Gottfriednak volt a fia III. Fulko Nerra anjoui gróf (987—1040), aki-vel Szent István kapcsolatban állott. II. Heribert nővérei közül Adela 934-ben Arnulf flandriai grófnak lett a felesége. Miután Flandriára később visszatérünk, II. Heribert ifjabb nővérét, Liutgardot említjük meg, aki 935-ben Vilmos normandiai hercegnek, annak 952-ben elkövetkezett halála után pedig I. Theobald (Thibaut) bloisi grófnak (megh. 975) lett a felesége. *Flandria* grófja, *Normandia* hercege és *Blois* grófja tehát Lothár leszármazottaival kötött házasságaik útján szereztek maguknak elismerést. II. Heribertnek még egy ismeretlen nővére is volt, aki Udo wettersauí grófnak lett a felesége. Ettől az Udótól (megh. 949) született Hermann sváb herceg (1003—12), aki tehát a Karolingok jogán szállott szembe II. Konrád császárral. Udo leányai, Mathild, Beatrix és Gizella sváb-karintiai házakba nősültek. Mathildnak (megh. 1033) Konrád karintiai herceg (megh. 1011), Beatrixnak (megh. 1025) Eppenstein Adalbero karintiai herceg (megh. 1035) volt a férje, és ezen az úton mindketten Szent Istvánnak voltak szomszédai. Gizella (megh. 1015) két első férjének halála után (Ernö sváb herceg megh. 1015, braunschweigi Brunó megh. 1016) még mindig fiatalon ment férjhez 1017-ben harmadszor is, Konrádhoz, aki 1024-ben császárrá lett (megh. 1039) és aki felesége jogán az egész Karoling rokonságnak hadat üzent. *Karinthia* tehát ezen az úton kapcsolódott be a Karoling rokonságba. — *Blois* grófja, I. Theobald (Thibaut) és Liutgard gyermekei közül a grófságot I. Odo (Eudes) örökölte (975—96), aki Konrád burgundi király leányát, Berthát vette feleségül. Odónak Emma nevű nővére II. Vilmos poitou grófnak (megh. 996) nyújtotta kezét. I. Odót a grófságban fiai követték. II. Theobald (Thibaut, 996—1009) és II. Odo (Eudes, 1009—37). Utóbbi Mathild normandiai hercegnőt, annak halála után pedig Irmgard auvergnei grófnőt (megh. 1040) vette nőül. — I. Heribert Irmgard nevű nővére (megh. 897) 876-ban Bosónak (megh. 887), Burgundia megalapítójának lett a felesége. Boso fia Lajos (megh. 928) 887-ben, atyja halála évében, Burgundiát örökölte, 900-ban Itália királyává lett, 901-ben pedig császárrá tette magát. Vak Lajos császárnak burgundi Adelhaidtól született fia, Károly (Károly-Konstantin) már csak Vienne grófja volt (923—62); Theutebergától született fia, Hubert (Hubert), szintén az (962—87). Ennek a Hubertnek Theuteberga nevű leánya

Szavója grófjához, Amadeushoz ment feleségül. Vak Lajos császárnak Engelberga nevű nővére Auvergne grófjának, Jámbor Vilmosnak (megh. 918) nyújtotta kezét, aki Aquitánia hercegévé lett. I. Lothár (megh. 855) második fia, II. Lothár, Lotharingia királya (855—69) leánya, Bertha először Theobaldnak (Thibaut) arlesi grófnak, 895-ben pedig Adalbert tusciai örgrófnak (megh. 915) lett a felesége. Thibauttól született fiai közül Hugó (megh. 947) 926-ban Itália királyává tette magát. Négy felesége közül az utolsó Bertha, sváb Burchard leánya, II. Rudolf burgundi király özvegye volt. Hugó gyermekei: Lothár (megh. 950), Itália királya, aki 937-ben Adelhaid burgundi hercegnőt vette nőül. Ez az Adelhaid később Nagy Ottónak lett a felesége és Itáliát vitte neki hozományul. Ottó Karoling vejével a római császári koronát is megszerezte, és Adelhaid mint császárné halt el (999). Lothártól, első férjétől született Emma nevű leánya III. Lothár nyugati frank királynak (megh. 986), tehát vérbeli Karoling hercegnek nyújtotta kezét. Hugónak második fia, Hubert (megh. 967—70) *Tuscia* örgrófja volt. Ezt az örgrófságot örökölte tőle Willától született fia, Hugó (970—1001), míg leányát, Waldrada grófnőt, Candiano IV. Péter (megh. 976) velencei dóge vette nőül. Lothár és Hubert nővére, Bertha, 942-ben Romanos bizánci hercegnek, Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár fiának lett a felesége és az Eudokia nevet vette fel. — Hugó királynak megh. 947) öccse, Boso (megh. 970) előbb az arlesi grófságot (926—31), majd a tusciai örgrófságot kapta (931—36). Leányai közül Bertha (megh. 965) Boso provençei grófnak (megh. 935), majd Raymond rouerguei grófnak lett a felesége; Villa II. Berengár ivreai örgrófnak (megh. 966) nyújtotta kezét, aki Lothárral szemben Itália királyává tette magát.

2. I. Lothár császár öccse, Német Lajos, a 843-i verduni szerződésben Keletfrankóniát kapta és annak volt a királya (843—76). Feleségétől, Welf Emmától született fiának (Karlman vagy Lajos) volt a fia Arnulf király (887—99) és császár (896—99), ennek fia pedig Gyermeke Lajos (900—911), akiben a Karolingok keletfrankóniai ága kihalt.

3. I. Lothár másik öccse, Pippin, az auvergnei és aquitániai házaknak volt az őse. Az ő családfája magyar szempontból elsőrendű fontossággal bír azért, mert magyar történetírók mindig a félfrancia fejedelmi házakban keresték az Árpádok elágazásait. Sajnos, a rendelkezésünkre álló — egyébként bőséges — adatok nagyon kevés támpontot nyújtanak erre vonatkozólag. Pippin maga (megh. 838) Aquitánia királya volt. Gyermekeinek neveit nem ismerjük, de azok vagy unokái lehettek Auvergne grófjai, Gerard és Vilmos, akik közül előbbi Aquitánia hercege is volt. — Gerard leszármazottai: I. Renoul (megh. 866), II. Renoul (megh. 890), ennek fia Eble (megh. 935), ennek fia I. Vilmos gróf (III. Vilmos aquitániai herceg, 935—63), aki normandiai Adelát vette feleségül. Vilmos és Adela gyermekei: II—IV. Vilmos (963—93), 968 óta Emma bloisi grófnő férje és Adela, Capet Hugó francia király felesége. Itt tehát *Poitou* grófi

és *Aquitánia* hercegi házához érkezünk. II—IV. Vilmos és Emma fia, III—V. Vilmos poitou-i gróf és aquitániai herceg (993—1030), akivel Szent István is kapcsolatban állott, teljes mértékben fenntartotta karolingi jogait és igényeit Konrád császárral szemben. Első felesége Almodis de Provence (997), a harmadik pedig ivreai Ágnes volt, akit 1019-ben vett nőül. — Auvergne egyéb házai: A. *Auvergne-Gévaudan-Melgueil*. II. Raymond rouergnei gróf és Bertha, Hugó itáliai király, fia III. Raymond, Rouergne és Gévaudan grófja (1010—51). Ennek fia Hugó, Rouergne és Gévaudan grófja (1010—51), kinek Gizella nevű feleségétől született Bertha gévaudani grófnő, aki 1051-ben II. Róbert auvergnei grófhhoz (megh. 1096) ment nőül. István toulousei gróf, Gévaudan grófja feleségül vette Anjou Alice grófnőt, aki másodszor Lajos királyhoz, harmadszor arles-i Vilmos porvencei grófhhoz ment feleségül. István és Alix gyermekei: Vilmos, Pons (1010. gévaudani és forezi gróf, Bertrand és Gizella. Pons és Theotberga gyermekei: IV. Vilmos auvergnei gróf (989—1016), István (megh. 1035) és Pons gévaudani gróf. Vilmos gyermekei: I. Róbert auvergnei gróf (1016—32), felesége arles-i Ermengard, I. Vilmos provencei gróf leánya; V. Vilmos auvergnei gróf (1032—60), felesége gévaudani Filippa (Philippine). István (megh. 1035) örököse Hugó, Rouergue és Gévaudan grófja, ki Gizellát vette feleségül, míg Hugó leánya, Bertha, 1051-ben II. Róbert auvergnei grófnak (megh. 1096) lett a felesége. II. Róbert második felesége melguei Judith volt. — B. *Auvergne-Gévaudan-Toulouse*. Miután a gévaudani grófság 832-től 1085-ig a toulousei grófsághoz tartozott, meg kell néznünk ez utóbbi kapcsolatokat is. Eudes (megh. 920), Toulouse és Rouergue grófja — Rouergue neve auvergnei eredetre mutat — Gothia (Provence) örgrófja volt, tehát Provence és Toulouse vidéke az Alpoktól közel a spanyol határig Eudes kezében volt. Két fia közül Raymond Gothia örgrófja és Toulouse grófja maradt, Rouergue és Gévaudan grófságokat azonban a fiatalabb Ermengard vette át. II. Raymond (megh. 924) ága: Fia, Raymond-Pons (924—50) és ennek fia, III. Vilmos Taillafert (950—1037), Szent István kortársa, Toulouse grófjai voltak. Első felesége, Anjou Arsinde, a hatalmas Fulko Nerra gróf nővére volt; a második pedig provencei Rotbold leánya, Emma. Első feleségétől született Raymond, Konstancia, ki Róbert francia királynak nyújtotta kezét és Ermengard, aki 1051-ben I. Róbert auvergnei grófnak lett a felesége. Második nejétől születet a toulousei grófságot öröklő III. Pons gróf (1045—60), akit egyesek Orseolo Péter magyar királlyal hoztak kapcsolatba, valamint Bertrand provencei gróf, akinek leánya III. Pors fiához, Raymond saintgillesi grófhhoz ment feleségül. Ez a Raymond volt az, aki később Szent László udvarában megjelent és aki talán nem ok nélkül vállalkozott a magyarországi útra. Toulouse és Auvergne fejedelmi házai ugyanis olyan területet uraltak szélesen kiterjedt ágakkal, amelyekkel a magyar udvarnak számos összeköttetése volt. Pedig a felsorolt két ág még ki sem merítette a toulousei ház családfáját, mert III. Raymond

grófnak (924—63) arlesi Berthától, akinek a jogán Provence birtokára is igényt lehetett alkotni, volt egy leánya is, Liegard (megh. 988), aki Borel barcelonai grófnak (megh. 992) lett a felesége. *Barcelona* fejedelmi háza pedig annál szorosabban forrt össze a délfancia — helyesebben délgalliai, aquitánia-gothiai — uralkodó családokkal, mert az arab terjeszkedés arra szorította, hogy a Pyreneusoktól északra keressen menekülést, onnan várjon szövetséget és támogatást. A barcelonai ház őseinek I. Wifredet (864—906) szokták tekinteni, aki Barcelona, Cerdagne és Gerona grófja volt. Fiai: II. Wifred-Borel (megh. 913), Miron, Cerdagne grófja (913—18, megh. 928) és Sunifred Seniofred, aki mint Urgel grófja I. Borel néven ismeretes (914—54). Az idősebb ágban Miron fiai: Sunifred Cerdagne grófja (918—67), Oliba Cabreta (967—90), kihez Orseolo Péter doge, Szent Romuald és auvillaci Gerbert, II. Szilveszter pápa utaztak, valamint Wifred, Besalu grófja. Itt újabb magyar kapcsolatok következnek, mert a magyarokkal némi összeköttetést fenntartott Oliba Cabreta fiának, Wifred cerdagnei grófnak (megh. 1025) Gizella (Guisla) volt a felesége, már pedig a Gizella név délnémet-karintiai-magyar területen volt megszokott. Wifred öccsét, I. Bernát Taillafert (megh. 1020), Besalu grófját, akinek Tota vagy Tote volt a felesége, már egyenesen Szent István fiának mondták. A harmadik fiú, Oliba, Ripoll apátja és Vich püspöke volt (megh. 1046). A család tagjai gyakran utaztak Rómába II. Szilveszterhez és utódaihoz, akiknél magyarokkal találkoztak. A fiatalabb ágban Sunifred (megh. 954) urgeli gróf (I. Borel) fia volt II. Borel, Barcelona, Gerona, Urgel és Vich grófja (954—93). Szent István kortársa. — Feleségeit — Leutgarda-Liegard és Aimade-Aimerudis, voltaképen Anjou Aimerudis, provençei Rotbold-Roubaud özvegye — délfancia területéről választotta. Első feleségétől született Raymond (katalán nyelven Ramon), ismertebb nevén III. Borel gróf (993—1017), aki feleségével, Ermesindával, Carcassone francia grófságot örökölte, és Ermengol, Urgel grófja. Második feleségétől Emma, ki Vilmos toulousei grófnak, Pons-Raymond fiának nyújtotta kezét. Raymond-Borel fia Barcelonát és annak hűbéreit, Ermengol fia pedig Urgel grófságot örökölte. Az előbbi volt I. Berengár-Raymond (katalán nyelven Berenguer-Ramon, 1019—35), aki 1016-ban Sancha kasztíliai hercegnőt vette nőül és a francia területek helyett a spanyol területek felé igazodott. Ugyanarra ment Szent István legendája is és vitte Imre herceget Portugália trónja felé. A barcelonai kapcsolatok tehát magyar szempontból fontosak voltak. A Berengár név francia közvetítéssel Itáliából érkezett, ahonnan magyar zarándokok is jöttek Santiago felé. — *Provence* grófnőit a szomszédos fejedelmi sarjak vették nőül és ez volt az oka annak, hogy az örgrófság ellenséges csapatok átvonulási területe volt. I. Boso arlesi gróf (926—48, megh. 970) özvegye, Bertha, II. Raymond rouerguei grófhhoz ment feleségül. Fiai, Nagy Vilmos (972—94) és Rotbold-Roubaud (994—1018) egymás után örökölték Provence birtokát, de Rotbold fia, Vilmos (megh. 1036) gróf után csak

leány maradt és a grófság Vilmos fira, Vilmosra szállott át, akit három fia, V. Vilmos, Gottfried-Geoffrey és Bertrand követtek egymás után. Botbold leányát, Emmát, Taillafer Vilmos toulousei gróf vette nőül, fivérének, Vilmos grófnak, Ermengard nevő leányát Róbert auvergnei gróf, a 994-ben elhalt I. Vilmos gróf leányát — Vilmos Anjou Alixet (megh. 1026), István gévaudani gróf özvegyét vette nőül, — arlesi Konstanciát Róbert francia király, Almodist pedig V. Nagy Vilmos aquitániai herceg. Konstancia és Almodis fivére, Vilmos provençei gróf, Ottó Vilmos burgundi gróf leányát, Gerbergát vette feleségül, akinek családjával alább foglalkozunk. — Az *Anjouk* bekapcsolódását a következőkben láthatjuk: Jó Fulko Anjou grófnak két gyermeke volt: Gottfried (Geoffrey Grise-gonelle) és Adelhaide-Alix, ismertebb néven Anjou Blanka. Gottfried gyermekei: III. Fulko gróf (Fulko-Nerra, 987—1040), Szent István kortársa és ismerőse (fiainak elhalása után a grófságot az oldalág örökölte) és Gerberga, ki II. Taillafer Vilmos angoulêmei grófnak (988—1028), aki Magyarországon is megfordult, nyújtotta kezét. Fulko, Gerberga és Vilmos tehát Szent István udvarával kapcsolatban voltak. Amint Vilmos provençei gróf burgundi Gerbergát vette feleségül, úgy itt is meg kell említenünk, hogy Fulko Nerra legifjabbik fiának, Martel Gottfriednak (Geoffrey Martel) első felesége, szintén burgundi grófnő, ivreai Ágnes, Nagy Vilmos aquitániai herceg özvegye volt. Anjou Alix vagy Anjou Blanka férjei voltak: toulousei István, gévaudani gróf, Lajos francia király (979—81) és II. Vilmos provençei gróf (megh. 992). Első férjétől született gyermekei: Aimerudis, Borel barcelonai gróf, majd Rotbold provençei gróf felesége, kinek leánya, Emma provençei grófnő, Vilmos toulousei grófnak nyújtotta kezét; Filippina, Vilmos auvergnei gróf felesége; Pons gévaudani gróf (1010—33), Almodis de Toulouse, akinek viharos élete későbbi korra esik. Harmadik férjétől született Ermengard (megh. 1042) első férje volt Róbert auvergnei gróf, a második pedig II. Eudes boisi gróf (megh. 1027). Blois és Champagne grófjai tehát Anjou Alixtól származtak. — Jellemző volt az István és Gizella nevek felbukkanása és vándorlása a délfraancia területeken.

4. Jámbor Lajos császár fiának, Német Lajosnak ágával röviden foglalkozhatunk. Német Lajos, Keletfrankónia királya (843—76) Welf Emmát vette nőül. Attól született fiának, Karlmannak vagy Lajosnak, volt a természetes fia Arnulf császár (887—99); az ő fiában, gyermek Lajosban, 911-ben kihalt a Karolingok német ága.

5. I. Lothár, Német Lajos és Pippin nővére, Gizella, volt az őse a friauli és ivreai Berengároknak, kiknek családja messze nyugatra elszármazott. Karoling Gizella — ez a Karoling név a családban sokáig hagyományos maradt — Eberhard friauli örgrófnak (megh. 864 és 866 között) volt a felesége. Az ő fiúk volt I. Berengár friauli örgróf, aki 888-ban Itália királyává, 915-ben pedig császárrá tette magát (megh. 924). Leányát, friauli Gizellát — a Gizella név Friaulból Karinthiába vándorolt

tovább — Adalbert ivreai örgróf vette nőül és ezeknek a fia volt az ivreai Berengár, aki 950-ben Itália királyaként került szembe Nagy Ottóval. Német fogságban halt el 966-ban, de fiát, Adalbertet sikerült Franciaországba átmenteni. Ott vette nőül Gerbergát, aki férje halála után Henrik francia királyi herceghez, Burgundia hercegéhez ment feleségül. Ennek a Gerbergának volt a fia Ottó Vilmos herceg (megh. 1027), akit Péter magyar királlyal hoztak összeköttetésbe. A család francia földről jelentékeny összeköttetéseket szerzett. Adalbert nővérét, Gerbergát ugyanis Montferrat örgrófja vette nőül, másik nővérét, Rozália Zsuzsánnát pedig Arnulf flandriai gróf, majd Róbert francia király. *Montferrat* örgrófság azon az útvonalon feküdt, ahol az ivreai család szülőföldje volt és ahol később a család Nagy Ottó elől Franciaország felé vette útját. Gerberga férjét, I. Aleram örgróft (967—91) követte fia, Vilmos (990—1020), ezt pedig Montferratban Odo, majd fiatalabb Anzelm Savonát örökölte. Odo fia, Henrik montferrati örgróf (megh. 1045), Szent István kortársa, turini Adelhaidot, Manfréd turini gróf leányát vette feleségül, aki az 1038-ban elhalt Hermann sváb herceg özvegye volt. Itt tehát már közel jutunk a magyar területhez. Turini Manfrédnak azonban három leánya volt és a második, Immula, viszont 1036-ban Ottó sváb hercegnek nyújtotta kezét, amiből arra lehet következtetni, hogy a Szent Istvánnal rokon sváb ház az Alpokon át két ízben is Turin felé nyúlt. Még érdekesebb azonban az, hogy a harmadik leány, a legidősebb Bertha, Tete savonai grófnak, a fenn is említett I. Anzelm savonai grófnak volt a felesége, tehát egyes magyar történetírók nem ok nélkül kerestek rokoni kapcsolatokat az Aleramidáknál. Ha mindehhez hozzátesszük azt, hogy turini Adelhaid harmadik férjéül Ottó szavójai gróft (megh. 1060), Fehérkezű Hunbert-Umberto (Umberto Biancamano, 1000—48) fiát választotta, úgy Montferrat és Szavója grófságok feltehetőleg sváb területen át kapcsolódtak egybe Magyarországgal. A szavójai ház ősenek újabban a burgundi Garniert (megh. 925) tekintik. Fia: Hugó (megh. 948); ennek gyermekei: Szent Thibaud viennei érsek (megh. 951) és I. Humbert-Umberto szavójai gróf (megh. 993). Umberto gyermekei: Fehérkezű Umberto (1000—48, megh. 1056) és Ermengard, aki 1011-ben a sváb származású Rudolf burgundi királynak volt a felesége. Magyarország felé tehát nem pusztán Montferrat, hanem Burgundia területén keresztül is megvolt a kapcsolat. — Ivreai Rozália két fejedelmi házba nősült: a francia Kapetingokba és Flandria grófi házába. A Kapetingok *Franciaország* királyi házát alkották. Capet Hugó francia királynak (987—96) két törvényes és egy természetes fiát ismerjük. A trónon Róbert követte (II. Jámor Róbert, 996—1031); a második Henrik (megh. 1002) Burgundia hercegévé lett, a természetes fiú, Gauzlin, Fleury apátja volt. Magyarországgal talán valamennyi kapcsolatban állott, Gauzlin maga is megfordult Szent István udvarában. Róbert és Henrik házasságaikkal jelentékeny birtokokat és jogcímeket kerestek. Az előbbi 995-ben burgundi Berthát vette nőül és bár 998-ban

el kellett válnia, Henriket Burgundia hercegévé tették és ivreai Gerbergával házastották össze. Róbert király második felesége arlesi (toulousei) Konstancia volt és ettől születtek I. Henrik király (1031—60), Róbert, akit 1015-ben Burgundia hercegévé tettek, valamint Adelhaid, aki Richárd normandiai hercegnek, majd Balduin flandriai grófnak volt a felesége.

6. Jámbor Lajos császár (megh. 840) legkisebbik fia volt Kopasz Károly nyugati frank király (843—77), akinek Judith nevű leányát előbb az angol király, majd 862-ben I. Balduin flandriai gróf vette nőül. Vaskarú I. Balduin (megh. 879) és Judith fia, Kopasz II. Balduin gróf (879—918) Nagy Alfréd veje volt; annak leányától született I. Arnulf, akit gyermekei, III. Balduin és II. Arnulf követtek (965—88). Arnulf gróf ivreai-burgundi Rozáliát vette feleségül; az ő gyermekük volt Szakállas IV. Balduin (988—1015), ezé pedig V. Balduin (1035—67). — Kopasz Károly fia, Dadogó Lajos nyugati frank király leányától, Irmtrudtól származott Siegfried luxemburgi gróf (megh. 998), akinek gyermekei voltak: Frigyes luxemburgi gróf (megh. 1019), Liutgard és Kunigunda. Liutgard Arnulf friz grófnak (megh. 993) lett a felesége, Kunigunda pedig II. Henrik császárnak, Gizella magyar királyné fivérének. — Ivreai Berengár (megh. 966) gyermekei tehát előnyösen helyezkedtek el. Fíának, Adalbertnek (megh. 965) özvegyét Henrik francia királyi herceg vette nőül; Rozáliát a flandriai gróf, majd a francia király, Adalbert fia, Ottó Vilmos burgundi gróf (megh. 1027) fia, Rainald-Renaud grófnak (megh. 1057) Alice (Judith) normandiai hercegnő volt a felesége, míg három nővére, Ágnes, Gerberga és Mathild francia fejedelmi házakba mentek nőül. Ágnes V. Nagy Vilmos aquitániai hercegnek volt a harmadik felesége, annak halála után pedig Anjou Gottfriedé (megh. 1060); Gerberga III. Vilmos provencei grófé (megh. 1018), Mathild a nevers-i grófé.

II. A *Welfek*. — Welfnek, Judith császárné atyjának, Konrád nevű fivérétől (auxerre-i gróf) született Konrád (Transjurana hercege), ettől pedig Rudolf, aki 888-ban a jurabeli Burgundia királyává tette magát (888—912). *Burgundia* királyi háza tőle származott. Gyermekei: Waldrada, kinek Willa nevű leányát Hubert tusciai örgróf vette feleségül, Willát Boso provencei örgróf (megh. 970), Adelhaidot Vak Lajos császár (megh. 928); II. Rudolf király (911—37) gyermekei: Békés Konrád (937—93) és Adelhaid (megh. 999), aki Nagy Ottónak lett a felesége. Konrád gyermekei: III. Rudolf király (993—1032), akinek második felesége szavójai Ermengard volt, de gyermekei nem maradtak; Gizella (megh. 1006) Henrik bajor hercegnek (megh. 995) volt a felesége és attól született Gizella magyar királyné, valamint II. Henrik császár; Bertha férjei: I. Eudes bloisi gróf (megh. 995) és II. Róbert francia király; Gerberga férje Hermann sváb herceg (megh. 1004).

T a r t a l o m.

I. A honfoglalás és honalapítás	1
II. Határozott és szabad államterület	3
III. Bizánc támadása	9
IV. A nyugati császár keleti politikája	12
V. A nyugati császár római politikája	14
VI. A szász hatalom összeomlása	24
VII. A nyugati orientáció kezdetei	29
VIII. A nyugati orientáció, 995—1024	35
IX. A két római birodalom támadása, 1025—1030	47
X. Szent István estéje, 1031—1038	64

